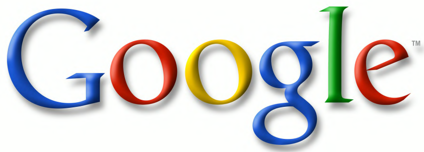

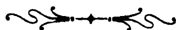

VE
RI
TAS

Holland

HET OMMELANDER COLLATIERECHT

DOOR

J. P. HOFSTEDE.

LEEUWARDEN. — W. EEKHOFF & ZOON. — 1886.

HET OMMELANDER COLLATIERECHT.

HET OMMELANDER COLLATIERECHT.

PROEFSCHRIFT

TER VERKRIJGING VAN DEN GRAAD VAN

DOCTOR IN DE RECHTSWETENSCHAP,

AAN DE

RIJKSUNIVERSITEIT TE GRONINGEN,

OP GEZAG VAN DEN

RECTOR MAGNIFICUS

Dr. F. J. P. VAN CALCAR,

HOOGLEERAAR IN DE FACULTEIT DER WIS- EN NATUURKUNDE

TEGEN DE BEDENKINGEN DER FACULTEIT IN HET OPENBAAR
TE VERDEDIGEN,

op Maandag den 8 November 1886, des namiddags te 2 uur,

DOOR

JOAN PIETER HOFSTEDE,
geboren te Assen.

LEEUWARDEN. — W. EEKHOFF & ZOON. — 1886.

Leeuwarden — Coöperatieve Handelsdrukkerij.

AAN MIJNE AANSTAANDE SCHOONOUDERS EN
AAN DE NAGEDACHTENIS MIJNER OUDERS.

INLEIDING.

Bij het zoeken naar een onderwerp voor een proefschrift, werd door nu wijlen mijnen hooggeschatten Vader mijne aandacht gevestigd op de vraag naar het al of niet vervallen zijn der Ommelander Collatierechten. Deze kwestie toch gaf onlangs aanleiding tot een langdurig proces, waarbij in laatste instantie door den Hoogen Raad, conform eene uitspraak van de Rechtbank te Groningen, doch in strijd, zoowel met een arrest van het Gerechtshof te Leeuwarden, als met vroegere uitspraken van het hoogste rechtscollege zelf, werd beslist, dat zij niet vervallen waren in 1795.

Bij het behandelen van dit onderwerp ben ik zooveel mogelijk chronologisch te werk gegaan, daarbij onderzoekende, wie oudtijds in de Ommelanden het recht hadden tot benoeming van predikanten en welke de oorsprong en ontwikkeling zijn van dit recht, terwijl ik de toestanden in de naburige provinciën Friesland en Drenthe telkens vergelijkenderwijze kort uiteen zet.

Mijn werk verdeelende in vijf hoofdstukken, behandelt het eerste den staatkundigen toestand van Groningen en de Ommelanden tot aan het jaar der reductie 1594, en het tweede de verdere ontwikkeling van het recht tot aan de Omwenteling van 1795.

In het derde hoofdstuk zijn de gronden neergelegd, die tot steun moeten strekken aan mijne stelling, dat het colla-

tierecht door de omwenteling metterdaad is afgeschaft, terwijl eindelijk het vierde hoofdstuk, zich aansluitende aan het voorafgaande, de geschiedenis geeft van 1795 tot aan de herstelling van het collatierecht in 1814.

Ten slotte vermeldt het vijfde hoofdstuk eenige uitspraken van den Hoogen Raad in zake Collatierechten, met name de procedure Alberda van Menkema—Hervormde Gemeente te Usquert, met eene korte beschouwing naar aanleiding daarvan.

I.

De oorsprong en de aard van het Collatierecht in de Ommelanden, tot 1594.

De tegenwoordige provincie Groningen is gevormd uit twee hoofddeelen, 1°. het stadgebied en 2°. de Ommelanden, (het Friesland tusschen de Eems en de Lauwers). De stad omvatte behalve haar eigenlijk grondgebied, de stadstafel geheeten, ook nog de beide Oldambten, het Woud — of Groote — en het Klei — of Kleine geheeten, het Gorecht met het daarbij behoorende Selwerd. In het begin der 17de eeuw ontstonden nog, door het ontginnen der veenen, de dorpen Hoogezand en Sappemeer, terwijl in dien tijd de stad verder nog de heerlijkheid Westerwoldingerland in leen verkreeg [1]).

Het andere hoofddeel, de Ommelanden, was verdeeld in drie kwartieren, Hunsingo, Fivelgo en het Westerkwartier, die elk wederom in drie onderkwartieren verdeeld waren. H u n s i n g o: de Marne, Halfambster- en Oosterambsterdeel; F i v e l g o: Wolddeel, Hoogeland en

---

[1]) Westerwolde was oudtijds een leen van den bisschop van Munster, kwam herhaaldelijk in andere handen, totdat de stad Groningen het den 21 Juni 1619 van een Amsterdamsch koopman kocht voor *f* 140.000.

Oosterdeel; Westerkwartier: Oosterdeellangerwold, Vredewold en Middagt.

Gedurende de leenheerschappij van Karel van Gelder waren het Oldambt en Selwerd van de stad gescheiden, doch bij het tractaat van 8 Juni 1536, waarbij Groningen en Ommelanden Keizer Karel V als Heer aannamen, werden deze beide aan de stad teruggegeven. Het gewest behoorde dus van toen af aan het Oostenrijksche Huis, of liever van af 10 December 1536, op welken datum Karel van Gelder, hiertoe door tegenspoed van wapenen gedrongen, bij tractaat voor goed afstand deed van deze gewesten ten behoeve van Karel V voor eene som van *f* 30.000 in eens en een jaargeld van *f* 25.000.

Terwijl Karel V en zijn opvolger hier te lande vertegenwoordigd werden door eene Landvoogdes, stonden Stadhouders aan het hoofd der afzonderlijke gewesten. Daar Karel bij het tractaat van 1536 de handhaving van de oude statuten, landrechten en privilegiën had toegestaan, bracht zijne heerschappij geene verandering van het Stads- en Landsbestuur of van het rechtswezen mede.

De stad bleef geregeerd door vier burgemeesters en twaalf raadsheeren, ter zijde gestaan door 24 gezworenen en de bouwmeesters der gilden. Over de Oldambten stelde zij een Drost, over Selwerd een Ambtman aan.

De Ommelander districten stonden in de meeste aangelegenheden op zich zelve, verstoken van een hechten band en een goed georganiseerd bestuur. Nu en dan kwamen ter behartiging van algemeene belangen hunne staten bijeen, gevormd uit Prelaten, Edelen, Hovelingen, Eigenerfden en de Burgemeesters van Appingadam. Door den Stadhouder of ook wel door den Voorzitter (Luitenant)

van de Hoofdmannen-Kamer, het hoogste rechts-college, dat in de 16de eeuw ontstond, bijeengeroepen, vergaderden de Stadsregeering en de Ommelander Staten vereenigd en hielden zij zoodoende een Landsdag of Statenvergadering van Groningen en Ommelanden [1]).

Van de alleroudste tijden af gaf het grondbezit het radicaal tot het uitoefenen van openbare bevoegdheid in de Ommelanden, en zulks volgens oude statuten, landrechten en privilegiën, die door den nieuwen Heer moesten geëerbiedigd worden.

Het oudste Fivelingoër landrecht bepaalde reeds, dat hij, die een erf van 30 pond land in eigendom had, eene ridderlijke uitrusting moest hebben om het land te verdedigen. De bediening van het rechterambt werd uitgeoefend door de eigenaars van zekere heerden lands. Eene warfconstitutie [2]) van 1455 bepaalt „dat ne gheen man sall rechter „wesen, hie en hebbe eygen hemynge ende huus, Ende „teyn grase landes die sien eghen sint, Ende desgelikes „salt ock wesen van dijckrechters ende zijllrechters,'' terwijl een latere van 1560 [3]) bepaalde: „Een yder Redger „off Richter sall soe gestaltt syn, dat he dartich grasen „eghen landes hebbe, de hem solues toe koemen, vnde wel „van dessen dyngen ene gebreecke en sall gheen Redger „of Richter moegen sijn''. Een aantal heerden vormden een rechtstoel, wier getal tot zestig beliep. In dien rechtstoel ging de uitoefening van het rechterambt jaarlijks van

---

1) Mr. W. B. S. Boeles, Groningen en de Ommelanden onder de heerschappij van Karel V. (Gron Bijdragen II, pag. 85 v.v)

2) Warfconstitutien en Oordeelen, bijeenverzameld door Mr. H. O. Feith, pag 65.

3) Feith t. z. p. pag. 168.

de eene heerde op de volgende naar den loop der zon om. Had ieder zijn beurt gehad, zoo ging de toerbeurt weer op nieuw op gelijke wijze rond.

Een dergelijke maatstaf van grondbezit gaf vervolgens recht om zonder volmacht ten landsdage of statenvergadering te verschijnen. En stichtten de bewoners van de eene of andere buurtschap eene kerk, zoo verkregen zij daardoor ook het Patronaat- of Collatierecht volgens den Kanonieken rechtsregel: „Patronum faciunt dos, aedificatio, fundus" [1] [2]. Van ouds werd dit in de Ommelanden door de grondbezitters uitgeoefend. „Nadien", zooals van Halsema zegt: „de gemeente vertoond wordt door de ver„mogenden, zoo volgt dat degenen, die wegens hunne „goederen eenig gezag in s'Karspels zaken hebben daartoe „enkel zyn gerechtigd" [3].

Hoe groot dat grondbezit moest wezen om eene stem in de keur te hebben, zooals men 't noemde, dit is onzeker. Het Ommelander Landrecht regelde dit later. Kortom, grondbezit, hoe gering ook, was noodig, wilde men invloed hebben op den gang van zaken, en het

---

[1]) „Schon in dem VII Jahrhunderte suchte die Kirche den mildthätigen Sinn für religiöse Stiftungen durch Einräumung besonderer Vorzüge und Rechte an die Erbauer einer Kirche (Patronatsrecht) zu beleben." Zoepfl. Deutsche Rechtsgesch. 3e Aufl. § 454.

[2]) Het woord „Collatie" kwam in de twaalfde eeuw in gebruik in plaats van concessie, en beteekent: opdracht, schenking, begeving. IJpey, Gesch. van het Patronaatregt, II bl. 438. Men gaf dien naam ook aan de enkele stemmen, zoodat het in meer beteekenissen voorkomt, wat licht verwarring kan geven.

[3]) v. Halsema, Verhand. P. E. J. P. II, 466.

spreekwoord „Eigen weer maakt een heer" [1]) was als 't ware art. 1 der Grondwet.

Naast het patronaat- of collatierecht van eigenerfden ontmoet men ook unieke collatiën, toekomende aan één persoon, gewoonlijk als eigenaar van een slot of aanzienlijk huis, aan een klooster of gesticht, die geheel voor eigen rekening de kerkstichting hadden tot stand gebracht. Dat men evenwel geen onbepaald geloof heeft te slaan aan alle titels, waarop men nog in onze dagen uniek collatierecht pretendeert, hebben de wetenschappelijke beschouwingen van den jongsten tijd bewezen. De charters toch met de jaartallen 1237 en 1246, waarin Ludolf, Bisschop van Munster, respectievelijk aan Bolardus en Hajo Ripperda het „jus collationis quoties una ex ecclesiis istis vacaverit" toekent over de kerken van Farmsum, Weiwerd, Heveskes, Oterdum, Meethuizen, Holwierde, Uitwierde, Jukwerd, Krewerd, Marsum en Tjamsweer, op grond dat vele ingezetenen en boeren uit die dorpen hem in tegenwoordigheid van gemelde Boele en Haye Ripperda zouden hebben verklaard, dat de voorzaten dier edelen in lange reeks (atavus, abavus, proavus, avus) alle de bovengenoemde kerken hadden gesticht en gedoteerd, deze charters zijn overtuigend bewezen onecht te zijn. [2])

---

[1]) Ayn wera, macket hera. Het woord wera, were, beteekent in de oude friesche wetgeving o. a. om de woorden van von Richthofen (Altfriesisches Wörterbuch in voce) te bezigen „durch förmliche Einweisung begründeter Besitz, dann überhaupt Besitz, a. Besitz von eigen und Erbe" — gelijk hij met voorbeelden staaft.

[2]) En wel bijna tegelijkertijd door twee kundige mannen op verschillende gronden, zonder dat ze iets van elkaar afwisten, namelijk, v. Richthofen, Untersuchungen über Friesische Rechtsgeschichte. Berlin 1882, II 876, 877 en Aem. W. Wybrands, De abdij Wittewierum in de 13e eeuw. Amsterd. 1883. Bijl. III.

Beide categoriën van patronen oefenden gelijkelijk het recht uit om een geestelijke te kiezen en dien te presenteeren aan den bisschop. Had deze hem geëxamineerd en viel er niets op zijn zedelijk gedrag aan te merken — zoo bepaalde reeds een Novella van Justinianus „Si quis „oratorii domum fabricaverit et voluerit in ea clericos „ordinare aut ipse, aut ejus haeredes: si expensas ipsis „clericis ministrant et dignos denominant, denominatos „ordinari." [1])

Later werden de private bedehuizen dikwerf tot parochiekerken verheven, doch het recht van benoeming bleef dan toch als unieke collatie bestaan.

Gaven fundatie en dotatie aanspraak op het patronaatrecht, daartegenover stond de plicht der patronen, om op het kerkelijk vermogen en de gebouwen, die daaruit onderhouden werden, opzicht te houden en den last van het onderhoud, zoo noodig, mede te dragen. Alzoo was de kerkvoogdij ook in de Ommelanden van ouds met het patronaatrecht verbonden [2]).

Evenals in de Friesche Ommelanden geschiedde ook in het eigenlijk F r i e s l a n d de uitoefening van openbare rechten en bevoegdheden door hen, die eene zekere hoeveelheid gronds bezaten. In den allereersten tijd waren het alleen de vrije mannen, die het eigenlijke volk uitmaakten. Zij alleen hadden het vol genot der burgerrechten, zij voerden de wapenen en kwamen in de volksvergaderingen bijeen om recht te spreken of te beraadslagen over de algemeene belangen. Zij alleen hadden recht op den grond

[1]) Novella CXXIII caput XVIII.

[2]) Mr. Boeles, De geestelijke goederen in de prov. Groningen. Gron. 1860. pag. 17.

en grondbezit viel dus samen met de bevoegdheid om in zaken van algemeen belang stem te doen gelden. Het rechterambt viel er beurtelings, van jaar tot jaar, op de plaatsen. Immers „siquidem nobiles et liberi plebei, „dummodo praedia possident, aequabili jure Rempublicam „et libertatem tutabantur, non alio quam popularis „communitatis titulo, id est Gemene gemeente „ex antiquisfimis foederum, legum, pactorumque tabulis „probari posset. Nonnumquam communes terrarum Judices „vocabant, quod jurisdictiones et Magistratus per haeredi- „tarias agrorum possessiones in ordinem ambularent abs- „que ulla nobilitatis aut plebeji ordinis discrimine." [1])

„Dan de grietenije ofte 't recht van dien bestonde in voortijden bij eenighe plaatsen, die daer toe begiftiget waren." [2])

Dientengevolge zien we dan ook de meente belast met buitengewoon gemaakte kosten „naarmate van ieders pondematen en runderen." En in een later tijdvak zien we 's lands volmachten in 1539 tegenover de commissarissen van Karel V gestreng vasthouden aan het oude recht van stemming door de eigenaren van schotschietende huizen, [3]) ploeggangen [4]) en stellen. [5])

[1]) Sibr. Siccama. — Lex Frisionum. Fran. 1617, pag. 69.

[2]) Winsemius, Chron. v. Friesland.

[3]) Schotschietende huizen zijn dezulke die met landsschatting bezwaard of zooals men sedert pl. m. 1500 zei, floreenplichtig zijn.

[4]) Ploeggangen zijn waarschijnlijk losse landen, waarbij geen huis staat.

[5]) Stellen is niet zoo zeer de geheele plaats, als wel alleen het gebouw, de opstal. Men gebruikt het woord nog heden ten dage in sommige streken van Friesland.

Het recht om voor de algemeene belangen van Staat en Kerk op te komen werd alzoo uitgeoefend door de grondeigenaren. Een charter van 1436 [1]) vermeldt dan ook eene verkiezing van geestelijken door de ingezetenen, terwijl de Hertog van Bourgondië het recht in 1470 uitdrukkelijk bevestigde. Het plakkaat van Karel V van 30 October 1539 bepaalde, dat de verkiezing van geestelijken in de dorpen zou geschieden door de aldaar wonenden, gebruikende schotschietende huizen of ploeggangen en niemand anders. [2])

Ook tijdens de reformatie werd bij Staatsresolutie van 31 Maart 1580 bepaald, „dat een iegelijk gemeente in „haren dorpe zou overgaan tot verkiezing van bekwame „predikanten, leeraars en schoolmeesters.'' En nadat de Synode eene kerkverordening had beraamd, volgens welke de benoeming van predikanten door den kerkeraad zou geschieden, verklaarden de Staten dit strijdig met „de oude hergebrachte, loffelijke tractaten en privilegiën den ingezetenen competerende, met verbod aan elk en een iegelijk om gemelde kerkordening in eenige vergadering voor te stellen, te onderleggen, door te dringen of in train te brengen op poene dat zulke machinateurs voor perturbateurs van de gemeene ruste zouden gehouden en gestraft worden.'' [3])

In Drenthe bestonden de ingezetenen of kerspellieden uit eigenerfden, meijers, keuters, handwerkslieden en

[1]) Friesch Charterboek I. p. 514.

[2]) De ingezetenen bedongen dit recht van den keizer voor een som van 40.000 gulden, terwijl de keizer de vrije collatie had van de drie eerst vaceerende Pastorijen in elk jaar. Wierdsma, Stemrecht in Friesland, pag. 4.

[3]) Mr. Van Blom in De Vrije Fries XIV, 421 v. v.

daglooners, van welke de eerste, de vrije eigenaren van den grond, de voornaamste waren. [1])

Slechts grondeigendom, zegt Magnin, maakte den Drenthenaar gerechtigd tot medebeheer van de zaken des gemeenen lands en door niets anders mocht, noch kon hij daartoe worden toegelaten. De Eigenerfden, onverschillig van wat stand of rang, onverschillig of zij al dan niet van adel waren, beraadslaagden, handelden en besloten over en omtrent de aangelegenheden des lands, en dáár waar niet de geheele eigengeërfde bevolking verscheen, werd zij vertegenwoordigd door eenige uit haar midden gekozenen, voor zooveel wij hebben kunnen nagaan, altijd ten getale van 24, die of alléén namens de Gemeene Meente of met en benevens hunne committenten, op de algemeene Volksvergaderingen in alle zaken handelden, welke het bestuur en het belang van den Lande betroffen. Aan hen was tevens onder de leiding en voorzitting van 's Landheers Stedehouders de uitoefening van het Burgerlijk Recht opgedragen. Deze werden Etten, Gezworenen of gezworene Regters genoemd. Wat het patronaatrecht betreft, [2]) doordat de gegoeden, natuurlijk weder de grondbezitters, (verdeeld in volle, die 32 mudden zaailand en 4 paarden en halve, die de helft slechts bezaten) in elk Kerspel den kerkbouw bekostigden en in het onderhoud er van, alsmede in dat van de geestelijken voorzagen, oefenden zij daarom ook met uitsluiting van anderen, het gezag uit.

Nopens de wijze waarop het stemrecht uitgeoefend werd,

---

[1]) Magnin, Geschiedk. Overzicht van de Besturen in Drenthe, II, 174.

[2]) Boeles, Stemrecht v Eigenerfden, p. 123 v.v.

treffen wij geen voorschriften aan. Naar 't schijnt hadden de volle boeren alleen de macht in handen en benoemden zij alleen de geestelijken, waar geen uniek patronaatrecht bestond.

Om nu tot de Ommelanden terug te keeren, hoewel wij zagen dat grondbezit oorspronkelijk de maatstaf van iemands rechten en bevoegdheden was, werd dit spoedig anders. Men voerde namelijk de gewoonte in om de Heerden, op welke de Rechtstoelen vielen en waaraan de Jura Patronatus verknocht waren, aan te koopen en daarna weder te verkoopen, onder beding dat de Gerechtigheden aan de verkoopers bleven. Op die wijze vormden velen zoogenaamde staande Jurisdictiën, dat is, dat één persoon alle Ommegangen in bezit kreeg. Zoodoende voerde men een met de voorouderlijke instelling strijdige gewoonte in, daar iemand alle Jura Patronatus kon verkrijgen en ook verkreeg, hoewel hij in 't geheel geen Landerijen bezat.

Het gevolg hiervan werd en moest wel worden, dat het Landsbestuur in handen kwam van eenige weinigen. Reeds zeer vroeg treft men sporen aan van deze misbruiken. Slechts een paar voorbeelden. In een Ooster Warfs-Oordeel van 1445 vinden wij: „Is geseght dat die heerde ind heerlicheid tho samen sullen wesen. Them weer saicke dat Onno vursz off ijmant van sijnre wegen dat bewysen mach mit Rechte, dat die heerlicheit van den heerde gescheiden waren." [1])

Met betrekking tot het Patronaatrecht ontmoeten wij nog vroeger de bewijzen er van. Reeds in een charter van

[1]) Te vinden bij v. Halsema, Verh. Pro Excolendo Jure Patrio, II, 367.

1211 [1]) vinden wij de verklaring van den Munsterschen bisschop, tot wiens sprengel de Ommelanden behoorden, dat door de ingezetenen van Maarhuizen het patronaatrecht der Kerk, welke zij gesticht en begiftigd hadden, aan hem was overgedragen. Gelijke handelingen zien wij in de overdracht van het patronaatrecht te Wittewierum in 1211 en 1217, van Stedum eenige jaren later, en in dat van Uithuizen in 1276. Eindelijk blijkt het uit de overdracht door de jonkeren van Ewsum aan het convent Wytwerd van: „al onse stemme vnde heerlicheden ...... an der Karcke to Vsquart" in 1499, en uit de verdeeling tusschen Johan en Christopher van Ewsum bij scheidacte van 17 April 1554 van alle „rechtinge, heerlyckheden, collatiën der geestelycke leenen, soe wol van pastoriën als ander prebendenn ende vicariën." [2]).

Een noodwendig gevolg van dit alles was dat de opvolgende eigenaren der heerden in het onzekere geraakten, of zij al dan niet bevoegd waren tot uitoefening der rechten, die den grondeigenaars oorspronkelijk toekwamen, 't geen tot velerlei verwikkelingen aanleiding gaf.

---

[1]) Driessen — Monum. III, 541.
[2]) Mr. Boeles, Stemr. pag. 4.

II.

De ontwikkeling van het Collatierecht, 1594-1795.

Het tractaat van reductie, waarbij Groningen en Ommelanden in 1594 toetraden tot de Unie van Utrecht, bracht eenige, zij het geringe, veranderingen in de in het vorig hoofdstuk ontwikkelde toestanden.

De bevoegdheid om over 's lands zaken te oordeelen, bleef bij de grondbezitters, slechts met deze wijziging, dat voortaan niet enkel op de grootte, maar tevens op de geldswaarde van den grond werd gelet. Dertig grazen [1]) lands met een huis er op, minstens 1000 Embder [2]) guldens waard en minstens 8 Karels [3]) guldens huur opbrengende, waren de eischen, die nu voor bijna alle bevoegdheden gesteld werden. Wat het Staatsbestuur betreft, Groningen en Ommelanden traden als zevende provincie tot de Unie toe onder een stadhouder, Graaf Willem Lodewijk van Nassau.

Het bestuur over de geheele provincie werd opgedragen aan de Staten van Stad en Lande, die van de zijde der Stad uit 4 Burgemeesters, 4 Hoofdmannen en 12 Raadsheeren, van de zijde der Ommelanden uit Hoofdlingen, Eigenerfden en Volmachten der kerspelen, bestonden.

---

[1]) 30 grazen = pl. m. 15 Hectare.
[2]) Een Embder gulden = *f* 1.12½.
[3]) Een Karels gulden = *f* 1.00.

Het dagelijksch bestuur werd overgelaten aan een college van Gedeputeerde Staten, bestaande uit 8 leden, 4 van wege de Stad en 4 door de Ommelanden gekozen. Konden Stad en Ommelanden 't niet eens worden, zoo hadden ze zich te gedragen naar eene uitspraak der Staten-Generaal van 21 Januari 1597, waarbij bepaald was, dat bijaldien de stemmen staakten, de besluiten provisioneel en totdat een betere voet van uitkomste verkregen zou zijn, in werking zouden treden, totdat de stadhouder, voorgelicht door eenige gecommitteerden van beide partijen, uitspraak gedaan zou hebben. [1])

Toen dus na de reductie Stad en Lande elk hare afzonderlijke huishouding gingen regelen, was de stad met de regeling van het kerkwezen het eerst gereed. In 't zelfde jaar der reductie 1594 stelden Burgemeesters en Raad een „eeuwighdurende Kercken- ende Schoelen Ordnung" vast, waarbij zij in art. 1 het patronaatrecht afschaften en aan de Gemeenten de vrije keuze harer leeraren gaven, het zoogenaamde Jus Vocandi. [2])

---

[1]) Definitieve sententie van 21 Januari 1597, art. 16: „Verclaren niet te min dat die stemmen steeckende met alle gewoontlijcke ende behoorlijcke middelen verdragen sullen worden, ist doenlijck, indien niet, dat bij provisie ende totdat een beteren voet van uytcomste staatsche wyse ingewillight of geordonneert sal zijn, de steeckende stemmen gedirimeert sullen houden worden bij uytspracke van den Heere Stadthouder, ende van eenige persoonen ter wedersijde in ghelijcke getalle, neffens deselve te committeren."

[2]) „So veele dat Jus Patronatus, dat sich etlicke na Paus-„licke wyse aenmaeten, belanget, datselve is tegen de ordeninge „der geunierten Provincien unde Godes Woort. Want Godes Woort „en die ordninge der Kercken in den geunierten Provincien lehren „niet, dat een ofte twie, ofte drie Personen sollen erflick recht „hebben, voor die heele Kercke een dienaer ofte dienaeren to be-„roepen, sonder dat der geheelen Gemeynte dat recht toecompt."

Deze bevoegdheid werd, na eenigen tijd plaatselijk geregeld te zijn geweest, uitvoerig, met het oog op den verschillenden aard van het grondbezit, omschreven in het den 21 Februari 1673 gearresteerde Reglement bij Borgemeesteren ende Raad in Groningen, op de Beroepinge der Predikanten, Keur van Kerkvoogden, Schoolmeesters, Organisten, ende Kosters in de Respectieve Carspelen van Beyde Oldampten, 't Goorecht ende Sappemeer, mitsgaders de Heerlijkheyd Wedde, Westerwoldinger-Landt, Belling-wolde ende Blijham.

Onder meer bepaalde het, (artt. VII en VIII) dat „het „recht van stemminge zullen hebben alle die geene de-„welke professie doen van de Ware Gereformeerde Reli-„gie, ende in eigendom, te zette ofte in pacht hebben „ofte possideren, twintig schatgevende deympten [1]) of meer, „in een Carspel gelegen, ende een persoon toebehoorende, „ofte 24 gelyke schatgevende deympten of meer Vrij-„landen ook aldaar gelegen zonder dat wegen meermalen „24 deympten Vrij-landen meer als een stemme zal mogen „worden ingebracht en wel verstaande, dat alhoewel iemant „meer als 20 deympten onder een behuysinge mogte ge-„bruyken, ofte in beklemminge hebben, zal nochtans „daarvan niet meer als een stemme hebben. Maar die „geene, die een, twee, drie of meermalen 20 deympten „onder verscheyden behuysingen wordende gebruykt, in „Eygendom, possessie, sette ofte pachte mochte hebben, „zal daer voor ook een, twee, drie ofte meer stemmen „mogen inbrengen."

De Ommelanden waren niet zoo spoedig gereed en geen

1) Deympt eigenlijk Deymaat is synoniem met Grase en Juck.

wonder, want de toestand was er verward. Men vond er het oude patronaatrecht, ten deele nog verbonden aan de verschillende heerden, ten deele van den grond gescheiden en in één hand gebracht, als zoogenaamde primaire collatiën, en eindelijk de unieke collatoren.

Nadat de Ommelander Kerkorde van den 27 Februari 1595 het collatierecht implicite had erkend, nam de wetgever in het Ommelander Landrecht van 21 October 1601 eenige bepalingen op, waarin men gegoedheid in grondbezit als maatstaf voor die bevoegdheden bleef behouden: „Iegelyck Heerd Lands (te weeten dertich Juck ofte „dertich Grase Lands) aen een Persoon egentlyck toebe„horende (daer een Huys op staet) sal (gelyck van oldes „gewoonlyck), mede hebben ende beholden Jus Patro„natus tot de Carspel Kercke als naemlyck eene Stemme. „Soo oock tot eenen huyse behoorde sestich Grase ofte „hondert ende daerenboven mach men doch deshalven „niet meer dan eene stemme verdegenen (onvercort noch„tans in desen voorsz. dengenen) die inspeciael alleene „meer Rechts verweeren connen." [1])

Wij zien dus dat een huis met dertig of meer grazen ook hier een stem gaf, meerdere huizen met dertig grazen ook meerdere stemmen. Had iemand zoodoende meer dan de helft van de stemmen verkregen, dan overstemde hij al de overige grondeigenaren, en werd primarius collator genoemd. Tevens nam men maatregelen om voor 't vervolg paal en perk te stellen aan het misbruik om de heerlijkheden en gerechtigheden, die het Landrecht

---

[1]) Ommelander Landrecht van 1601, t. a. p. Boek IV, art. V.

opsomt [1]), van den grond af te scheuren en afzonderlijk te verkoopen. Waar het geschied was, werd wel de feitelijke toestand bestendigd maar tegelijk werd naar herstel van den oorspronkelijken toestand gestreefd.

De desbetreffende artikelen luiden aldus: „Wt rechter „natuyr behooren alle Gerechtigheyden ende Heerlyck„heyden annex ofte anhengigh te wezen aan seker Erf„gronden, als an Landen, Huys ende Hofsteden, ende „deshalven mach men oock dieselve sonder wtgedruckte „voorwerden [2]) daervan niet te verscheyden; waerom tot „wat tyden eenig erfgronden simpliciter erfliken „overgedragen worden, soo sullen die anhangende Gerech„tigheyden ende Heerlyckheyden, gelyck ander Vryheyden „ende eygendomen, in die selve opdracht mede moeten „volgen. Ende hoewel sonder wtgedruckte voorwerden „Erflijck oock niet overgedragen worden de Gerechtigheyden „ende Heerlyckheyden, die nae gewoonte deser Om„landen van de Erfgronden redes afgesondert ende an „sekere Personen anhengigh gemaeckt zijn, of men schoon „opdroegh dat principael off het meeste deel der goederen, „soo nochtans eenige opdracht geschiede in universael, „te weeten dat yemand Erflyck overgave alle syn goedt, „oft een geheel Erffenisse, dat hem angeervet mach wesen, „worden daermede overgedragen, soowel die Gerechtig-

---

[1]) „Gerechtigheyden ende Heerlyckheyden, dat zijn na desen Landrecht, Redger-rechten, Lanck-rechten ofte Over-rechten, Grietmans-rechten, Buyr-rechten, Sijl-rechten, Dyck-rechten, dergelijcken. Item Jura patronatus, dat zijn stemmen van Pastoryen, van Vicaryen, ende van Prebenden." B. IV, art. I.

[2]) „Uitgedruckte voorwerden" dat wil zeggen, uitdrukkelijk en zóó, dat men uit de titels altijd zou kunnen zien, aan welke heerden of gronden zij „anhengigh" waren geweest. Boeles, Stemr., pag. 8.

„heyden ende Heerlyckheyden, daer onder begrepen als „alle ander goederen." [1])

Evenwel, deze bepalingen bleken onvoldoende te zijn. Men bleef de enkele stemmen afgescheiden van den grond verkoopen en zoodoende nam in de Ommelanden het aantal primaire collatiën dagelijks toe. Was, gelijk boven blz. 8 reeds is opgemerkt, de kerkvoogdij van ouds een attribuut van het Patronaatrecht, ook de benoeming van kosters, schoolmeesters en organisten als kerkedienaren [2]) werd, misschien in navolging van hetgeen vóór de Hervorming gebruikelijk was, daartoe gerekend en zonder tegenspraak uitgeoefend door hen, die het recht van predikantsbenoeming hadden, hoewel het Ommel. Landr. daarvoor geen wettelijken grond gaf.

---

[1]) Ommel. Landrecht IV, art. VII en VIII.

[2]) Ten voorbeelde strekke de volgende beroepsbrief (Gron. Archief 1643 no. 39): Anna Margreta Renghers, Weduwe wylant den WelEd. Heer Maurits Ripperda tot Farmsum, Dam, Hellum, Schiltwolda, Siddeburen en Oostwoldt, Juncker ent Houvelinck, Unica Collatrix der kerke Oterdom, doe toe wieten, dat alsoo door het deportement van Harmen Reynders, de school- en kerckendienst is coomen te vaceren, en deselve plaatse mit een bequaam persoon nootsakelyck wederom modt worden versien; soo ist, dat ick Anna Margreta Renghers als Unica Collatrix mits deesen beroepe, nominere en eligere den Erb. Wolter Janssen tot een Schoelmeester ent Kerckendienaar des Carspels Oterdom, alsmede voorsangher in de Kercke, ende opsiender van Uirwarck, Clocken, en alles wat daar an dependeerd, dit alles op sodanich Tractement als Harmen Reynders voorsz: heeft gehat. Vastelyck vertrouwende dat hy sich in deese dienst alsoo sal comporteren en dragen als sulx betamelyck is, en de jonge kinderen in alle duegden en leeringen christelijcken sal onderwijsen en leeren. Waar toe Godt synen Zeegen wil verlienen. Datum Farmsum die 25 July Anno Salvatoris 1643.

Onderstont
ANNA M. RENGHERS, W. RIPPERDA,
Collat. accordat F. Folckers—redger.

Zoo ging het steeds voort, de heeren kregen de macht in handen en zorgden er ook wel voor dat ze die behielden, zoodat de volksinvloed in den loop der tijden te dien aanzien geheel gefnuikt werd. De omwenteling van 1748, waarbij aan Prins Willem IV het erfstadhouderschap werd opgedragen, bracht het eerst verandering in dezen toestand. Bij Reglement van 27 Nov. 1749, het zoogenaamde Reglement Reformatoir, fnuikte hij de oligarchie en maakte met betrekking tot ons onderwerp een eind aan het afscheiden der gerechtigheden van den grond [1]). Volledigheidshalve laat ik de beide daarop betrekking hebbende artikels hier volgen.

Art. 18. „Dat gelijk billijk is, dat ieder in zijn Recht „en Gerechtigheden wort gemaintineert, ook nauwkeurig „zorge behoort gedragen te worden, dat daarvan geen „misbruik tegens de primitive instellinge worde gemaakt, „zo keuren wij volkomen af de wijse, waardoor men zigh „zedert veele jaren in de Ommelanden heeft weeten meester „te maken van Gerechtigheden en Heerlijkheden met die „in eygendom te acquireeren, zonder de Huisen en Lan„den die daartoe van oudes behooren, of die te zamen in „eygendom bekomen hebbende, het Huys en Landen weder „te verkopen, separerende dus de Gerechtigheyd, zijnde een „jus fundo inhaerens, van 't goed ofte Heerd „waaraan het van ouds aanhangig is geweest, door welk „middel veele staande Jurisdictiën, Schepperijen, Zijl- en „Dijkrechten, als meede Jura Patronatus ofte Collatiën „zijn opgeregt, waarom wij voor altoos verbieden het af„scheuren der Heerlijkheden en Gerechtigheden van de

[1]) Hij handhaafde echter hen, die het eenmaal verkregen hadden, in hun recht.

„Erfgronden, Edele en andere Heerden, Huisen, Hofsteden „en Landen, waaraan behooren, welke van malkander „nog in het geheel, nog ten deele zullen worden vera„liëneert, of afgescheiden, op wat wijse zulks ook zoude „mogen weezen; maar zullen, als volgens haare Regte „Natuur van ouds in gebruik is geweest, bij malkan„deren moeten blijven."

Art. 19. „Dog, nadien tegens de aloude fundamentele „Wetten, Constitutie en Herkomens hier van in zo verre „is gedeviëert, en de gewoonte om de Gerechtigheden en „Heerlijkheden van de Erfgronden af te zonderen zoo oud „is, dat zonder merkelijke confusie en nadeel van die „geene, die volgens het 8ste Articul vau het 4de Boek „Ommelanden Landrecht, zulke Gerechtigheden Justo „Titulo hebben bekomen, en geëxerceert, daar in niet „volkomen kan worden geremediëert, zoo hebben wij „nogtans, om diergelijke misbruiken in 't toekomende voor „te komen, goedgevonden, dat binnen drie maanden na „'t emaneren van dit Reglement yder een zal hebben op „te geven aan de Hooge Justitie Kamer de Gerechtigheden „en Heerlijkheden, die of met, of zonder eenige goederen „bezit, met de aankomst brieven daartoe behoorende, op „dat door gemelde Gerichtshof exacte en nauwkeurige „Clauwboeken en Registers van alle Gerechtigheden yder „afzonderlijk worden gemaakt, en aldaar in originali be„waart, ten einde dat in het toekomende voor een rigt„snoer verstrekke, om het getal en hoedanigheid van die „Gerechtigheden, en wie dezelve met of zonder Gronden, „Huizen en Hofsteden bezitten, te weeten, op dat alle „onzekerheid in een zaak van zulken verren uitzigt en die „zoo zeer concerneert de welvaart van het Land en In-

„gezetenen, op onwrikbare gronden, (zooveel doenlijk) „worde gestelt" [1]).

Een gevolg van deze registratie der stemmen moest zijn en was, dat daardoor zekere titels gevestigd werden voor de gerechtigheden en dat stemmen of collatiën, die niet geregistreerd werden, vervielen. Die registratie had slechts plaats na bewijs of na gevoerde tegenspraak, voor zoover de belanghebbenden van de veelvuldige gelegenheid daartoe hadden gebruik gemaakt. Zij leveren daarom in rechten een titel, zooals trouwens ook de bedoeling van den wetgever was.

Eerst den 11 Februari 1773 hebben de Staten van Stad Groningen en Ommelanden een Reglement gearresteerd „op de Administratie der Kerke, Pastorie, Kosterie, „Vicarie, Praebende en andere ad pios usus gedes- „tineerde goederen in de Ommelanden."

Met betrekking tot het collatierecht verneemt men daaruit, dat een unicus collator zelf de administratie had, of door een of twee zijnerzijds aangestelde kerkvoogden de goederen liet beheeren, en dat op alle plaatsen waar meer dan een collator was (d. w. z. stemgerechtigden naar het Ommelander Landrecht of primaire collatoren), twee of drie Kerkvoogden moesten worden aangesteld, tevens dat hunne administratie ook het toezicht op de pastorie- en kosterie-goederen en inkomsten omvatte, „dewelke bij de Predikanten, Schoolmeesters en Organisten zelf worden beheerd."

Merkwaardig, vooral met het oog op de thans als onecht en ondergeschoven beschouwde titels van het Huis Farmsum (zie boven bladz. 7) is art XX: „In dit reglement

[1]) Reglement van Z. D. H. Willem Carel Hendrik Friso, van den 27 November 1749, artt. 18 en 19.

„zullen niet begreepen zijn de Kerken van Farmsum, „Weywert, Heveskes, Oterdum, Mithui„zen, Garrelsweer, Hellum, Tjamsweer, „Oosterwytwert, Jukwert, Crewert, Los„dorp, Middelstum, Doornwert, Wester„wytwert, Cantes en Ulrum, alsmede die der „Steede Appingadam; zo als ook niet de goederen, „tot dezelve kerken behoorende." Niettemin werden de collatoren en kerkvoogden in die gemeenten bij de artt. XXI—XXIII verplicht om „registers der Kerke goederen „ter provinciale secretarie in te leveren en om de tien „jaren aan de Gedep. Staten te doen blijken, dat de „inkomsten der goederen, tot gemelde kerken behoorende, „tot het onderhoud der kerken en verdere geheiligde ge„bruiken, zijn geëmployeerd."

In de vermelde gemeenten treft men, behalve te Appingadam, het unieke collatierecht aan. Waarom de overige gemeenten, met name die van welke het uniek collatierecht in 1694 door de provincie verkocht was, niet in de uitzondering deelden, weet ik niet anders op te lossen, dan door te vermoeden, dat men de Heeren van Farmsum en Ulrum, aan wie de eerstvermelde collatiën toekwamen, niet wist te wederleggen, wanneer zij evenals het Depart. Bestuur in 1803,[1]) stoutweg durfden beweren: „dat voor„noemde Kerken, met de daarbij behoorende Gebouwen „en Goederen, mitsgaders het Recht van Collatie, als het „wettig Eigendom van de tegenwoordige Bezitters, hetzij „dezelve Descendenten zijn, of Representanten van de „origineele Stichters, Onderhouders en Donateurs dier

[1]) Memorie aan het Staatsbewind over de heerlijke regten, van 12 Sept. 1803.

„Gebouwen moeten worden aangemerkt, zoodat, indien „men te eeniger tijd mogte goedvinden, de Bezitters van „het Recht van Collatie van die Dorpen, daarvan te pri„veeren, deze met allen Grond, de waarde van de Kerk „en andere Gebouwen, zouden kunnen reclameeren, en „de Kerke- en andere Goederen, daarbij behoorende, als „hun Eigendom aan zichzelve toeëigenen.''

Aangenomen dat die collatoren echte titels voor hun collatierecht konden vertoonen, dan waren zij toch geene eigenaren van de parochiekerken en de daarbij behoorende goederen, vermits de kerken, als stichtingen, zelve subjecten van recht en buiten het dominium privatorum gelegen waren.

Gaan wij nu na hoe dit onderwerp in Friesland en Drenthe geregeld was.

De vóór 1580 in Friesland aangenomen maatstaf van grondbezit werd na de Hervorming niet gewijzigd, doch wel werd de bevoegdheid tot stemmen in kerkelijke zaken, natuurlijk alleen aan de gereformeerde grondbezitters toegestaan, blijkens resolutiën der Staten van 25 Mei 1609, 22 February 1616, 16 April 1622, en de ordonnantie op het verkiezen van predikanten dd. 14 Maart 1645, later in de Landsordonnantie opgenomen, als art. 1 van Tit. XX, luidende:

„Niemandt zal, in 't verkiezen van den Predicant ten „Platten Lande, tot de Stemminge worden toegelaten, „dan die geene, welke besitten een Schotschietend Huis, „Stelle of Ploeggang, schoon in het Dorp, daar de ver„kiesinge geschiedt, niet zijn woonachtig, zo nochtans, „dat hij zij een Ledemaat van de Gemeente of ten minsten

„een Liefhebber van de waare Gereformeerde Gemeente, „of Religie, en dat in deezen gevolgt zal worden de ordre „in 't verkiezen van de Volmachten ten Landtsdaage, ge„maakt, ende nu in Train zijnde, zonder admissie van „de Mennoniten ende derzelver Meijers en Koters."

Ook in Friesland was reeds spoedig het misbruik in zwang gekomen, dat de stemmen van den grond werden gescheiden. Om dit tegen te gaan, legde men in 1640 een vast register aan, het Cohier van 1640 genoemd. 't Hielp echter weinig, want nu legde men de stem op een gedeelte of bijzonder stuk land, 't welk destijds werd toegelaten. Men verkocht dan het overige land om het stuk, waarop de stem lag, te behouden. Verwarring was er natuurlijk het gevolg van, daar nu velen, die nu landen zonder stemrecht kregen hoewel ze schotschietend bleven, toch geen stemrecht hadden. In 1698 bepaalde een stemreglement daarom, dat „de Stemme van Plaatzen op 't Cohier van 1640, die nog in hun geheel waren, zouden worden gerekend te liggen op de Plaatsen in hun geheel genomen, — dat de Stemmen van Plaatsen, waarvan de Landen gescheurd of verkocht waren, zouden worden gerekend te liggen op de Hornlegers [1]), en dat op dien voet een nieuw en nauwkeurig stemregister zoude worden opgemaakt." Doch wat gebeurde nu? Van dien tijd af werd het schotschietende geheel uit het oog verloren. Men rekende dat nu in 't algemeen het Hornleger de wezenlijke zitplaats van de stem was, zonder dat de Landen daarop van eenigen invloed waren. Men verkocht daarom de

[1]) Hornlegers zijn: „de Gronden, waarop van ouds de Huizingen staan of gestaan hebben" en die gewoonlijk van de overige Landen der Zathe zijn afgezonderd.

Landen met de lasten, men behield de Hornlegers zonder lasten en — men bleef stemgerechtigd.

Er deed zich echter eene zwarigheid op; er waren namelijk geen liefhebbers om de huizen te koopen zonder eenig recht te hebben op den grond, waarop ze stonden. Doch ook hierop vond men spoedig een middel, door aan de koopers voor eeuwig den grond van 't Hornleger te verhuren voor een geringe jaarlijksche huur, gewoonlijk voor twee jonge hanen, waardoor zulke Hornlegers den naam „Haanestemmen" kregen. Men behield dus den naam van Eigenaar en bleef stemgerechtigd.

't Gevolg van dit alles was, dat het stemrecht in handen kwam van lieden, die geen duim breed gronds in werkelijk eigendom bezaten en dit bleef zoo tot dat de Erfstadhouder den 21 December 1748 bij Regeeringsreglement ten aanzien van 't stemrecht bepaalde „dat de „Hornlegers wel zouden worden gerekend voor de eigent-„lijke gronden, waarop de stemmen liggen, doch dat de „Haanestemmen zoo lange in dien staat zijn, en „zelfs een jaar langer caduc zullen zijn en dat de bloote „Hornlegers, zonder dat van een Huisinge en een be-„paalde quantiteit Landeryen voorzien zyn, van 't stem-„recht zullen zyn verstoken, totdat aan die defecten gere-„mediëerd zal weezen." [1])

Ook in Drenthe waren intusschen de eischen, die men den machthebbers stelde, afgenomen. Reeds den 23 Febr. 1618 werd bij Resol. van Drost en Gedepu-

---

[1]) Wierdsma, Stemrecht in Friesland, 2e en 3e Capittel.

teerden de gegoedheid voor eigenerfde landsdag-comparanten gesteld op 30 mudden zaailand of „soe voele immobil goet „van landerijen, weerdich sijnde een summe van een „dusent daeler ende in den Lande van Drenthe gelegen."

Later in 1672 stelden zij den eigendom van $^1/_4$ waardeel [1]) in een marke tot vereischte, nevens een erf en zooveel bouw- en hooiland, „samen met het waardeel ten minsten 1000 daeler waardig." En deze zelfde eigenerfden stemden ouder gewoonte en met uitsluiting van minder gegoeden, bij de verkiezing van predikanten. Zij volgden slechts „het gemeen seggen, dat een Bour in de Marcke soude zyn een Bour in de Karcke."

Geschillen over de uitoefening van dit collatierecht werden door Drost en Gedeputeerden afgedaan, die, in plaats van het stemrecht in eens voldoende te regelen, telkens nieuwe beslissingen over verschillende punten gaven.

Zoo bepaalde eene Resolutie van Drost en Gedeputeerden van 1717 dat ieder zooveel stemmen kon uitbrengen, als hem erven ter waarde van 1000 daalders met $^1/_4$ waardeel toebehoorden. Nog eenige jaren later werd het bezit van $^1/_4$ waardeel buiten rekening gelaten en de gegoedheid tot het uitbrengen van eene stem bepaald op een naar 1800 gl. waarde belast grondbezit. Aldus bleef het tot de omwenteling van 1795 [2]).

---

[1]) Een waardeel is een aandeel in de onverdeelde mark.

[2]) Boeles, Stemrecht van Eigenerfden, blz. 125 v.v.

III.

Het vervallen van het Collatierecht in de Ommelanden.

Tegen het einde der 18e eeuw openbaarde zich in bijna alle landen van Europa een drang naar vrijheid, een streven om de bestaande staatsrechtelijke toestanden ten onderste boven te keeren. De Amerikaansche koloniën van Engeland hadden het voorbeeld gegeven en zich vrij en onafhankelijk verklaard; Frankrijk, waar men ten slotte zelfs niet voor een koningsmoord terugdeinsde, volgde weldra, en ook ons volk bleef niet ten achter om den aristocratischen regeeringsvorm omver te werpen en de volkssouvereiniteit te vestigen. Ook hier was het volk reeds lang het wanbeheer moede en zocht het tegen de aristocratie heul en troost bij den stadhouder, en toen het bleek dat deze niet gezind of niet bij machte was om het „redres", zooals men het noemde, te geven, zou Oranje het moeten ontgelden en werd hij aansprakelijk gesteld, zoowel voor zijne eigene fouten, als voor die der aristocraten. Deze democratische beweging eischte recht voor allen en zocht, hare eigene geschondene rechten en vrijheden handhavende, die van anderen binnen de wettige perken te brengen of te houden. Het volk verlangde

invloed op den gang van zaken en herstel van zijne grieven die vele waren en rechtmatig [1]).

Van 1781—1787 hadden patriotische woelingen plaats gehad, met het doel om de macht en den invloed van den erfstadhouder Willem V en die der regenten te beperken, welke beweging echter door de gewapende tusschenkomst der Pruisen tijdelijk werd bedwongen. Doch de behoefte aan staatshervorming werd te algemeen gevoeld, dan dat het democratisch beginsel niet spoedig zou zegevieren. Niet weinig was hiertoe bijgedragen door de werken der Fransche en andere filosophen, tot grondslag en hoofdinhoud hebbende de natuurlijke, onvervreemdbare rechten van den mensch. De menschen, zoo heette het, worden geboren vrij en gelijk; geen maatschappelijke onderscheiding mag er zijn, die niet op het algemeen belang gebouwd is; het beginsel van alle souvereiniteit berust in de natie alleen; geen lichaam of individu kan eenig gezag uitoefenen dat niet van wege het volk is opgedragen; de wet is de uitdrukking van den algemeenen wil en alle burgers hebben recht om, of persoonlijk, of door vertegenwoordigers, tot vorming van dien wil mede te werken; allen zijn gelijkelijk tot waardigheden en ambten benoembaar, enz. enz.

De geloofsbelijdenis van zeer velen in die dagen wordt het best gekend uit een brochure, getiteld „Aan het Volk van Nederland" [2]) waar wij lezen: „Het volk dat in een „Land woont, de ingezetenen, de burgers en boeren,

---

[1]) Hartog, de Patriotten en Oranje, pag. 86 v.v.

[2]) Vgl. A. Loosjes, Een krachtig Libel. Studie over het pamflet: „Aan het volk van Nederland." Haarl. 1886.

„minvermogenden en rijken, grooten en kleinen, deze „allen bijeengenomen zijn de ware eigenaars, de „heeren en meesters van het land en kunnen „zeggen, hoe zij het hebben willen, hoe en door wie zij „geregeerd willen wezen. Een volk is eene groote maat-„schappij, een compagnieschap en niets anders. De Re-„genten, de Overheden, de Magistraten, de Prins, zijn „enkel de Directeuren, de Bewindhebbers, de Rentmeesters; „in deze qualiteit minder dan het Volk en aan het „meerder getal onderworpen, rekenschap „en gehoorzaamheid schuldig." [1])

Zoo wordt het verklaarbaar, dat, toen de Franschen ons de broederhand toereikten om den stadhouder te verdrijven, zij met gejuich werden ontvangen. Den 19 Januari 1795 verliet Willem V ons land en reeds den 22 d. a. v. waren de fransche generaals in den Haag.

De verandering in het staatsbestuur vond het eerst plaats in de gemeenten, waar men committés revolutionair in het leven riep. Deze kozen vervolgens in de onderscheidene gewesten provisioneele representanten en deze zonden nieuwe leden naar de Staten-Generaal, welke vertegenwoordiging dus een geheel ander karakter verkreeg.

Kort daarop volgde de vervallen-verklaring van Willem V als stadhouder. Toen de omwenteling dus voltooid was,

---

[1]) Aan meer dan eene academie waren deze gevoelens reeds jaren lang verkondigd. Prof. van der Marck doceerde te Groningen het Natuur- en Volkenrecht en verkondigde in vele geschriften, waaronder „Schets van de regten van den Mensch" met veel warmte soortgelijke theoriën, vóór dat zij uit den vreemde tot ons kwamen. Vgl. De patriot J. H. Swildens, door Mr. W. B. S. Boeles. Leeuwarden 1884, blz. 11.

brachten de Staten-Generaal den 30 December 1795 [1]) een reglement tot stand, „volgens hetwelk eene algemeene, nationale vergadering door het volk van Nederland zal worden bijeengeroepen en werkzaam zijn", welk reglement in alle provinciën werd afgekondigd, en wel in Groningen den 7 Maart 1796.

In de souvereiniteit der afzonderlijke provinciën werd door dat reglement geene wijziging gebracht. Immers (artt. 100, 101): „In al hetgeene, dat hier te voren aan de „algemeene, nationaale vergadering is opgedragen, zal het „provinciaal bestuur zich niet moogen mengen en daar in „tegen zal ook die vergadering zich niet mogen inlaten „in het huishoudelijke der gewesten. Ingevolge hiervan „zal het provinciaal bestuur ten aanzien van het huishou„delijke, speciaal met relatie tot het Justitieele, Finantieele, „Politie en Oeconomie zoodanige besluiten mogen neemen, „als zij dienstig zal oordeelen, zonder echter onder dat „voorwendsel eenig belet te mogen toebrengen aan de „besluiten, welke de Nationaale Vergadering over de aan „haar opgedragen zaaken zal nemen."

De Representanten van Stad en Lande lichtten dat reglement dan ook in eene Publicatie toe als „een Reglement, „waarbij de respective Gewesten nimmer meer enige afstand „van hare Oppermacht gedaan hebben van enige andere poin„ten, dan dewelke, daarbij zijn uitgedrukt, zo dat het er zeer „verre af is dat daar bij alle Provinciale, Stedelijke of

[1]) Het duurde zoo lang, omdat de provisioneele representanten van alle gewesten er in gekend werden, en de meesten van deze niet dan na veel dwang en na herhaalde veranderingen hun toestemming gaven. De Bosch Kemper, de staatkundige geschiedenis van Nederland.

„Plaatselijke Oppermachten en Regten, by het daarstellen „der Nationale Vergaderinge door de Burgers en Ingeze„tenen der Gewesten zouden zijn afgestaan." [1])

De provinciale revolutionaire regeeringen hadden dus de handen vrij. Laat ons nu nagaan hoe ze in de Noordelijke Provinciën waren ingericht. Zoowel in de Stad als in de Ommelanden werd door de ingezetenen een committé revolutionair gekozen, dat de oude regeering ontsloeg en provisioneele volksrepresentanten benoemde voor den tijd van 2 maanden.

Deze provisioneele representanten, 18 van wege de Stad en 18 van wege de Ommelanden, vormden te zamen ook een college, provisioneele representanten van Stad en Lande genaamd, waarvan beide helften — overeenkomstig de oude nog niet verbroken constitutioneele bepalingen — éène stem hadden. Het groote doel waarnaar men streefde, was eene constitutie voor de geheele provincie, en hoewel de stad zich zeer onwillig betoonde tot hare samenstelling mede te werken, zou men toch juist na eindeloos gehaspel met die provinciale regeering gereed gekomen zijn, toen de Proclamatie van de tweede Nationale Vergadering, den 22 Januari 1798, houdende de vereeniging der gewesten tot de één en ondeelbare Republiek, het werk der commissie in duigen deed vallen.

Men dacht in Stad en Lande zoo weinig aan het opheffen der foederatieve Republiek, dat deze mare den representanten van Stad en Lande als een donderslag in de ooren klonk. [2])

---

[1]) Handelingen der Provisioneele Representanten van Stad en Lande. V, bl. 212 en 213.

[2]) Handelingen d. Prov. Repr. I, 269, 423; II, 740, 819; III, 191; V, 17 v.v.; VI, 343 v.v.

De maatregelen en besluiten, die in dit tijdvak (1795—1798) genomen werden, hetzij door de Representanten der geheele provincie, hetzij door die van de Stad, hetzij door die van de Ommelanden, ieder binnen zijnen constitutioneelen kring, moeten uit een staatsrechtelijk oogpunt beschouwd worden als handelingen van de wettige Souvereinen, pleno jure tot stand gekomen en geldig gebleven.

In Friesland en Drenthe was de toestand precies dezelfde. Ook daar wilde men niets weten van de één en ondeelbare Republiek.

De Representanten, van het volk van Friesland hadden gezworen: „Dat zy het Volk van Vriesland voor den „eenigen, wettigen Souverein van dit Gewest erkennen „en daar door waren zy volstrekt verbonden, wilden zy „aan hunnen Eed getrouw blyven en niet strydig handelen met dezen uitgedrukten wil des Volks, om deeze „Souverainiteit der Provincie alzins te handhaven en op „geenerleye wyze te gedoogen, dat deeze op eenige maniere, zonder haare eigene wettig uitgebragte verklaaring, „verbroken, laat staan vernietigd werde." [1])

Een der eerste besluiten van de revolutionaire provinciale regeeringen was die, waarbij de rechten van den Mensch en Burger werden afgekondigd, in Drenthe den 16 Februari, in Friesland den 20 Februari en in Groningen den 26 Februari 1795.

Daar alle volgende publicatiën steunden op dit beginsel van Vrijheid en Gelijkheid, en er uit voortvloeiden, laat ik in

[1]) Publicatie van 10 Sept. 1795.

de eerste plaats van deze laatste publicatie hier 't voornaamste volgen:

„Vrijheid, Gelijkheid, Broederschap. De Provisio„neele Repraesentanten van 't Volk van Stad „en Lande Doen te weeten:

„Daar tot algemeene blijdschap van alle die gene, dewelke „van de waardigheid van den mensch en burger de rechte „denkbeelden vormen en 't heilig vuur van eene waare „Vaderlandsliefde in hunnen boezem gevoelen, onder de „gunstige beschikking der aanbiddelijke Voorzienigheid, eene „waarlijk gezegende ommekeer van zaken is te wege ge„bragt, hebben Wij, ten vollen overtuigt, dat de rampen „van vorige jaren, waar onder ons Vaderland heeft ge„zucht, haaren oorsprong verschuldigt zijn geweest aan „de miskenning van de rechten van den mensch en bur„ger, door heerschzucht en eigenbelang bij aanhoudend„heid onderdrukt, niet willen nalaten bij de eerste gele„genheid, welke onze in deze omstandigheden vermenig„vuldigde bezigheden ons toeliet, op 't plechtigste en na„drukkelijkst te verklaren, gelijk wij verklaren bij dezen: „dat wij volkomen overtuigd zijn, dat de Souverainiteit „of Oppermacht berust in den boezem des onafhangelijken „Volks en wel onvervreemdbaar; weshalven de uitoeffening „daarvan in de onderscheidene betrekkingen altoos van „'t Volk afhangelijk blijft en alle de byzondere daaden, „tot die uitoeffening behoorende, enkel en alleen tot 't heil „des Volks moeten worden verrigt, met terzijde stelling „van alle byzondere belangens hoegenaamt, dewelke daar „tegen eenigzints mogten strijdig zijn.

„Even zeker zyn wy overreed van de Rechten van den „Mensch, Vrijheid en Gelijkheid, dewelke, daar ze bevorens „slegts 't voorwerp van bespiegeling schenen uit te maken,

„door de verlichte en grootmoedige Fransche Natie dadelijk „zijn in oeffening gebragt. Eene Vrijheid, dewelke, daar „ze gepaard gaat met eene verplichting om een ander in „de uitoeffening van zijne rechten niet te verhinderen en „den burgerstaat daar door, en voorts eeniglijk door 't heil „der maatschappije kan bepaald worden: eene gelijkheid „van rechten en pligten, door de onderscheidene betrek- „kingen in den burgerstaat geenzins weggenoomen, zo dat „noch geboorte, noch rijkdommen, maar alleen deugd en „kundigheden den eenen boven den ander en verdienstelyk „maaken,"

Verder ontslaan zij hierbij allen van den eed en de verbintenissen na de omwenteling van 1787 afgelegd. „Overzulks onvermindert de Reglementen en Ordonnan- „tiën op 't stuk van civile en crimineele Justitie, benevens „op de Schepperijen, Zijlvestenijen en Dijkrechten, Jagt „en Visscherij, en wat meer van dien aart is[1]), „waaromtrent door de Wil des Volks „nader zal worden gedisponeert; zo dat „zij in 't algemeen vooralsnog verbonden blijven aan den „eed, door hen op hunne respective bedieningen „afgelegt, voor zo verre de zelve niet mogte worden be- „vonden strydig te zyn met 't gemelde bestier, en daar „door thans plaats hebbende orde van zaaken." [2])

---

[1]) De woorden hier „wat meer van dien aart is" slaan kennelijk op de Gerechtigheden en Heerlyckheden in het O. L. IV, art. I, zoodat deze woorden de Jura Patronatus treffen.

[2]) De rechteu van den Mensch en Burger werden in Drenthe in de volgende bewoordingen afgekondigd.

VRIJHEID, GELIJKHEID, BROEDERSCHAP.

De provisionele representanten van het volk van Drenthe doen te weten:

Alzo door de opmerkenswaardige bestiering der aanbiddelijke voor-

Bemerkt men in de praktische toepassing of opvatting dier nieuwe beginselen bij de representanten der verschil-

---

zienigheid (aan wie de eer van de zo zeer verlangde ommekeer van zaken met erkentelijke dankbaarheid moet worden toegebragt) het volk van Drenthe in deszelfs vrijheid, onafhankelijkheid en in alle zijne onvervreembaare rechten is hersteld.

Zo is het, dat voorschreven representanten goedgevonden hebben by dezen aan hunne medeburgeren van den veranderden staat van zaken kennis te geven, verklarende, dat zy representanten uitdrukkelijk erkennen de Souverainiteit des volks en de rechten van den mensch en den burger, en dat zy uit voorschreven hoofde gemeend hebben te moeten afschaffen, gelyk zy uit naam van het volk van Drenthe afschaffen: het erfstadhouderschap, midsgaders het capitain en admiraal-generaalschap dezer landschap; benevens alle adelijke of erffelijke regeringsposten.

Gelijk weijders door deze onze voorschreven verklaring het onderscheid van rechten en vrijheden tusschen de bewoners van heerlijkheden en kolonien en die van andere Ingesetenen dezer Landschap mede geheel en al is komen te vervallen.

Wordende vervolgens alle publicatien en ordonnantien op het stuk van de jagt en visscherij geëmaneerd, mids dezen ingetrokken en vernietigd en elk en een iegelijk hersteld in het natuurlijk recht van jacht en visscherij.

Nog hebben wy ter gemoedelijke geruststelling van zommige onzer ingezeten dienstig gevonden, alle amptenaren, zo civiele en militaire als kerkelijke te ontslaan van den op zig zelfs kragtelozen eed op de zo genaamde oude constitutie afgelegd, als mede van alle verpligting gevorderd door het bekende zo genoemde declaratoir, den 20 December 1787 gearresteerd, blijvende gemelde amptenaren voor het overige verbonden aan den eed door dezelve op hunne respective bedieningen gepraesteerd, voor zoo verre dezelve eeden niet mogten bevonden worden strijdig te zijn aan de tegenwoordige orde van zaken.

Gelijk wij dan ook bij dezen intrekken, casseren en annuleren zodanige politique dispositien, suspensien, remotien en sententien, zo wel met betrekking tot kerkelijke als andere personen geslagen en inzonderheid het zogenaamd placaat van amnestie in dato den 15 January 1788, waarby wierden uitgesloten een aantal ingesetenen

lende gewesten aanvankelijk misschien wel geringe afwijkingen, wat niemand kan bevreemden, weldra gedroeg men zich naar de opvatting en de verklaringen, welke in de Publicatiën van de Nationale Vergadering lagen. Dit dient men bij de beoordeeling der genomen maatregelen en de strekking der publicatiën van latere datums wel voor oogen te houden, om niet te veel aan sommige afwijkingen te hechten.

---

aan de toenmalige bestierders dezer Landschap des te gehaater, naar mate zij met te meer cordaatheid, overeenkomstig hun eed en pligt, het belang van vaderland en vrijheid hadden durven voorstaan, hetwelk wij alles thans, voor zoover hetzelve van eenige kragt en waarde mogte zyn geweest, houden voor vernietigd en de daarbij betrokken personen in alle deelen hersteld.

Nodigende wijders degene, die om hunne vaderlandslievende gevoelens genoodzaakt zijn geweest, dit gewest te verlaten, tot hunne haardsteden terug te keren; vermanende het geledene te vergeten, en door een edelmoedig gedrag alle ingeseteren op te wekken tot de hoogstnoodige eensgezindheid en algemeene broederschap.

En ten einde hieromtrent niemand onkunde moge voorwenden, zal deze door den druk gemeen gemaakt, en alomme van de predikstoelen dezer Landschap gepubliceert en voorts ter gewoonlijke plaatsen worden geaffigeert.

Actum Assen den 16 February 1795.

Het eerste Jaar der Bataafsche vrijheid.

De provisioneele Representanten van het Volk van Drenthe,

(get) C. DE VOS v. STEENWIJK.

Ter ordonn.:

(get.) I. C. VAN ROSSEN. *Secretaris.*

De Provisioneele Representanten van het Volk van Friesland volgden in hoofdzaak de redactie van de Verklaring, door die van het Volk van Holland den 31 Januari afgekondigd.

Met de afkondiging van dit nieuwe staatsrechtelijk beginsel beschouwde men algemeen de bevoegdheden en rechten van personen, die in het vorige systeem geworteld waren, ipso jure, en bloc vervallen, zonder dat men ze één voor één nominatim afschafte. Zij waren m. a. w. „losgekondigd", daar ze geen steun meer in het nieuwe staatsrecht vonden. Enkel krachtens de Omwenteling waren de leden van regeerings, — rechts, — en andere collegiën demissionair in hunne posten, terwijl de instellingen en collegiën zelve, wat den uiterlijken vorm betreft, nog behouden bleven. Sommige ambtenaren werden ter bewaring der goede orde bij provisie in hunne posten gelaten, zoo b. v. in Leeuwarden de Stads-Ambtenaren en Collecteurs; van andere colleges werden enkele leden, die weinig vertrouwen bij het volk genoten, ontslagen, zoo b. v. 7 leden van het Hof Provinciaal van Friesland, doch van de meeste, vooral regeerings-collegien werden alle leden geremoveerd [1]).

Zulke maatregelen troffen enkel de titularissen, niet de instellingen of collegiën als zoodanig. Wilde men ook deze laatsten niet behouden, dan moesten zij, dat spreekt wel van zelf, expressis verbis opgeheven worden, zooals b. v. geschiedde door de opheffing en vernietiging van het Jagtgericht in de Ommelanden, bij Publicatie van de provisioneele Repraesentanten van Stad en Lande, dd. 4 Sept. 1795, en later door de opheffing der rechtstoelen, bij Publ. van het Dep. Bestuur, dd. 4 Mei 1803.

Doch dit heeft niets gemeen met het vervallen van op zich zelve staande rechten en bevoegdheden publici

---

[1]) Verzameling Placcaten van Vriesland blz. 2, 4, 173.

juris, zooals het recht om te jagen en te visschen, predikanten, kosters en kerkvoogden te benoemen en dergelijke. Deze werden geacht dadelijk vervallen te zijn. Geheel afdoende blijkt dit uit de Publicatie van het Committé Révolutionair der Ommelanden van den 11 April 1795, waar wij lezen:

„Vrijheid, Gelijkheid, Broederschap. Het Committé „Revolutionäir der Ommelanden tusschen „de Eems en de Lauwers aan alle hunne „medeburgers.

„Daar de tijd nadert op welke de aanstelling uwer „provisioneele repraesentanten ten einde loopt en er tot „nog toe niet heeft kunnen voorzien worden, door een „algemeen en meer geëvenredigd plan van oproeping „van het gantsche Bataafsche volk ter vaststelling der „regeering, hebben wij noodig geacht bij voorraad voor-„zieninge te doen en wel volgens deze bepaalingen: [1])

„art. 7. De aldus verkoozene Volks-Repraesentanten „zullen door het Committé Révolutionair worden geïnstal-„leerd en in handen van hetzelve afleggen de navolgende „belofte op hunne burgertrouwe: Dat zij gedurende den „tijd van 6 maanden of anders voor zo lange, totdat zij „wettiglijk door of namens het volk van de Ommelanden „wederom zullen ontslagen zijn, getrouw en overeenkom-„stig het tegenswoordig bestuur, zullen waarneemen de „provisioneele Regeringe der Ommelanden met den aan-„kleve van dien; dat zij erkennen de Onvervreemdbare „Rechten van den Mensch en Burger, Vrijheid en Gelijk-„heid, als het eenig richtsnoer van alle wettige Regerin-

[1]) De eerste artikelen behandelen de wijze van stemming.

„ge en daarnaar met al hun vermoogen zich te zullen „gedragen en voorts zullen naarkomen de Poincten en „Articulen reeds bepaald, of door of namens het Souve-„reine Volk nader vast te stellen.

„Art. 8. En wel in het bizonder, daar doch, door de „inroeping van de Rechten van den Mensch, Gelijkheid „en Vrijheid en de bepaaling, dat alle posten en bedie-„ningen, zullen dezelve wettig zijn, uit den boezem des „Volks moeten voortkoomen, alle zogenaamde Adel-, en „andere uitsluitend grond- geld- of erv-voorrechten tot Re-„gering of waarneming van de Jurisdictien, Zijl en Dijk-„rechten, COLLATIEN, Jachtrechten en wat meer van dien „aart is, van zelfs als strijdig met die beginselen, VER-„VALLEN zijn: zullen met den eersten deze nieuws verkozene „Repraesentanten bezorgen, dat er in de Ommelanden een „plan gepubliceert worde, met overleg van het Com-„mitté, waarnaar men in de onderscheidene karspelen, „en in de geheele Ommelanden, provisioneel de billijke „invloed des Volks kan doen werken [1]."

Eveneens heeft de regeering van de stad Groningen daarop bij publicatie van 14 Nov. 1795 het Volk in de Stads-Jurisdictien voor vrij en onafhankelijk verklaard [2].

Daar wordt dus uitdrukkelijk gezegd, dat de collatiën vervallen zijn. Met deze rechtsopvatting van de Prov. Repr. der Ommelanden omtrent de beteekenis van de afkondiging der rechten van den Mensch en Burger, bij plakkaat van de provisioneele representanten van het ge-

[1]) Publicatie van 11 April 1795, te vinden in de Ommelander Courant van 17 April d. a. v. en afzonderlijk als plakkaat.

[2]) Handelingen d. Prov. Repr. V, blz. 293 en 294.

heele gewest Stad en Lande, van 26 Februari 1795, strookte volkomen de uitvoering aan dat beginsel gegeven, niet door de Ommelanden alleen, maar door de provisioneele representanten van de geheele provincie.

De beroepingen van predikanten na den datum 26 Februari door primaire en unieke collatoren gedaan, werden alle geschorst [1]), ja zelfs werd een convocatie van D. G. Rengers van Farmsum, waarbij hij zijne mede-collatoren van de kerk te Loppersum opriep tegen 31 Maart 1795, om een predikant te benoemen door de provisioneele representanten van Stad en Lande gesurcheerd en wel op het verzoek van de ingezetenen, „die den stap van den „Burger Rengers strijdig vonden met de door de repre-„sentanten onvervreemdbaar verklaarde Rechten van den „Mensch en Burger, en de gedane vaststelling, dat alle „bedieningen en betrekkingen uit den boezem des Volks „alleen konden herkomstig zijn", en daarom verzochten, „dat in dezen, overeenkomstig de heilige en onvervreemd-„bare Rechten van den Mensch en Burger worde gedis-„poneerd." [2])

Slechts eens namen de provisioneele representanten eene andere decisie, die ik hier volgen laat.

Ulrum was den 24 of 25 Februari 1795 vacant geworden door den dood van den predikant Hagenau [3]) en den 15den Maart d. a. v. had de heer van In- und Kniphausen als primair collator, het beroep aldaar opgedragen aan Ds.

[1]) D. w. z. buiten effect gesteld. Vergelijk de beneden te vermelden Publicatie der Prov. Representanten van het Volk van Friesland van 11 Mei 1795.

[2]) Landsdag 27 en 31 Maart 1795.

[3]) Boekzaal der geleerde wereld. Maart 1795.

Sypkens te Lettelbert. [1]) Eenige karspellieden, hierover ontevreden, wendden zich met een adres tot de Prov. Representanten van Stad en Lande, waarbij zij zich hierover beklaagden en „op grond van de Regten van den „Mensch en Burger, Vrijheid en Gelijkheid, verzochten, „dat deze beroepingsbrief mogt worden gemortificeerd en „aan de gezamelijke ingezetenen werde gepermitteerd een „Predikant te kiezen door de volksstem."

De Representanten wezen hun verzoek echter eerst den 10 Juni 1796 van de hand en bekrachtigden de beroeping, op grond „dat de vacature was voorgevallen den 24 „Februari 1795 [2]) en hij dus terecht is bevoegd geweest, „die te confereeren aan den Predikant W. Sypkens, daar „de schikkingen bij het Placcaat van het Committé Revo- „lutionair in de Ommelanden ten opzichte der Collatiën „genomen, als postérieur aan die beroeping niet in aanmer- „king konden komen."

Verder zien wij uit de Handelingen der Representanten dat Mevrouw de Douarière de Hertoghe van Feringa, primaria Collatrix van Lutkegast, zich bij request aan de Provisioneele Repraesentanten wendde, verzoekende: „dat de eenparige beroeping van Dom. Joh. Snethlage tot „Predikant te Lutkegast effect moge sorteeren." Dit request werd in handen eener commissie gesteld op Rapport, doch hoe dikwijls het ook weer ter tafel kwam, verder kwam men er niet mee. Een rapport werd nooit uitgebracht, en Ds. Snethlage's benoeming heeft, — zooals beneden zal blijken, — geen effect gehad. [3])

---

[1]) Boekzaal, enz. April 1795.

[2]) Handel. d. Prov. Repr. III, 406 e. v.v.

[3]) Handel. d. Prov. Repr., II, 570, 572, 591, 599, 631, 634, 666, 688, 697, 709, 760.

Bij gevolg bleven door dat het Ommelander Collatierecht geacht werd vervallen te zijn, enkel door de afkondiging der Rechten van den Mensch en Burger, — dus door de invoering van nieuwe staatsrechtelijke beginselen, — voorts door de schorsing, d. i. het buiten werking stellen van oproepingen en benoemingen van Collatoren, de gemeenten in de Ommelanden sedert den aanvang van 1795 vacant. Herderloos waren en werden dan ook, volgens de lijst voorkomende in de Boekzaal van April, Mei en Juni 1796, Schildwolde, Oterdum, Uitwierda, Harkstede, Opwierda, Leermens, 't Zandt, Losdorp, Loppersum, Lellens, Oosternieland, Ulrum, Grootegast, Oostwold c. a., Ezinge, Lutkegast, Nuis en Niebert, Opende en Midwolde en de Leek. De toestand dreigde onhoudbaar te worden, als men wachten moest op de uiting van den volkswil omtrent de provinciale constitutie, die op verre na nog niet gereed was. Verschillende kerspelen wendden zich daarom over dit onderwerp tot den Landsdag.

In de Handelingen van 23 Februari 1796 komt daaromtrent het volgende voor: „Gelezen zynde het Re„quest van diverse karspelen in de Ommelanden, daarbij „om redenen ten Requeste breedvoerig gedetailleerd, ver„zoekende, dat omtrent het recht der Collatie in de Om„melanden ten spoedigsten, al ware het eerst maar een „Provisioneel Reglement, mogt worden uitgebragt, opdat „vele gemeenten niet langer mogten versteken blijven van „Leeraars en Schoolmeesters, alsmede een andere en „verbeterde order op de bestiering der Kerkegoederen be„raamd; Is het voorschreven Request gesteld in handen „van de Gecommitteerden tot algemeen Redres op Rap„port; met recommandatie om zo spoedig mogelijk om„trent deze materie een rapport uittebrengen.''

Op den Landsdag van 8 April boden die Gecommitteerden reeds, met hun rapport, een „Concept-Reglement op de beroeping van Predikanten, Schoolmeesters en verdere kerklijke bedieningen in de Ommelanden" aan. De Representanten van het Volk van de Stad hielden het in advies, die der Ommelanden vereenigden zich er mede, behoudens „dat de Stemgerechtigden in art. 3 genoemd, dezelve zullen zijn als in art. 5." Den 15 en 20 April werd het door de Stads-representanten aan de Gecommitteerden teruggezonden, ter fine van nader onderzoek, op rapport; die der Ommelanden bleven bij hun vorig advies.

De oplossing werd door de gecommitteerden aan de hand gegeven den 29 April, in het volgend rapport;

„Medeburgers." By Ulieder Resolutie van den „15 dezer maand was aan de Ondergetekende Gecommit„teerden ter fine van nader onderzoek gerenvoyeerd een „Concept-Reglement op de beroepingen van Predikanten, „Schoolmeesters en Orgelisten in de Ommelanden; dezelve „zouden daaraan ook geredelyk voldoen, en van de Re„marques, welke tot verbetering van gemelde Concept, „daarop wel te maken zijn, het nodige gebruik maken, „dan, daar het in werking brengen van een dusdanig „Reglement hier door nog eenigen tijd wordt uitgesteld, „en het echter van het uiterste aanbelang is, dat zulks „hoe eerder hoe beter geschiedde, ten einde de vacante „plaatsen konden worden vervuld, zo vermenen de On„dergetekenden Ulieden te moeten proponeren dat het Re„glement in voegen ter Ulieder deliberatie wordt gebragt, „by provisie voor den tyd van zes maanden werde ge„arresteerd.

„Aldus gedaan op Woensdag den 27 April 1796."

De Representanten van het Volk der Ommelanden vereenigden zich dadelijk met dit rapport, terwijl die van het Volk van de Stad den 13 Mei 1796 volgden, op welken dag het dan ook door de Representanten van het Volk van Stad en Lande werd goedgekeurd, voorts goedgevonden en verstaan, hetzelve ten spoedigsten te doen drukken en publiceren. Volledigheidshalve laat ik hier den considerans, de eerste artikelen en de slotbepaling volgen:

„VRIJHEID, GELIJKHEID:

„De Representanten van het Volk van Stad en Lande „aan alle degene, die dezen zullen zien ofte horen. Heil „en Broederschap.

„Hoe wij ten hoogsten overtuigd van de noodzakelijk-„heid, dat zoo veele Hervormde Gemeenten in de Omme-„landen, als thans van Leeraren, Schoolmeesters en „Organisten zijn ontbloot, daarvan wederom door den „billijken invloed des Volks op eene geregelde wijze wer-„kende, ten spoedigsten werden voorzien, hebben goed-„gevonden deswegens het volgend Reglement provisioneel „voor den tijd van zes maanden te statueeren, wel ver-„staande nogtans, dat de beroepingen in conformité van „dit Reglement gedaan, ten allen tijde wettig en van „volle kracht zullen zijn.

„Van de Predikanten.

Art. I.

„Op alle plaatsen in de Ommelanden daar Predikanten „ontbreeken, zullen ten spoedigste nieuwen worden be-„noemt en verkoozen, en wel uiterlijk binnen 6 weeken

„na Publicatie dezes, daar toe eene nominatie moeten „gemaakt, en op dezelve 6 Predikanten of Proponenten „gebragt worden, doch in geval een Predikant, die ge„storven is, een weduwe of minderjarige weezen mogt „hebben nagelaaten, zal met de verkiezing gewagt wor„den, tot dat het annus gratiae zal zijn ten einde ge„loopen, zooals tot hiertoe is gebruikelijk geweest, indien „hetzelve begeert wordt.

Art. II.

„De Predikantsplaatsen, die er vervolgens openvallen, zal „insgelijks binnen 6 weeken na de vacant wording een „nominatie moeten geschieden, en daar een weduwe of „wezen nablijven, terstond na expiratie van het annus „gratiae, edog wanneer het in een of ander geval mogt „noodig gekeurd worden, om het maaken der nominatie „nog iets langer uit te stellen, zal men zig daarover ver„voegen bij de Repraesentanten van het Volk der Omme„landen met opgave der redenen waarom men zulks ver„kiest, om dan daaromtrent te kunnen disponeeren. Zoo „egter buiten dat in 't een of ander geval de nominatie „geen voortgang mogt hebben, zullen de Repraesentanten „der Ommelanden het recht hebben om voor die keer de „nominatie te maaken, en de gemeente dan nog niet „voortvarende, de beroeping te doen.

Art. III.

„Tot het maaken van deze nominatie zal gestemd wor„den door alle manspersonen, die volle 25 jaaren bereikt „hebben; zijnde Hoofden des Huisgezins met derzelver „meerderjaarige zoonen in het Carspel woonachtig, in de

„Christelijke Kerk gedoopt en de Hervormde Religie toe-„gedaan, dog, die de belijdenisse gedaan hebben zullen „ook, beneden de 25 jaaren oud zijnde, tot de stemming „gerechtigd zijn.

Art. IV.

„Een week daarna zal deeze nominatie tot de helft „verminderd en dus alleen drie Persoonen daarop gelaa-„ten worden..

Art. V.

„Tot deeze vermindering en om vervolgens daaruit de „verkiezing van eenen Predikant te doen, zullen stemge-„rechtigd zijn dezelve, als in art. III vermeld."

Art. XL.

„Dit geheel reglement zal uithoofde van de uiterste nood-„zakelijkheid, terstond ten uitvoer gebragt worden, dog „alleen provisioneel zijn, en onverkort een ieders recht, „'t welk men daaromtrent zou kunnen voortbrengen, totdat „daarover nader en uitdrukkelijk, overeenkomstig den wil „des Volks, eene bepaling gemaakt zal zijn, zullende egter „de beroepingen, die volgens dit Plan gedaan worden, ten „allen tijde van volle kragt zijn en effect sorteren."

Den 13 October 1796 werd dit reglement voor den tijd van zes maanden geprolongeerd, „daar noch dezelve „redenen daar zijn, om welke hetzelve is ingevoerd" en

hetzelfde was nog twee malen, telkens om dezelfde redenen het geval, den 13 April 1797 en den 20 October 1797. [1])

Dit reglement, dus provisioneel ingevoerd tot tijd en wijle er eene definitieve regeling in verband met eene provinciale constitutie zou zijn tot stand gekomen, werd overal in Groningen getrouw toegepast. Terwijl b. v. in de boven (blz. 43) vermelde vacante gemeenten vóór 1795 de predikanten werden benoemd door primaire of unieke collatoren, vinden wij na 13 Mei 1796 in al die plaatsen telkens in de Boekzaal ter gelegenheid eener vacature vermeld: „Ingevolge het Reglement op de Beroeping „van Predikanten enz. van den 13 Mei 1796 is na voor„afgaande samenroeping, door de stemgerechtigde Ingeze„tenen van . . . . het volgende zestal opgemaakt" enz. Dat de benoeming van een predikant te Lutkegast gedaan door de collatrice (zie boven blz. 42) geen gevolg heeft gehad, blijkt uit het in de Boekzaal van Augustus 1796 onder Lutkegast vervatte bericht: „Den 30 „Mei 1796 is door de stemgerechtigde leden der gemeente „dit zestal geformeerd . . . . Waar na op den 18 Juli „tot Herder en Leeraar der gemeente bij meerderheid van „stemmen is gekozen den Burger Th. van Rhee, predikant „te Rottevalle, die dit beroep heeft aangenomen." Wat Ulrum betreft, in verband met het bovenvermelde vinden wij in de Boekzaal van Juli 1796 opgeteekend: „Deze „Gemeente zal eerlang weder eenen Predikant erlangen. „Ds. W. Sijpkens, Predikant te Lettelbert, reeds in het „begin van het vorige jaar hier beroepen door den heer van „In und Kniphausen, toenmaals nog collator „van deze plaats, staat binnenkort (Deo volente) „herwaarts over te komen en bevestigd te worden."

[1]) Handel. d. Prov. Repr. IV, 196; V, 164 en VI, 189.

Verder zien wij uit de Boekzaal dat het provisioneel stemreglement in 1796 is toegepast te Wehe en Zuurdijk, Oostwold en Lagemeden, Ezinge, Nuis c. a., Midwolde c. a., Opënde, Harkstede, Uitwierde, Lellens, Losdorp, Loppersum en Schildwolde. Onopgemerkt mag daarentegen niet blijven dat te Oude Schans, eene vesting, waar de vacatures steeds door den Raad van State werden vervuld, de benoeming in 1796 werd uitgebracht door het „Committé van het Bondgenootschap te Lande", te Windeweer c. a. en te ter Apel in 1797 door de municipaliteit van de Stad Groningen als unica collatrix.

De collatiën die binnen de Stads-Jurisdictiën tot het regeeringsrecht behoorden, werden dus als regale of heerlijke rechten voorloopig gehandhaafd. Ten aanzien van de weinige vacatures, die overigens voorkwamen in de Stads-Jurisdictiën b. v. te Engelbert, Sellingen en Kropswolde, vermeldt de Boekzaal alleen, dat „de gemeente" of „de Stemgerechtigden" benoemden, uitdrukkingen, die doen vermoeden, dat daar niet langer door Eigenerfden [1]) werd gestemd, maar in navolging van het Reglement voor de Ommelanden van 1796 door de manshoofden der huisgezinnen.

De verklaring van het Committé Revolutionnair der Ommelanden bij Publicatie van 11 April 1795, dat de

[1]) Voor Sellingen gold tot aan de omwenteling het den 14 Februarij 1739 aldus gewijzigd Reglement van 21 Februarij 1673: „Dat „in de carspelen Wedda, Onstwedda ende Sellingen, gestemd zal „worden na een volle Mollenwaars ofte Waartal, dat is, zoo veel „Landt waarop 32 Beesten ende 8 Paarden, geweidet konnen worden, „met behoorlijke Bouwte gereekent op 10 mudden Bouwlandt." Naar de nieuwe beginselen van het door de stad „vrij" verklaarde Volk kon men die gequalificeerden m. i. niet meer „de gemeente" noemen.

Collatiën als strijdig met de beginselen der rechten van den Mensch en Burger waren vervallen, het feit dat de Representanten van het Volk van Stad en Lande, om de bestaande en dagelijks toenemende vacatures niet langer te bestendigen, een provisioneel stemreglement voor de verkiezing van Predikanten, Schoolmeesters en Organisten in de Ommelanden hebben vastgesteld, in werking gebracht en gehouden tot aan de Haagsche omwenteling, zóó, dat het zonder uitzondering overal in de Ommelanden is nageleefd, laten volgens mijn bescheiden meening geen twijfel over omtrent de juistheid der bewering, dat de collatiën, zoo wel unieke als primaire, met het geheele stemrecht, op het Ommelander Landrecht steunende, door de omwenteling vervielen. Niemand heeft het tegendeel in die dagen in ernst durven beweren. Dat het Stemreglement van 1796 provisioneel en niet definitief was, doet, meen ik, aan mijne stelling geen afbreuk. Want juist het vervallen van 't collatierecht, en het gemis van voorziening in de plaats daarvan, was de eenige reden voor het in de wereld brengen van dit tijdelijk statuut. En nu wijze men niet met het Departementaal Bestuur van 1803 [1]) op de woorden van het slotartikel, dat het provisioneel is ingevoerd en „onverkort een ieders recht" alsof de wetgever daarbij gedacht zou hebben aan rechten van collatoren. Niets minder dan dit was het geval. Er staat „onverkort een ieders recht, 't welk men daaromtrent zou kunnen inbrengen, totdat daarover nader en uitdrukkelijk, overeenkomstig den wil des Volks eene bepaling gemaakt zal zijn." Wegens de urgentie van het

[1]) Memorie aan het Staatsbewind over de Heerlijke rechten, 12 September 1803.

onderwerp had de tijd ontbroken om het ontworpen Reglement behoorlijk in beraadslaging te brengen; de publieke opinie kon over den inhoud niet gepolsd worden en daarom liet men ieder de vrijheid, om vóór de vaststelling der Constitutie zijne bezwaren en aanmerkingen ter kennis van de Representanten te brengen, doch alleen, — wat wel van zelf sprak, — op den voet der nieuwe, algemeen gehuldigde beginselen. Hoe kon deze wetgever nog denken aan vermeende rechten van collatoren? En welke gewezen collatoren hebben er aan gedacht om hunne rechten staande te houden tegenover dat reglement? Alleen D. G. Rengers van Farmsum, die verlangde dat „het „Reglement in alle die Dorpen, daar de Suppliant, hetzij „de Unique of staande Collatie, of vele stemmen in de „Collatie bezit" buiten toepassing mocht worden verklaard, omdat hij vermeende daardoor „in zijne wettige Rechten en Eigendommen te zijn verkort en wezentlijk gepraejudicieert." [1])

Ik meen het er voor te mogen houden, dat de wetgever twijfelde of hij, nadat de collatiën waren vervallen, al dan niet bevoegd was aan de kerkelijke gemeenten bij Reglement voor te schrijven, hoe zij hare predikanten enz. hadden te benoemen. Wel lag dit op den weg der kerk zelve, doch dit beginsel was nog niet tot zijn recht gekomen; de volkswil zou daaromtrent bij de nieuwe provinciale Constitutie te beslissen hebben. En dat dit niet aan de Representanten is ontgaan, maar integendeel hunne aandacht bezig hield, ziet men uit het Besluit, genomen op den Landsdag van 8 Maart 1796, dus juist tijdens

[1]) Vergelijk omtrent de beweringen der bezitters van het huis te Farmsum boven blz. 41.

men aan het Stemreglement bezig was, waarbij zij zich vereenigden met het volgende rapport:

M e d e b u r g e r s !

Ingevolge en ter voldoening aan de Resolutie Commissoriaal in dato den 19 Februari laatstleden, door Ulieder Gecommitteerden zijnde onderzocht het voorstel door de Representanten der Ommelanden gedaan, „of niet overeenkomstig de aangenomene grondbeginselen en volgens „den eisch der noodzakelijkheid om zodane uitgaven, „welke niet de gehele Maatschappij, maar alleen een „bevorens heerschappij voerende en bevoorrecht geweest „zijnde Kerkgenootschap betreffen en dus voor den Burgerstaat geheel nutteloos zijn, of waarop thans alle Kerkgenootschappen gelijk regt zouden hebben en aanspraak „kunnen maken, tevens met alle andere nutteloze uitgaven „zo veel mogelijk te doen ophouden, behoorde te worden „geresolveerd, dat behoudens alle vrijheid tot het houden „van Kerkelijke Synoden deze egter voortaan niet langer „met enig politiek gezag zullen worden gesterkt, en dat „ook geen schadeloosstellingen of Commissiegelden voor „Deputaten, Correspondenten, of de bezending ad autographa, nog enige andere onkosten tot het houden van „den Synodus, of onthaling der van elders afgezondene „Correspondenten, indien men al met het een en ander „wilde voortvaren, uit 's Lands Casse meer betaald zullen „worden, en dat van deze te nemene Resolutie aan het „Collegie der Gedeputeerde Representanten kennis diende „gegeven te worden om zig diensvolgens, indien wederom „een Synodus mogt worden verzogt, gelijk daar van de

„anders gewone tijd wederom binnen kort zoude voor-
„handen zijn, te kunnen gedragen:"

Rapporteeren dezelve bij dezen, dat, hoezeer zij van oordeel zijn, dat de Godsdienst de ziel van den Staat zij, en gepaart gaande met de vrijheid, al te veel invloed heeft op het geluk des Volks, dan dat zij niet ten sterksten zouden aanprijsen alle zodange schikkingen, als de onderscheidene Christelijke Gezindheden ter verbeteringe van den zedelijken toestand van derzelver leden het meest geschikt zullen oordelen, ten einde daardoor meer en meer dienstbaar te worden gemaakt, om het hunne toe te brengen tot heil der Maatschappij, de Ondergetekende niettemin van gedachten zijn, dat volgens de grondbeginselen, zedert de gelukkige ommekeer van zaken plegtig erkend en aangenomen, de Synoden van het Kerkgenootschap, belijdenis doende van de Christelijke Gereformeerde Godsdienst, door geen politiek gezag langer konnen nog behoren te worden gesterkt, maar dat hetzelve van nu voortaan zal komen te cesseren, te gelijk met hetgeen onder den naam van defroyement voor de Deputaten Synodi en Vacatiën voor de Commissiën naar de buiten Synoden alsmede tot de Autographa, tot hier toe uit 's Lands Casse is betaald, waar naar het Collegie der Gedeputeerde Representanten zig voortaan behoorde te reguleeren." [1])

De Representanten gevoelden toen reeds — dit blijkt duidelijk — dat de nieuwe staatsrechtelijke beginselen de scheiding van Kerk en Staat, en daarmede de vrijheid der eerste om hare eigene zaken te regelen, medebracht.

---

[1]) Handelingen d. Repr. III, pag. 178, 179.

Alleen de uiterste noodzakelijkheid en de aandrang der kerkelijke gemeenten zelve, om „al ware het eerst maar een Provisioneel Reglement" in te voeren, kon dezen maatregel rechtvaardigen, mits hij niets prejudicieerde ten aanzien der bevoegdheid van reglementeering voor 't vervolg. Dat is naar mijne meening de beteekenis van het slotartikel. Hoe dan ook over die bevoegdheid gedacht zou kunnen worden, hetzij dat de Kerk zelve, hetzij dat het Staatsgezag die had uit te oefenen, deze kwestie doet geen afbreuk aan de stelling, dat de collatiën waren vervallen.

Zoowel vóór als nadat de benoeming van predikanten tijdelijk was geregeld, openbaarde zich ook het rechtsbewustzijn, dat met de collatiën ook het Reglement op de administratie der kerkelijke goederen in de Ommelanden van 1773 zijne verbindende kracht had verloren. De kerkvoogdij was — gelijk wij boven gezien hebben — een attribuut van collatoren en als zoodanig gereglementeerd. Met voorbijgang der vroegere requesten van gelijke strekking [1]) zij alleen vermeld, dat op den Landsdag van 19 Juli 1796 in handen der Gecommitteerden tot algemeen redres [2]) werd gesteld „het Request van een groot aantal „Volmagten tot de Volks-Oproeping in het Hunsingo-kwar„tier der Ommelanden, daarbij om redenen ten Requeste „vermeld, ten sterksten insterende, dat ten allerspoedigsten „eene bepaling omtrent de besturing der Kerkegoederen

[1]) Deze requesten zijn te vinden in de Handelingen der Representanten II 641, 655, 680, 688, 697, 709, 730, III 369, 371, 372, 399, 409, 412, 435.

[2]) De commissie tot algemeen redres was een college uit de leden der vergadering verkozen, dat diende om de geheele vergadering voor te lichten.

„moge worden gemaakt, en daardoor aan hun verlangen, „gelijk mede van hunne Karspel Ingezetenen worde vol- „daan." Dit onderwerp is evenwel, misschien als minder urgent, door de Representanten ongeregeld gelaten.

Ten slotte dienen wij de geheel afdoende verklaringen te vermelden omtrent het vervallen der collatierechten en soortgelijke bevoegdheden enkel door de afkondiging van andere staatsrechtelijke beginselen, verklaringen gegeven door de representanten, zoowel van de Ommelanden als van de Stad, bij de behandeling van maatregelen op het gebied van het rechtswezen.

Op den Landsdag van 19 Juli 1796, dus kort nadat het provisioneel stemreglement was afgekondigd, werd door de Representanten der Ommelanden een voorstel ingediend, waarbij zij „overeenkomstig hunne Instructie hadden „geformeerd een Reglement opzigtelijk de aanstelling der „Richters en Gerichtsbedienden in de Ommelanden, ge- „grond op de erkende en zo dikwijls geproclameerde „Rechten van den Mensch en Burger, vertrouwende, dat „die van de Stad geene zwarigheid zouden maken om „ten eersten met hen de Raden in den Hove Provinciaal „te authorizeren, de alzo aangestelde Richters in den eed „te nemen." Vernemende, dat die der Ommelanden dat Reglement reeds in hunne districten hadden gepubliceerd, beweerden die van de Stad, getrouw aan de traditie om hun invloed te doen gelden op den gang der zaken in de Ommelanden, dat de uitvoering van het Reglement moest worden opgehouden, tot dat daarop „Staatsgewijze „door beide Leden eenparig zal zijn geresolveerd." Die der Ommelanden hielden vol, dat het „een huishoudelijke schikking" gold, „bijzonder de Ommelanden rakende" ten

einde het Volk te stellen „in de uitoefening van hunne „oorspronglijke en naar de thans aangenomene grondbe- „ginselen onbetwistbare Rechten om hun eigen Richters „en Gerichtsbedienden te mogen verkiezen." Neen, zeiden die van de Stad, de aanstelling van Richters en Gerichtsbedienden is tot dusver geregeld bij het Ommelander Landrecht van 1601, hetwelk staatsgewijze op den Landsdag is gearresteerd, en daarom zijt gij onbevoegd alleen daarin verandering te brengen. „Het is en blijft toch „altoos een bekende regel in rechten: dat alles op dezelve „wijze en door dezelve personen moet ontbonden worden, „waarop en door welke het is te samen verbonden ge- „worden." [1])

---

[1]) Men zag m. i. voorbij, dat deze regel op het gebied van het publiek recht niet onvoorwaardelijk mag gelden en dat de vraag, of — wanneer ten gevolge van een ingetreden nieuwe orde van zaken de bevoegdheid tot regeling van een onderwerp overgaat op een andere macht dan die onder de oude orde van zaken dat onderwerp te regelen had, de volgens de nieuwe regeling bevoegde macht de regeling, in het leven geroepen door de macht die vóór haar de bevoegde was, mag intrekken, — bevestigend moet worden beantwoord. Men vergelijke o. a. het Kon. Besluit van 16 Mei 1884, Staatsblad no. 28, (Gemeentestem no. 1711) waarbij wordt overwogen „dat het een niet te betwisten regel „is, dat wanneer door verandering van wetgeving eene bevoegdheid van „het eene gezag op het andere overgaat, het gezag, hetwelk zijne „vroegere bevoegdheid heeft verloren, datgene wat het onder de „oude wetgeving heeft verordend, onder de nieuwe niet langer aan- „vullen of uitbreiden kan, maar die aanvulling of uitbreiding onder „de nieuwe wetgeving alleen kan geschieden door het gezag, tot „welks bevoegdheid het onderwerp door haar is overgebracht." Dit is ook het gevoelen van Mr. Opzoomer (Aanteekening op de Wet, houdende Algemeene Bepalingen) waar hij bij art. 5 schrijft: „De „bevoegdheid tot het vaststellen van algemeene rechtsregels, en die „tot het opheffen er van, zijn noodwendig van gelijken omvang. „Die tot het eene niet bevoegd is, in het algemeen of in een be-

Nadat die van de Stad vervolgens verklaard hadden: „ter voorkoming van verdere onaangenaamheden en ver„wijdering, voor het tegenswoordige te kunnen gedoogen „dat deze zaak door de Representanten van de Omme„landen begonnen, ook door dezelve verder ten einde „werde gebragt", handhaafden die der Ommelanden „het „recht van hunne Committenten" door de gronden van hetgeen door hen was ondernomen nader open te leggen. Hun voor mijn onderwerp hoogst belangrijk betoog luidt woordelijk aldus: „Het is dan de vraag of de Repre„tentanten van de Ommelanden bevoegd zijn om in den „hunne eene schikking te maken, waarnaar het Volk, vol-

---

„paalden kring, kan het evenmin tot het andere zijn. Passen we „deze bepaling toe op wetten in den engen, technischen zin van het „woord, dan volgt er uit, dat zij hare kracht voor het geheel of „voor een gedeeltte, slechts door wetten in denzelfden engen, tech„nischen zin, kunnen verliezen. Besluiten en reglementen kunnen „dus niet tegen eene wet worden ingeroepen, tenzij de macht, „van wie de besluiten enz. uitgaan, voor de onderwer„pen, waarom het te doen is, de plaats der wetge„vende macht heeft ingenomen." In gelijken zin Mr. G. Diephuis (het Nederl. Burgerl. Recht, deel I, pag. 35 v.v.) Van een andere meening is Mr. Asser, in Bijdragen tot de kennis van het Staatsbestuur, VII, pag. 311 v.v., die op de algemeene vraag: „Kan in Nederland een bestaande wet worden afgeschaft door een „andere macht dan de wetgevende, wanneer, ten gevolge eener sinds „de afkondiging der wet in werking getreden nieuwe orde van zaken, „de bevoegdheid tot regeling van het onderwerp, waarop die wet „betrekking heeft op een andere macht dan den algemeenen wet„gever is overgegaan?" ontkennend antwoordt.

Dat de praktijk in harmonie is met de door mij voorgestane opvatting bewijst het feit, dat de waterschaps-ordonnantiën voor de Ommelanden, in de vorige eeuw door Prinses Anna gegeven, heden ten dage door de Provinciale Staten worden gewijzigd of door andere vervangen.

„gens de thans aangenomene grondbeginselen, de aanstel-
„linge van Richters en Gerichtsbedienden in de Ommelanden provisioneel zal kunnen uitoefenen dan of, volgens „de sustenue van de Stad, dit recht tot aanstelling van „Richters en Gerichtsbedienden moet blijven aanbevolen „aan de voormalige Eigenaars der Gerechtigheden in de „Ommelanden, tot zo lange daaromtrent bij de te makene „Constitutie [1]) zal zijn voorzien. Het eerste vermenen de „Representanten van de Ommelanden te zijn van de „uiterste klaarblijkelijkheid, wanneer men eenvoudig in „agt neemt den aart van de plaats gehad hebbende omwenteling en van het Regeringsbestuur, hetwelk ten „gevolge van dien is ingevoerd. Hetgeen de laatste omwenteling bijzonder kenschetst, is de herbrenging van de „Oppermagt in den boezem des Volks en de plechtige „erkenning van de Rechten van den Mensch en Burger, „welke daarop is gevolgd. Hier door verviel noodzakelijk, „met opzicht tot het recht, het oude Staatsbestuur, in „zo verre hier mede strijdig en in het byzonder alle „erflijke Ambten en Waardigheden, welke niet alleen, „ten gevolge de Publicatie zo hier als elders bij den aanvang der Revolutie gedaan, als volstrekt onbestaanbaar met de geheiligde Rechten „van Vrijheid en Gelijkheid worden beschouwd, „maar welker vernietiging ook zodanig in het thans plaats „hebbend Staatsrecht van de Nederlanden is geradiceerd, „dat niemand in het gewigtig stuk der Nationale Conventie als Stemgerechtigde is erkend geworden, als de „zodanige, dewelke verklaarden: voor wettig te „houden, alleen zodanige Regerings-

[1]) Namelijk de Provinciale Constitutie.

„vorm, dewelke gegrond is op de Opper-„magt des geheelen Volks en diensvol-„gends voor onwettig en daar mede strij-„dende alle erfelijke Ambten en Waar-„digheden. Daar dus alle erfflijke Ambten en Waar-„digheden, wat het recht betreft, door de Revolutie zelve „zijn vervallen, zijn buiten enigen twijfel mede vervallen „de zoogenaamde erfflijke Rechten der Jurisdictie, uit „hoofde van welke iemand het uitsluitend voorregt om „recht te spreken, of zelve, of door eenen anderen daar-„toe door hem benoemd, zonder medewerking of toe-„stemming van het Volk uitoefende; welk bevorens plaats „gehad hebbend voorregt, door den aart der Revolutie „zelve vernietigd, ook bovendien bij het agtste Art. van „de Publicatie van het Committé Revolutionair der Om-„melanden in dato den 11 April 1795 uitdrukkelijk ver-„vallen is verklaard [1]); en aan de Representanten van het „Volk der Ommelanden aanbevolen, om met den „eersten te bezorgen, dat'er in de Omme-„landen een plan werde gepubliceerd, „waarnaar men in de onderscheidene „Karspelen en in de gehele Ommelanden „ten dezen opzigte provisioneel de bil-„lijke invloed des Volks kan doen werken.

„Zijnde bovendien aan de Representanten voornoemd op „den 27 April 1795 ter hand gesteld ene Instructie door „het Committé Revolutionair, ten overstaan en met een-„parige goedkeuring der Volmagten van het onafhankelijk „Volk der Ommelanden, gearresteerd, waarbij nog nader,

[1]) Zie boven blz. 40.

„en wel in 't bijzonder aan de Representanten van het „Volk der Ommelanden wordt aanbevolen de aanstelling „van Richters en Gerichtsbedienden in de Ommelanden, „welke Instructie op den Landsdag van den 15 May 1795 „door hun is gebragt ter kennisse van de Representanten „der Stad, en alstoen door beide Leden verstaan, dat „dezelve in de Landsdags Notulen zoude worden geïnse- „reerd; zonder dat daartegens aan zijde van de Stad, „of op dien tijd, of naderhand, enig bezwaar is inge- „bragt, waardoor dus dezelve moeten worden gehouden, „gemelde Instructie, in zo verre hen konden betreffen, „voor goed te keuren." Ceteris omissis.

Op de bewering „dat de Representanten van de Omme- „landen onbevoegd zouden zijn, om door het emaneren „van dit of andere Reglementen, zonder concurrentie van „de Stad, eenige de minste verandering te maken in het „nog in volle Kragt subsisterende Ommelander Landrecht, „hetwelk Staatsgewijze is gearresteerd en gepubliceerd, en „hetwelk op dezelfde wijze zoude moeten worden ontbon- „den, als hetzelve is te zamen gebonden" — antwoordden de Representanten van het Volk der Ommelanden, „op „grond van het boven gededuceerde, en zonder te treden „in het onderzoek van het voorgewende Recht der Stad „tot de mede Wetgeving in de Ommelanden, als in dezen „buiten applicatie, dat alle uitsluitende Erfvoorrechten tot „Regering, hetzij bij het Ommelander Landrecht of Re- „glement Reformatoir ingevoerd, door de plaats gehad „hebbende Omwenteling en de Publicatie van het Com- „mitté Revolutionair, reeds lange voor het emaneren van „het Reglement in quaestie, zijn vernietigd.

„Dat dus bij hetzelve Reglement geen verandering is ge-

„maakt in het Ommelander Landrecht, noch ook daarbij de „oude rechten, ten gevolge hetzelve aan de Eigenaars der Erf„gronden opgedragen, zijn vervallen verklaard, h e t w e l k „r e e d s b e v o r e n s w a s g e s c h i e d, waar van „ook die van de Stad ten volle overtuigd zijn, daar (om „thans maar één voorbeeld bij te brengen) bij het Regle„ment op de aanstellinge van Predikanten en School„meesters enz. mede alleen eene schikking gemaakt wordt, „hoedanig het volk zich in de verkiezing dezer personen „zal hebben te gedragen, zonder dat daarin op eenige „wijze wordt melding gemaakt van het vervallen verklaren „der zogenaamde Jura Patronatus op eene gelijke wijze „als de overige Gerechtigheden aan de Erfgronden ver„bonden, naar het Ommelander Landrecht aan bijzondere „Personen in eigendom toebehorende, w e l k e r a f s c h a f„f i n g d u s m e d e d o o r d i e v a n d e S t a d t e „r e c h t e w o r d t v e r o n d e r s t e l d r e e d s t e z ij n „v o o r a f g e g a a n. Ceteris omissis.

„Moetende het dus daarvoor worden gehouden, dat die „van de Stad, in het afschaffen der uitsluitende Voorrechten „bij het Ommelander Landrecht bepaald, door hun stilzwijgen „hebbende bewilligd, aan zig zelve hebben te imputeren „het nadeel, hetwelk zij ook ten dezen opzigte in hunne „Heerlijke Rechten door de Revolutie mogten hebben ge„leden." Ceteris omissis.

„Het is dus tengevolge deze veranderde staat van „zaken, dat in de Ommelanden, zo wel als in de Stad, „een geheel andere Regering en onder eene andere naam „als bij hetzelve Reglement bepaald, is daargesteld, na„melijk eene Regering, welke deszelfs aanstelling heeft „bekomen van het Volk, in welks Souvereiniteit verklaard

„was te berusten, en welke Regering werkzaam is vol-„gens eene andere inrigting en voet door het Volk voor-„geschreven; zijnde van het Plan van Regering van 1749 „in 't generaal niets meer overgebleven als de uiterlijke „form, welke moet in stand verblijven, tot zo lange dien-„aangaande, op het Plan door ten dien einde benoemde „Gecommitteerden op te maken, door het Volk nader zal „zijn beslist." Ceteris omissis.

„Maar wanneer zij het laatst bijgebragte Poinct van be-„zwaar nagaan, moeten de Representanten van de Omme-„landen eenvoudig aan hun medelid afvragen, vooreerst „of het recht tot aanstelling van Richters en Gerichtsbe-„dienden in de Ommelanden van een anderen aart is als „de Overige Rechten, welke volgens het Ommelander „Landrecht aan de Erfgronden zijn verknogt geweest, als „de Jura Patronatus ter Beroepinge van Predicanten enz. „alsmede de Zijl- en Dijkrechten; omtrent alle welke, „nadat de Commissie van Constitutie was tot stand ge-„komen, zonder eenige medewerking van die commissie, „te zamen met en onder volkomene goedkeuring van die „van de Stad, reeds provisionele schikkingen zijn gemaakt, „hoedanige provisionele schikking dus ook in dezen buiten „allen twijfel kan en vermag te worden daargesteld."

Door die van de stad werden deze beschouwingen beantwoord met de opmerking, dat aan zijde der Ommelanden het geschilpunt onjuist was voorgesteld, dat het immers tusschen beide leden van staat enkel de vraag gold of de Representanten der Ommelanden alleen, met voorbijgang van die van de stad, bevoegd waren om de beschikkingen in quaestie te maken „dan of zulks de „Representanten van het Volk van Stad en Lande beide

„gezamenlijk toekoomt om alle zulke Reglementen, de „politie en justitie in de Ommelanden betreffende, te „maken, te veranderen en te verbeteren, en het Volk „alzo het gemelde effect daarvan doen genieten . . . . . „Maar niet, zoals de Representanten van de Ommelanden „die van de Stad zoeken aan te wrijven met de staat „des geschils te veranderen, en een andere vraag of „geschilpunt op te werpen, alsof volgens de soutenue „van de Stad dit regt tot aanstellinge van Richters en „Gerichtsbedienden in de Ommelanden moest blijven aan- „bevolen aan de Voormalige Eigenaren der Gerechtigheden „in de Ommelanden, waarvan ne gry [1]) quidem „door de Representanten van de Stad . . . . is „geavanceerd."

„Kortom", dit werd er bijgevoegd, „de Stad wil in dezen „als van ouds gekend zijn, en zij is even zo en welligt „meer genegen de Ingezetenen der Jurisdictiën in de Om- „melanden van hunne Rechten te doen jouisseeren . . . . ."

Met deze laatste verklaring hebben die der Ommelanden genoegen genomen, zoodat tot de beëediging der door hen aangestelde rechters vergunning is verleend. [2])

Toegegeven, dat het staatsrechtelijk geschilpunt door de Representanten der Ommelanden niet juist was gepreciseerd, aan die omstandigheid danken wij de debatten, die onomstootelijk bevestigen, dat èn de Ommelander Representanten, èn die van de Stad, het hierover eens waren, dat de

---

[1]) Gry is een Engelsch woord en beteekent grein.

[2]) Handelingen d. Repr. IV. 1, 11, 38, 45, 46, 51, 68, 83, 89, 102, 120, 133, 147, 154 en volgende, 160.

Ommelander Heerlijkheden en Gerechtigheden en onder deze de Jura Patronatus, waren vervallen door de afkondiging der Rechten van den Mensch en Burger, dus door het karakter en de beteekenis der Omwenteling zelve; dat zij bij gevolg niet meer bestonden toen op 13 Mei 1796 het provisioneel Stemreglement werd aangenomen.

Met nadruk mag ik dus wederom wijzen op de onhoudbaarheid der beschouwing, dat bij de uitdrukking in het slotartikel „onverkort een ieders recht" nog gedacht kan zijn aan rechten van collatoren.

Wij vermeldden reeds, dat ook in Friesland en Drenthe door de afkondiging van de Rechten van den Mensch en Burger alle bevoegdheden, welke aan grondbezit volgens staatsrechtelijke statuten verbonden waren, voor vervallen gehouden werden. Wat Friesland betreft, blijkt dit ten duidelijkste uit de publicatiën van de provisioneele representanten en de representanten van het volk van Vriesland, te vinden in de Verzameling van Placaaten van 1795—1798. Een tweetal daarvan zal ik vermelden:

1°. Eene publicatie van 11 Mei 1795, waarbij de representanten het stemrecht, dat tot nu toe, zooals wij in 't vorige hoofdstuk zagen, door de floreenplichtigen werd uitgeoefend, verklaard wordt vervallen te zijn:

„Alzoo wij van onderscheidene zijden vernomen hebben, „dat de heilzaamste maatregels bij de municipaciteiten ten „platten Lande tot bewaaring of herstelling van de goede

„Ordre beraamd, meermaals door kwaadwilligen werden „gedwarsboomd, onder voorwendzel, dat het, „tot hiertoe gebruikelijk Stemrecht, in „deeze Provincie door geene Wet of Pu„blicatie vernietigd is [1]), en naardien wij ver„meenen, dat alle zulke stremmingen van het werk in „den last der municipaliteiten tot niets anders gericht „zijn, dan om het nodig gezag der Districts-Regeeringen „te verkleinen, den Volksgeest te verdeelen, de woede „der partijschappen te vergrooten en eene strafwaardige „ontevredenheid met de tegenwoordige Orde van zaaken „aan den dag te leggen.

„Zoo is het, dat Wij, ter weering en voorkooming van zulke „gevaarlijke misdrijven, gedecreteerd en gestatueerd heb„ben, gelijk wij decreteeren en statueeren bij deezen:

„Dat het bekende Stemrecht, zoo als het tot „op de jongste omwenteling van zaaken, in deze Provincie „in train was, bij deezen WORD GEHOUDEN VOOR „gesurcheerd; dat alle vergunningen, bepaalingen „en wetten, daar omtrent ooit of ooit gemaakt, en welke „in 's Lands Ordonnantie vermeld zijn, meede buiten wer„king worden gesteld, en dat deeze surcheance „van het boven gemeld stemrecht en deszelfs uitoeffening „zal moeten standhouden, totdat door „eene volgende Representatie, bevoegd om „eene geheel nieuwe constitutie voor deeze Provincie tot „stand te brengen, of te helpen invoeren, ook omtrent „dit stuk zulke voorsieningen zullen ge„daan zijn, als met de Rechten van den Mensch en „Burger meest overeenkomstig zullen bevonden worden.

[1]) Ik spatieer.

„Verbiedende wij dus aan alle Ingezetenen van deeze „Provincie wel uitdrukkelijk, om in dien tusschentijd van „het voortaan gesurcheerd stemrecht eenig gebruik te „maken, of zig immer tot krenking van het gezag der „Municipaliteiten of tot stremming van den wensch der „goede Ingezetenen, daarop te beroepen. En wor- „den etc.''

Uit deze publicatie zien wij tevens dat de woorden „surcheeren'' en „buiten werking stellen'' gelijk worden gesteld, terwijl deze Publicatie in het Register vermeld wordt als die: „waarbij het stemrecht wordt VERNIETIGD.''

2°. Een publicatie van 4 September 1795, waarbij de representanten o. a. een reglement arresteeren op de beroeping van predikanten, in hoofdzaak luidende:

„In aanmerking genomen zijnde, dat verreweg de meeste „municipaliteiten deezer Provincie of door het Committé „Revolutionair of bij oproeping der Burgerij slegts „provisioneel zijn aangesteld, tot dat „hier in bij weege een geregeld Plan van „Oproeping de nodige voorziening zou „zijn gedaan, en verders in overweeging nemende, „hoe dat er insgelijks eenige voorzieninge dient te geschie- „den omtrent de vervullinge van de vacatures van Prae- „dikant, Kerk- en Arme-Voogden, Schoolmeesters, Ont- „fangers, Collecteurs en andere 's Lands- en Districts- „bedienden, totdat door de nieuwe consti- „tutie in dit alles overeenkomstig de uitdrukkelijke „begeerte der Ingezetenen zal weezen voorzien, „Zoo is het, dat wij na ingenomen te hebben het Advis „en de Consideratien van onze commissie van Agtienen, goed

„gevonden hebben te statueeren, gelijk Wij statueeren bij „deezen.

„Dat daarbij, wat de vereischtens der Grondstemmers en kiezers, en de orde van Stemming betreft de „regels bij het gearresteerd Oproepings-Reglement van den „30 May 1795 vermeld [1]), zullen worden in acht genomen, voor zooverre in deezen niet zullen zijn gealtereerd: „Dat de Verkiezinge van Schoolmeesters, Kerk- en Armevoogden te Lande zal geschieden door de stemgerechtigde „Ingeseetenen van elk Dorp, waar de vacature is zonder „kiezers, volgens het meer gemelde Oproepings-Reglement, „na daartoe door de Geregten te zijn geconvoceerd."

„Dat bij verkiezinge van Predikanten in de Gereformeerde Gemeenten deeze orde zal worden gevolgd.

„De Kerkeraad zal een Nominatie van drie formeeren en uit deselve zullen de Mans Leedemaaten een kiezen (bij meerderheid van stemmen)."

Deze beide publicatiën zijn m. i. afdoende bewijzen voor de stelling, dat de bevoegdheden aan grondbezit verbonden volgens staatsrechtelijke statuten ook in Friesland voor vervallen gehouden werden door de afkondiging van een nieuw beginsel.

In Drenthe was ten aanzien dezer bevoegdheden na

---

[1]) Dit reglement verklaarde tot stemgerechtigden alle vrije burgers van Vriesland, aan wien men een genoegzame kennis, ondervinding, eerlijkheid en onafhankelijkheid, om ten algemeenen nutte welmeenend meede te werken, met eenigen grond kan toekennen, zonder dat het onderscheid van geboorte, gegoedheid, Godsdienstbegrippen of bedrijf hierbij verder in aanmerking koome, dan voor zooverre het op de vrijheid van den Burger een schadelijken invloed heeft.

de afkondiging der rechten van den mensch en burger den 16 Februari 1795 eveneens tabula rasa gemaakt. Terwijl, zooals wij zagen, vóór dien tijd de eigenerfden er, behalve de regeerings- en andere collegiën, ook de predikanten kozen, werd den 21 April 1795 door de Representanten van het Volk van Drenthe eene publicatie uitgevaardigd, waarbij het stemrecht, bij het Reglement op de Schout-ambten ingevoerd, tot alle stemmingen uitgestrekt werd [1]), alzoo dat „de ingesetenen 25 jaren bereikt „hebbende, benevens diegene, welke zig aangeven het „geweer te willen dragen en het vaderland te dienen, „alsdan 20 jaren oud zijnde, daartoe voor bevoegd zul„len worden gehouden, wordende de zonen van gemelden „ouderdom nevens hunne vaders tot stemgeregtigden ver„klaard, terwijl men hiervan diende uittesluiten de „dienstboden en gealimenteerden, alsmede die, uithoofde „van onverhoopt verval tot armoede, tot diaconiën bui„ten de Landschap zouden kunnen gerenvoyeerd worden."

Ieder die van zijn stemrecht gebruik wilde maken, moest echter vooraf een den 24 September 1795 vastgesteld declaratoir onderteekenen, waarin de nieuwe staatkundige begrippen waren geformuleerd.

De gecommitteerde representanten hebben deze laatstbedoelde stemgerechtigden dan ook bij resolutie van 9 Mei 1796 gehandhaafd in het recht tot verkiezing van een predikant te Rolde, dewijl „na herstel in de onvervreemd„bare Rechten van den Mensch en Burger en vernietiging „wegens het onderscheid van Eigenerfde en andere Inge„setenen als mede declaratoir, wie der ingesetenen als

[1]) Mr. Boeles, Stemrecht v. Eigenerfden. blz. 129.

„Stemgeregtigden bij publicque stemminge gehouden moe- „ten worden" [1]) geen anderen daartoe bevoegd waren.

Wij zien dus dat de provinciale overheden de provisionele reglementen inrichtten naar de grondslagen van de Rechten van den Mensch en Burger, ook in kerkelijke zaken.

Inmiddels kwam als consequent uitvloeisel dier rechten een tweede staatsrechtelijk beginsel tot zijn recht, n.l. de scheiding van Kerk en Staat, 't welk de Representanten van Stad en Lande reeds waren begonnen toe te passen. [2]) Bij Decreet toch der Nationale Vergadering van 5 Augustus 1796 werd o. a. geproclameerd:

„1°. Dat geen bevoorregte nog heerschende Kerk in Ne- „derland meer kan of zal geduld worden.

„2°. Dat alle Placaaten en Resolutiën der geweesen Staaten- „Generaal, uit het Oude Stelsel der vereeniging van Kerk en „Staat gebooren, zullen worden gehouden voor vernietigd."

Men sprak van „worden gehouden voor vernietigd" omdat, zooals met ronde woorden in den aanvang van het Decreet wordt gezegd: „eene bevoorregte of Heer- „schende Kerk lijnrecht strijdig is, zelfs met de eerste „grondbeginselen van Gelijkheid, waarop de Waare Vrijheid „en Broederschap zijn gebouwd. In overweging genomen „zijnde dat door de erkentenis en openlijke „afkondiging deezer grondbeginselen, in „Nederland de Kerk van den Staat reeds weezenlijk afge- „scheiden is" . . . . . .

---

[1]) Resolutie van gecommitteerde representanten van Drenthe van 9 Mei 1796.

[2]) Zie boven blz. 51, 52 v.v.

Ook in de Proclamatie van het Decreet door de Nationale Vergadering van 18 Augustus d. a. v. leest men: „Alzoo de vernietiging van het oude stelsel eener heer„schende of bevoorrechte Kerk, en de afscheiding der „Kerk van den Staat reeds opgeslooten lag „in de erkentenis der Rechten van den „Mensch en Burger en van de grondbeginselen „van Vrijheid, Gelijkheid en Broederschap, welken in den „naam van het Volk van Nederland openlijk en plegtig „is afgekondigd" . . . . . .

De Representanten van Stad en Lande vereenigden zich den 2 September 1796 met het over dat Decreet uitgebracht rapport: „dat de gronden van Vrijheid, Gelijkheid „en Broederschap reeds bij den aanvang der Revolutie in „het algemeen Bestier der zaken van deze Republiek „openlijk zijnde erkend en aangenomen, Ulieder Gecom„mitteerden overzulks van gedagten zouden zijn, dat het „voorschreven Decreet, als een motoir gevolg uit die „grondbeginselen voortgevloeid, door Ulieden zoude be„hooren te worden aangenomen, en vervolgens tot uit„voer gebragt" [1]).

Dientengevolge werd den 9 September d. a. v. besloten om de „Proclamatiën tot de afscheidinge der Kerk „van den Staat met den aanklevc van dien", te publiceren, waarna den 10 Maart 1797 Gecommitteerden werden benoemd, die de bezwaren zouden onderzoeken „die uit het stelsel eener heerschende en bevoorrechte „Kerk voortgevloeid, in dit Gewest nog mogten plaats „hebben." [2]).

---

[1]) Handel. der Repres. IV, 14.

[2]) Handel. der Repres. V, 122–126.

Van de werkzaamheden dezer Commissie blijkt uit de Handelingen der Representanten niets.

Bij de afkondiging van het Decreet te Leeuwarden den 22 Augustus 1796 werd ook door het Provinciaal Bestuur van Friesland eene Commissie benoemd „ter verzameling „van de Bezwaaren uit het Oude Stelsel eener Heer„schende Kerk herkomstig.” Op haar voorstel is bij Decreet van 23 Februari 1797 besloten: „Dat alle Re„solutiën, Publicatiën of Ordonnantiën, omtrent de „kerkelijke bestelling van de Hervormden, en betrekke„lijk de verkiezing van Predikanten, speciaalijk de Re„solutie van 14 Maart 1645, nopens de verkiezing der „„Leeraren van de Gereformeerde Religie in dit Gewest, „geacht moeten worden van geene ver„bindende kracht meer te zijn[1]) voor zoo „verre betreft de beschikking, welke de Politieke Magt „zich dienaangaande heeft toegeeigend, of de Sanctie „door haar op zoodanige Resolutiën of Reglementen ge„geven; maar dat dezelve worden verklaard voor ver„nietigd en buiten effect gesteld, als overblijfzelen van „het stelsel eener Heerschende Kerk, dewelke in een „Land, daar waare Burgerlijke Vrijheid zijn zal, niet „kunnen worden geduld.” [2])

---

[1]) Ook zonder deze verklaring lag dit reeds opgesloten in de afkondiging van het nieuw stemreglement bij Resolutie van 4 September 1795 boven vermeld. Zij werden dan ook niet voor het eerst door dat Decreet afgeschaft, maar geacht niet meer verbindend m. a. w. reeds vervallen te zijn door den aard der omwenteling zelve.

[2]) Verzameling van Placcaten, blz. 290.

In Drenthe zag men hetzelfde beginsel verder toegepast, doordat het Intermediair administratief Bestuur aan stemgerechtigden, die na de Omwenteling aldaar de Eigenerfden reeds hadden vervangen, antwoordde geene predikantsbenoemingen meer te kunnen approbeeren, daar „deese vergadering, vermids bij speciale resolutie van de „Nationale en Constituerende Vergaderingen van Augustus „1796 en Januari 1798 de Kerk is afgescheiden van den „Staat, onbevoegd is daarop te disponeren." [1])

De afkondiging van de Rechten van den Mensch en Burger deed alzoo de tot dusver bestaande rechten en bevoegdheden tot benoeming van predikanten, schoolmeesters, kosters, organisten en kerkvoogden, zoomede de regelingen van het beheer der kerkelijke goederen, vervallen; de scheiding der kerk van den staat, opgesloten in de erkenning dier rechten, gaf aan de kerk het recht om die onderwerpen zelve te regelen; bij gevolg waren de Representanten onbevoegd om tot definitieve regelingen daaromtrent over te gaan.

De kerk verkreeg door die vermeerdering van attributen meer dan ooit behoefte aan eene reorganisatie. In afwachting van de provinciale constitutie, nam zij geene daartoe leidende maatregelen.

Om haar, voor zooveel de Ommelanden aangaat, in dit tijdperk van overgang niet aan verwarring prijs te geven, hebben de Representanten van Stad en Lande den 15 April en den 20 October 1797 het provisioneel stemre-

---

[1]) Resol. 24 Februari, 3 en 8 Maart 1798.

glement van 1796 telkens weder voor zes maanden van kracht verklaard. [1])

De laatste zes maanden waren nog niet verstreken, toen de Souvereiniteit der Nederlandsche Gewesten opging in de één en ondeelbare Republiek, welke gegrondvest werd op de Staatsregeling van 1798, die wel de oude rechten afgeschaft vond, maar geene definitieve nieuwe regelingen in hunne plaats aantrof.

---

[1]) Men denke hierbij aan het K. B. 9 Febr. 1866, Stbl. no. 10, verlengd bij K. B. 3 Febr. 1869, Stbl. no. 20, betreffende het toezicht op het kerkelijk beheer bij de Hervormden.

IV.

Feitelijke toestand tot aan de herstelling van het Collatierecht, 1798-1814.

Had men tot dusverre in Stad en Lande gearbeid aan het Ontwerp eener provinciale Constitutie, die de definitieve uiting zoude bevatten van den „Volkswil" ten aanzien der beginselen en grondslagen eener souvereine regeering, na het tot stand brengen der één en ondeelbare republiek werd die uiting van den „Volkswil" neergelegd in de algemeene Staatsregeling van 1798. Zij bevat de codificatie van de theoriën omtrent de Rechten van den Mensch en Burger, ook in toepassing op de Kerk, gelijk wij die in het vorige hoofdstuk hebben leeren kennen, zij wordt ingeleid door „Algemeene Beginselen" en „Burgerlijke en Staatkundige Grondregels", voor het grootste deel ontleend aan de Publicatie, in welke de Staten van Holland in 1795 de Rechten van den Mensch en Burger afkondigden, en besloten door „Additioneele Artikelen" ter verdere uitvoering van de scheiding van Kerk en Staat. De Staatsregeling van 1798 huldigde in haren vollen omvang de hoofdbeginselen van het in 1795 aangenomen staatsrecht, zooals zich dat in de drie laatste jaren had ontwikkeld en was toegepast. De „Additioneele Artikelen" en de te hunner uitvoering genomen maatregelen

hebben bijna uitsluitend betrekking op de finantieele verhouding tusschen Staat en Kerk en sluiten elk denkbeeld van eenig staatsgezag in de kerkelijke huishouding uit. Bij gevolg had de Kerk voortaan zelve te zorgen voor de regeling harer aangelegenheden, bepaaldelijk ook wat het stemrecht tot benoeming van predikanten, kosters, kerkeraadsleden en kerkvoogden betreft.

De voormalige collatiën in de Ommelanden, en welke bevoegdheden van dien aard er meer in 1795 mochten zijn vervallen, werden bij gevolg niet hersteld. Met het beginsel der scheiding van Kerk en Staat zou dit herstel in lijnrechten strijd zijn geweest.

Uitdrukkelijk vernietigde art. 24 der burgerlijke en staatkundige grondregels nog voor altijd en zonder eenige schadevergoeding: „Alle eigenlijk gezegde Heerlijke Regten „en Tituls, waardoor aan een bijzonder Persoon of „Lichaam zou worden toegekend eenig gezag omtrend het „Bestuur van zaken in eenige Stad, Dorp of Plaats, of „de aanstelling van deze of geene Ambtenaaren binnen „dezelve, — voor zoo verre die niet reeds „met de daad zijn afgeschaft."

Ofschoon deze bepaling de Ommelander collatierechten niet meer konde treffen, is zij toch in zoo verre voor ons onderwerp belangrijk, dat zij eensdeels spreekt van, en dus erkent, het vervallen van rechten en bevoegdheden „metterdaad", d. i. rebus ipsis et factis, door het feit der omwenteling zelve [1]; anderdeels, dat zij een einde maakte aan het na 1795 door de stad Groningen

---

[1]) Zie boven blz. 38, 40 en 64.

nog uitgeoefend recht om een predikant te benoemen te ter Apel, in hare heerlijkheid Westerwolde, en te Windeweer c. a.

Volkomen juist verklaarde het Vertegenwoordigend Ligchaam dan ook bij Decreet van 8 April 1800 „dat de „keuze van Kerkelijke Ambtenaren, overeenkom„stig den geest der Acte van staatsregeling, ter „dispositie van ieder Kerkgenootschap in den zijnen is en „wordt overgelaten.” [1])

Het Reglement op de benoeming van predikanten enz. in de Ommelanden werd dus niet weder verlengd, zelfs niet totdat de Kerk zelve daarin zou hebben voorzien. Het verloor dus stilzwijgend zijne staatsrechtelijk verbindende kracht na verloop van zes maanden na 20 October 1797.

De kerkelijke besturen hadden toen ter tijd de handen te vol met geschillen over het recht op geestelijke en kerkelijke goederen, waartoe de Addit. Artikelen der staatsregeling aanleiding gaven, dan dat zij, na zelfstandigheid te hebben verkregen, dadelijk eene eigene Organisatie bij de hand konden nemen.

Hoe treurig het met de Kerk gesteld was, leert ons een schrijver dier dagen: „Het oude kerkelijk stelsel”, zegt hij, „derwijze geheel ineen geweven met het Staatkundige, „moest de vernietiging van het Laatste na de Omwente„ling van 1795, noodwendig voor de Hervormde Kerk „niets nalaten dan een gebouw zonder samenhang en „zonder kracht, waarvan de steunsels ontrukt waren. De „Provinciale Synoden, wier werking hoe langer hoe meer „verzwakt was, hielden eindelijk ook op te bestaan en „alom vertoonden zich sporen van verwarring en van

---

[1]) Publicatie van het Uitvoerend Bewind, 11 April 1800.

„eene neiging tot regeeringloosheid, waartegen de zoo ge„brekkig ingerigte classicale vergaderingen weinig hulp „konden aanbrengen.'' [1])

Het kan derhalve geene bevreemding wekken, dat onder die omstandigheden de kerkelijke gemeenten feitelijk overal het Reglement van 1796 bleven volgen, zooals blijkt uit de berichten in de Boekzaal van 1798—1801, houdende dat nog in laatstgemeld jaar predikanten zijn benoemd te Nuis c. a., Tinallinge, Stedum, Oldenzijl en Hornhuizen c. a. door „de gemeente'' door „manshoofden van huisgezinnen'', of door „manshoofden van huisgezinnen en derzelver meerderjarige zonen'', uitdrukkingen, die kennelijk slaan op het Reglement van 1796.

De regeering van Groningen onthield zich in 1801 alzoo, met eerbiediging van Art. 24 der staatsregeling, van de uitoefening van 't collatierecht te ter Apel; het is weder de Boekzaal, waaraan wij ontleenen dat die beroeping geschiedde „door het Hervormd Kerkgenootschap dezer Plaatse.''

In 1801 en 1802 stemden in Vlagtwedde „de hoofden der huisgezinnen'', zoodat het bij Besluit van 14 Februari 1739 voor de Westerwolder gemeenten Wedde, Onstwedde, Vlagtwedde en Sellingen gewijzigd Reglement van 1673 daar ook buiten werking blijkt te zijn gebleven.

Talrijke grieven van de foederalisten, die in 1798 het onderspit hadden gedolven, over den geest van centralisatie, dien de staatsregeling ademde, gepaard aan de omstandigheid, dat de scheiding van Kerk en Staat in hare toepassing ook eene scheiding van Godsdienst

---

[1]) Broes, Kerk en Staat, IV pag. 407.

en Staat scheen mede te brengen, zeer tegen de bedoeling van de meerderheid in den Lande, deden in 1801 reeds het leven geven aan eene nieuwe Grondwet.

Deze verzekerde aan alle kerkgenootschappen eene gelijke bescherming en eene wet ter regeling van de bijdragen door hunne leden „tot onderhoud van deszelfs Dienaren en Eigendommen" op te brengen; zij handhaafde ieder kerkgenootschap onherroepelijk in 't bezit van 't geen het bij den aanvang dezer eeuw bezat, en verbond geene burgerlijke voorrechten aan eenige belijdenis. Voorts onderwierp zij „alle algemeene wetten en bepalingen, welke „sedert het begin van den jare 1795 gederogeerd hebben „aan de waarde van eigendommen of wettig verkregen „bezittingen, aan herziening", met vergunning aan een ieder om zich tot het bekomen van schadevergoeding deswege tot het Staatsbewind te wenden (artt. 11—15). Nu mag men toch gerust volhouden, dat eene staatsregeling, die schadeloosstelling toezegt voor eigendomsrechten, welke door de Omwenteling waren vernietigd en waaronder men dan toch ook de staande, d. i. van den grond gescheiden, Ommelander „Geregtigheden en Heerlijkheden" mag noemen, uitging van het beginsel dat die rechten zelve vernietigd bleven. Uit geen enkele bepaling dezer constitutie kan verder de bevoegdheid van eenig staatsgezag geput worden, om zich met de regeling der predikantsbenoemingen te bemoeien. Integendeel heeft het Uitvoerend Bewind bij besluit van 28 September 1801 doen weten o. a. „Dat met de woorden van het 12 Art. achtervol„gens het geene aangaande dit een en ander „bij de Wet nader zal worden vastgesteld, niets „anders of meerder wordt bedoeld, dan dat bij eene Wet

„zal worden vastgesteld de hoeveelheid der contributie voor „elk Kerkgenootschap, hetwelk buiten staat zal zijn om „buitendien voor zijn bestaan te zorgen, mitsgaders dat de „Wet zal bepaalen de wijze, waarop de contributie in ieder „Kerkgenootschap onder de respectieve gemeenten zal „worden verdeeld en geenszins dat de Wet zich „verder met de Godsdienstige schikkin„gen en inrichtingen van elk Kerkgenoot„schap zoude bemoeien enz."

Op deze staatsregeling, die evenmin als de vorige herstelde wat door de omwenteling was gevallen, en dus ook aan de kerk zelve de regeling van hare aangelegenheden overliet, steunde het Reglement voor het Departement van Stad en Lande van Groningen van 29 April 1802.

Het spreekt wel van zelf dat dit Reglement, op grond van art. 63 der Staatsregeling vooraf door het Staatsbewind met dat doel onderzocht, geene bepalingen bevat in strijd met de constitutie. Men vindt er over de verhouding tot de Kerk de volgende bepalingen :

„Art. 22. Het Departementaal Bestuur draagt zorge voor „de ongestoorde en regelmatige uitoefening van den Gods„dienst binnen de daartoe geschikte Kerkgebouwen, en weert „alle wanorde, die daar tegen zoude kunnen aanlopen, „onverminderd het oppertoevoorzicht van het Staats-Bewind, „zooals hiervoren in art. 19 is gemeld.

„Art. 23. Zoo lange het 12 Art. der Staatsregeling niet „in werking is gebragt, en de Wet daarover geene bepa„lingen heeft gemaakt, heeft het Departementaal Bestuur „de administratie van alle Geestelijke Goederen in het De„partement gelegen of gevonden wordende, om daarnit de

„lasten en uitkeringen, van ouds daar op staande en uit-„gekeerd, te blijven voldoen.

„Art. 106. Hetzelve verzorgt de uitoefening der Wetten „omtrent de Godsdienstoefening der onderscheidene Ge-„zindheden.

„Art. 110. Hetzelve zal de gestatueerde orders omtrent „de Oeconomie der Diaconiën en derzelver Administratiën te „Lande, gelijk mede der Kerken-Goederen uitvoeren, en „dieswegens, op de bepaalde tijden, de Rekeningen dezer „Kerken-Goederen nazien en innemen."

Geen dezer artikelen onderstelt zelfs eene wetgevende of reglementeerende bevoegdheid in kerkelijke zaken. Zij eischen enkel zorg voor het nakomen der wetten omtrent de godsdienstoefening, waarmede gedoeld schijnt te zijn op art. 11 der Strg. bepalende: „dat ieder Kerkgenoot-„schap zijne gevoelens openlijk belijdt en aan een iegelijk „den vrijen toegang tot zijne bijeenkomsten vergunt."

Alvorens de daden van het Departementaal Bestuur van Stad en Lande, dat den 21 Juni 1802 onder de nieuwe Constitutie optrad, te toetsen aan zijne constitutioneele bevoegdheid, is het van belang te weten, welke personen in dat college zitting namen. Het waren de heeren: S. L. Alberda, H. N. la Clé, Jr. Joost Jarges, E. J. Lewe [1], L. Bothenius Lohman, D. G. Rengers [2], J. Hora Siccama, S. W. Tjassens, P. W. Tichgelaar, H. de Sandra Veldtman [3], Joh. Wichers Jr., J. v. Geertsema Wychel [4]) en E. J. Alberda, Secretaris.

---

1) van Middelstum.
2) van Farmsum.
3) van Slochteren.
4) van Schildwolde.

De meerderheid in het Departementaal Bestuur werd dus gevormd door mannen, die door de Omwenteling in 1795 van het kussen waren geraakt. In de Proclamatie waarbij zij kennis geven zich te hebben geconstitueerd, vermeden de Ommelander Heeren nog de titels: „van Farmsum", „van Schildwolde", enz., doch langzamerhand namen ze die weder aan.

Ten tijde nu van hun optreden volgden de kerkelijke gemeenten in de Ommelanden, gelijk boven is aangetoond, bij het beroepen van predikanten nog steeds het Reglement van 1796; het schijnt zelfs, dat men het ook in de Stads-Jurisdictiën toepaste. Ten jare 1802 ten minste diende het bij de vervulling der éénige vacatures te Eppenhuizen, Zuidwolde en Breede. Ook te Vlagtwedde stemden de hoofden der huisgezinnen. Daarentegen was voor het vervallen Reglement op het beheer der Kerkegoederen in de Ommelanden van 1773 geen ander, voor zoover bekend, in de plaats gekomen.

Wat deed nu het Departementaal Bestuur? Een zijner eerste daden bestond hierin, dat het bij Publicatie van 26 Juli 1802 in de voormalige Stads-Jurisdictiën deed herleven het Reglement op de beroepingen van predikanten enz., door Burgemeesters en Raad van Groningen in 1673 vastgesteld, en voor de voormalige Ommelanden het Reglement van 1773 op het beheer der Kerkelijke goederen. Door de wederinvoering erkende het Bestuur dat die reglementen hunne werking hadden verloren. Aan welke bepaling ontleende het dan de bevoegdheid ze weder in 't leven te roepen en aan de kerk op te dringen? In den Considerans leest men daaromtrent: „Aangezien aan het Departementaal Bestuur niet

„alleen de zorg voor de ongestoorde uitoefening van den „godsdienst en van de wetten, daaromtrent plaats heb- „bende, maar ook de Administatie van alle de Geestelijke „Goederen [1]) en de uitvoering der orders opzichtelijk de „Kerken en Kerken-Goederen in dit Departement en het „innemen van derzelver Rekeningen is gedemandeerd, en „een ieder wien zulks aangaat, behoord te zijn geïnfor- „meerd, naar welke orders zich thans moet gedragen."

Waar de Grondwetgever de regeling hunner eigene zaken aan de Kerkgenootschappen zelve had overgelaten, en zich bepaalde tot de handhaving dier regelingen, ging het Departementaal Bestuur volgens mijne meening zijne bevoegdheid te buiten door op eigen gezag te bepalen, welke regelingen het Hervormd Kerkgenootschap moest eerbiedigen. En waarom werd, wat toch voor de hand lag, het Stemreglement van 1796, dat zijn verbindende kracht in 1798 verloren had, doch in weerwil daarvan nog werd toegepast, niet tevens weder verbindend verklaard voor de voormalige Ommelanden? Er stak meer achter, en zoo dadelijk zullen wij zien dat de Heeren zich wederom meester wilden maken van de vervallen collatie-rechten. Van dezen toeleg zwanger konden zij geen Reglement handhaven, berustende op de beschouwing dat die rechten vervallen waren. In de richting ter herovering der vervallen rechten, deed het Departementaal Bestuur dan ook weldra een vermetelen stap.

Nadat met de collatiën ook de zoogenaamde Jachtrechten vervallen waren, hadden de Provisioneele Representanten

[1]) Hier wordt het nationaal verklaard kantoor der provinciale geestelijke goederen bedoeld, tot dusver geadministreerd door de Gedep. Staten.

den 4 September 1795 in de plaats daarvan een nieuw Jachtreglement tot stand gebracht, steunende op het beginsel, dat ieder mocht jagen op zijn eigen grond. Deze verordening vigeerde niet alleen toen de bovengenoemde Heeren aan het roer kwamen, maar het Departementaal Reglement van 29 April 1802 handhaafde zelfs het beginsel van die Verordening in art. 24, luidende:

„Het Departementaal Bestuur heeft de beschikkingen en „toevoorzicht over de Jagt en Visscherije in de Wateren „binnen deszelfs Departement, en maakt ten dien einde de „noodige voorzieningen en Reglementen, blijvende echter „de judicature over de Jagt en Visscherije aan de ordi„naire Justitie; altijd in 't oog houdende, dat „een ieder het recht, op zijn grond pri„vatelijk te jagen en in zijn eigen water „te visschen (in zoo verre daarvan niet is gerenun„cieerd [1]) toebehoort."

Nu zou men hebben mogen verwachten dat het bestaande Reglement van 1795 onaangetast werd gelaten. Doch neen. Den 31 Augustus 1803 kondigde het Departementaal Bestuur een provisioneel jacht reglement af, waarbij de bevoegdheid om te jagen en te visschen aan iederen grondgebruiker ontnomen en wederom werd toegekend aan de voormalige Jurisdictiën-houders in de Ommelanden en die eigengeërfde grondbezitters enz. in de voormalige Stads-Jurisdictiën, die vóór 1795 daartoe

[1]) Deze clausule slaat op art. 4 van het Reglement van 1795: „zo iemand zijn Land aan een ander in huur of pacht heeft uitge„daan', zal aan zoodanigen Huurder of Pachter het gebruik van „de Jagt toebehooren, tenzij bij Huurcontract daaromtrent een ander „beding was of wierde gemaakt."

gerechtigd waren geweest. En dit geschiedde zij, ofschoon door het Reglement op de Richters en Gerichtsbedienden in de Ommelanden van 1796 de erfelijke rechten van Jurisdictie voor de volkskeus van rechters had plaats gemaakt, en ook deze inrichting van het rechtswezen, krachtens de Staatsregeling, bij Publicatie van 4 Mei 1803 te voren, door datzelfde Departementaal Bestuur reeds was opgeheven! Bezitters van titels tot uitoefening van de rechterlijke macht vóór 1795, die nà 1795 als zoodanig nimmer weder zijn opgetreden, titels, die dus waardeloos waren met betrekking tot hun inhoud, werden door het Departementaal Bestuur weder tot de jacht en visscherij uitsluitend gerechtigd verklaard tegen het duidelijk voorschrift van het Departementaal Reglement in, en bij gevolg op eene wijze, die niet verbindend geacht kan worden. [1])

De voorzitter van het Departem. Bestuur, Wychgel van Schildwolde, die als zoodanig dat reglement onderteekende, was een der eersten, die zulke titels voor jurisdictiën, overeenkomstig dat reglement, bij den Secretaris van dat Bestuur liet registreeren voor de uitoefening der jacht en visscherij in zijne voormalige jurisdictiën. Doch er is meer. Het Staatsbewind stelde bij Besluit van 1 Augustus 1803 in handen van de verschillende Departementale Besturen eene voordracht van den Raad (Minister) van Binnenlandsche Zaken, aan het Staatsbewind gericht 10 Juni te voren, betreffende de herstelling van sommige heerlijke rechten, de voortdurende afschaffing van anderen, de

---

[1]) Dit is uitgemaakt bij drie arresten door het Gerechtshof te Leeuwarden in 1884 gewezen, en waartegen de voorzieningen in in cassatie zijn verworpen.

schadeloosstelling voor het gemis dezer laatsten, en de afkoopbaarheid van al die rechten, welke hij dacht te herstellen. Dat ontwerp behelsde sub 6° „dat het jus „patronatus ecclesiae en het recht tot aanstelling van „schoolonderwijzers bleef afgeschaft." Onder dagteekening van 13 September 1803 diende het Depart. Bestuur van Stad en Lande daarop met eene uitvoerige memorie, toegelicht door belangrijke bijlagen [1]), „waarin wij" zoo luidt de aanhef, „in de eerste plaats trachten „Ulieden te doen kennen, den waaren aard der zooge„naamde Heerlijkheden en Gerechtigheden, voor zoo verre „in onderscheidene Districten van dit Departement tot aan „den jare 1795 hebben gesubsisteerd."

„Ten tweeden: opgeven de veranderingen, daar„omtrent, na den jare 1795 gemaakt, en

„Ten derden: zullen wij Ulieden doen zien, in „hoeverre het voorgedragene door den Raad van Binnen„landsche Zaken in dit Departement van applicatie kan „zijn, alsmede in hoeverre, door eene Algemeene Wet, „eenige voorziening omtrent deze Rechten met betrekking „tot dit Departement, zoude kunnen worden gemaakt."

Gaarne erkennende dat deze memorie, wat het eerste punt betreft, gelukkig is geslaagd, meen ik toch de opmerking te mogen maken, dat het onderscheid tusschen bevoegdheden juris privati en juris publici daarbij geheel werd voorbij gezien. Wij lezen daar, ten betooge dat die rechten waren in dominio privatorum: „Als aanhangig aan den Grond vermeerderden

[1]) Niet in den handel gebracht, doch ten behoeve der leden van het Wetgevend Lichaam gedrukt, met de memoriën der overige Depart. Besturen in één deel, en later afzonderlijk, zonder bijlagen.

„deze Rechten de waardij van den grond, en dezelve „gingen, in cas van veraliëneering van zoodanigen grond, „met dezelve over in den Eigendom en Bezitting van die „geene, welke Eigenaar wierde van den Grond, en zulks „ipso jure, uit kracht der wet, al was daar-„van, in de conditiën van transport, geen woord gerept."

De koopers en verkoopers hadden „de kracht der wet" toch niet in hunne handen. Waren die rechten in wet of verordening te vinden, wat inderdaad het geval was, dan lagen zij immers buiten het gebied van het privaatrecht van hen, die het land overdroegen; dan moesten die rechten staan of vallen met de bedoelde statuten. Alleen die bevoegdheden, welke van den grond gescheiden, afzonderlijk in den handel waren gebracht, konden gezegd worden in dominio privatorum te zijn gekomen; doch daardoor hadden zij toch het karakter van publiekrechtelijke bevoegdheden niet verloren en bleven steeds afhankelijk van de heerschappij der wetten, aan welke zij haar bestaan ontleenden.

Het is hier de plaats niet voor eene kritiek van 't geen die memorie verder behelst over punten, welke voor mijn onderwerp van geen belang zijn, zoodat ik mij bepaal tot hare beschouwing onder ten tweeden, betreffende hetgeen in en na 1795 was voorgevallen met de collatiën in de Ommelanden.

Na niets anders te hebben vermeld, dan dat na de omwenteling de oproeping van de collatoren tot het vervallen van de tweede predikantsplaats te Loppersum, uitgegaan van den primarius collator, [1]) bij provisie door de

[1]) Deze was destijds „de Burger" D. G. Rengers, nu lid van het D. B.

Representanten geschorst was, gaat de memorie, verzwijgende dat alle benoemingen, door collatoren gedaan, op ééne enkele uitzondering na, buiten effect waren gesteld, aldus voort:

„Vervolgens is het stuk der Beroepingen van Predikan„ten, Schoolmeesters, Organisten enz. in de Ommelanden, „een poinct van deliberatie geworden bij de Represen„tanten van het Volk van Stad en Lande, en daaruit, „op den 13 May 1796, geproflueerd een Reglement op „die materie, hetwelk uit aanmerking van de noodzake„lijkheid, dat de vacante plaatsen ten spoedigsten konden „worden vervuld, en niettegenstaande de verbeteringen, „welke daarin zouden zijn te maken geweest, gelijk zulks „uit de Resolutie zelve woordelijk geblijkt, bij provisie, „voor den tijd van 6 maanden is gearresteerd."

„Dit Reglement, bij hetwelk tot stemgerechtigden wier„den verklaard alle manspersoonen, die volle 25 jaren „bereikt hebben, zijnde Hoofden des Huisgezins enz. en „bij art. 40 van hetwelk expresselijk was bepaald, dat „hetzelve zoude zijn provisioneel, en onverkort eens „ieders recht, is vervolgens bij Publicatie van de „Representanlen van het Volk van Stad en Lande, van „den 13 October 1796; 13 April en 20 October, beide „1797, telkens voor den tijd van zes maanden geprolon„geerd, en moet overzulks, na expiratie van de laatste „zes maanden, op den 13 May 1798 gehouden worden „te zijn vervallen, en het recht van de colla„toren in de Ommelanden na dien tijd „wederom levendig te zijn geworden.

„Dan inmiddels was de orde van zaken op den 22 „January 1798 geheel veranderd, en eene Staatsregeling

„vastgesteld, welke de Ingezetenen van de Ommelanden „in twijfel bragt, of de Collatiën al dan niet waren „afgeschaft, te meer, daar de collatoren in het laatst „van den Jare 1797, en dus ten tijde, dat het Provisio- „neel Reglement op de Beroepingen enz. in de Omme- „landen in werking was, als zoodanig zijn erkend door „de Gedeputeerde Representanten, door hun te laten „convoceeren, om te adsisteeren bij het innemen der Kerke- „Rekeningen, en hun bij die gelegenheid te hebben laten „delibereeren en concludeeren over de al of niet con- „tinuatie der Kerkvoogden; en welke twijffeling door de „Publicatie van het Uitvoerend Bewind, van den 11 April „1800, waarbij ter kennis van de Ingezetenen wordt ge- „bragt, dat de keuze van Kerkelijke Ambtenaren, over- „eenkomstig den geest der Acte van Staatsregeling, ter „dispositie van ieder Kerkgenootschap in den zijnen is en „wordt overgelaten, niet wierdt weggenomen, althans de „menigvuldige beroepingen, welke sedert dien tijd, met „overleg van Collatoren en erkenning van derzelver recht „in de Ommelanden hebben plaats gehad, strekken daar- „van ten duidelijksten bewijze; en wij zelve willen niet „ontkennen, dat wij in ons gevoelen omtrent deze materie, „door den Raad van Binnenlandsche Zaken, bij deszelfs „Missive aan Uheden ten sterksten zijn bevestigd, daar „het ons uit die Missive schijnt te geblijken, dat de Raad „het recht der Collatiën niet afgeschaft houdt door de „Staatsregeling van den jare 1798."

Hoe partijdig is hier alles niet voorgesteld! Uit de slotbepaling van het reglement van 1796 worden met de kennelijke bedoeling om eene a priori voorgenomene conclusie te voorschijn te brengen de woorden „onverkort

een ieders recht" aangehaald, met weglating van de daarop volgende zinsnede, die eene geheel andere beteekenis in die woorden legt, dan die men laat doorschemeren. (zie boven blz. 47 en 50)

Terwijl uit de Handelingen der Representanten zonneklaar blijkt, dat het provisioneel Reglement van 1796 werd ingevoerd, juist omdat de collatiën waren vervallen, wordt dit door het Departementaal Bestuur geignoreerd, om tot de mijns inziens juridisch onjuiste gevolgtrekking te komen, dat na het vervallen van dit statuut de rechten der collatoren weder zouden zijn herleefd. Voorwaar, een fraaie opstanding uit de dooden, doch die in rechten niet kan worden toegelaten. Nadat de collatiën en ook het reglement van 1796 waren vervallen, bestond er geene verbindende regeling. Voorts is het eene onloochenbare waarheid, de berichten in de Boekzaal kunnen het getuigen, dat na den datum van het Reglement van 1796 tot aan den datum van deze memorie, geen enkel collator in de Ommelanden eene benoeming heeft gedaan. [1]) Welke waarde heeft men dan te hechten aan hetgeen hier wordt beweerd omtrent de erkenning van de rechten der collatoren in dien tijd? Dat de personen, die vóór 1795 collatoren geweest zijn, door de stemgerechtigden wel eens over 't een en ander zullen zijn geraadpleegd, is waarschijnlijk, maar alles komt aan op het feit door wie de predikanten zijn benoemd. [2])

---

[1]) Kort te voren, bij de eenige mij bekend geworden benoeming in 1803, die te Grijpskerk namelijk, was nog het Reglement van 1796 gevolgd.

[2]) Het Departementaal Bestuur zinspeelde misschien op het geval dat zich te Zuidwolde heeft voorgedaan in 1802. De kerkeraad

De publicatie van 11 April 1800 liet geen stof tot den beweerden twijfel over, en dat de Staatsregeling van 1798 de collatiën in de Ommelanden zou hebben afgeschaft, hoe zou de minister dat ook in ernst beweren? De Staatsregeling vond ze immers vervallen en de Minister hield ze, blijkens de voordracht zelve, ook voor vervallen.

Zonder af te wachten, welke beslissing het Wetgevend Lichaam op voordracht van het Staatsbewind, nadat de rapporten en adviezen van alle Departementale Besturen ingewonnen waren, zoude nemen, trok het lid van 't Departementaal Bestuur D. G. Rengers van Farmsum in 1804 de stoute schoenen aan, en benoemde, zich gedragende als unicus collator, tot predikant te Meedhuizen den proponent Abr. Ledeboer, dien hij nog vóór het einde des jaars verplaatste naar Hellum, van welke gemeente de heer Rengers ook de collatie pretendeerde. Daarna is in 1805 Ds. N. Westendorp van Sebaldeburen te Meedhuizen benoemd, zooals de Boekzaal meldt „door den Hoog „WelGeboren Heer D. G. Rengers, Heer van Farmsum, „Lid van het Departementaal Bestuur van Stad en Lande „van Groningen, als unicus collator."

Op zijn voorbeeld deed den 2 October 1804 „de Hoog WelGeboren Vrouwe L. N. van Burmania, Douairière Tjarda van Starkenborgh" ook ergens eene benoeming, doch te Grootegast, Lutjegast, Thesinge en Leens gingen

---

maakte namelijk, zooals uit de Boekzaal blijkt, „ingevolge eene „minnelijke conventie, gezamenlijk met eenen gevolmachtigde van „de primaire collatores" de nominatie, maar de benoeming geschiedde door „mans-Ledematen en hoofden der Huisgezinnen." En wie waren die zoogenaamde primaire collatoren? Het lid van het Depart. Bestuur E. J. Lewe van Middelstum en Lewe van Aduard.

de gemeenten in 1804 en 1805 voort met de naleving van het Reglement van 1796.

Ofschoon de gang der zaken in de eerstvolgende jaren niet geheel door mij is nagegaan, wil ik gaarne aannemen dat meer gewezen collatoren het voorbeeld van Rengers hebben gevolgd.

De overtuiging, dat geen landeigenaar of beklemde meijer de waarde van de titels der jagers en visschers voor den burgerlijken rechter durfde betwisten, zal de leden van het Departementaal Bestuur zeker hebben aangemoedigd. Nog ongeveer tachtig jaren moesten er voorbijgaan, eer de landbouwende stand daartoe de handen ineen sloeg. Toen echter had het bewustzijn hunner vrijheid nog geen wortel geschoten en waren zij te veel gewend aan de macht en invloed der Heeren, om zich te durven verzetten tegen de aanmatiging van Jachtrecht en Collatiën.

De aangevoerde feiten verdienen evenwel geene andere qualificatie dan die van onrechtmatige handelingen, die wel het spreekwoord bevestigen „Fortuna adjuvat audaces”, maar geen argument opleveren voor de stelling, dat de Ommelander collatierechten in 1795 niet zijn vervallen. Het voormeld Departementaal Bestuur heeft zich door de medegedeelde handelingen doen kennen als een college, dat door reactionaire maatregelen de constitutie en het Depart. Reglement op zijde trachtte te schuiven, ten einde zich, liever dan schadeloosstelling te vorderen, feitelijk weer meester te maken van „heerlijkheden en gerechtigheden”, die vele zijner leden en hunne partijgenooten in 1795 hadden verloren.

Nadat ook de Staatsregeling van 1805 (art. 8), evenals

die van 1801, „alle algemeene wetten en bepalingen welke „sedert den jare 1795 hebben gederogeerd aan de pecu„niele waarde van eigendommen of wettig verkregen be„zittingen, aan herziening had onderworpen", zag men onder het Bestuur van Schimmelpenninck bij Publicatie van den 9 Juli 1806 o. a. bepaald: „dat de eigenaren „der heerlijkheden, die te voren het Jus Patronatus eccle„siae of het recht tot beroepen van kerkelijke leeraren „uitoefenden, voor zooverre zij dat bij wettigen titel had„den verkregen, in geval van vacature dat regt zouden „blijven uitoefenen, 't zij door het doen eener keuze uit „eene nominatie van zes personen, op te maken door „den kerkeraad of de mansleden, 't zij regtstreeks zon„der zoodanige nominatie, alles onverminderd de alge„meene beschikkingen door de wet vast te stellen."

Ware het niet, dat de kort op deze publicatie gevolgde verandering van regeeringsvorm en daarna de inlijving van ons Vaderland bij het groote Keizerrijk hare gunstige bepalingen voor de Heeren hadden doen verloren gaan [1]), dan had zij nog aanleiding kunnen geven tot de vraag of de Ommelander collatierechten daaronder wel waren begrepen. De Ommelander collatoren kan men, als oorspronkelijk stemgerechtigde grondeigenaren, in den daar gebezigden zin moeielijk begrijpen onder „eigenaren van heerlijkheden" of onder bezitters van „eigenlijk gezegde Heerlijke Regten", bedoeld in art. 24 der Staatsregeling van 1798.

Voor mijn onderwerp is het echter voldoende te constateeren, dat de Hooge Regeeringen en de Wetgevende Macht

[1]) Mr. J. van de Poll, Verzam. van Vaderlandsche Wetten en Besluiten sedert 1798 tot 1810. Amst. 1840, bl. 346, 347.

van 1800 tot 1806 steeds zijn uitgegaan van het beginsel, dat het Jus patronatus ecclesiae in het geheele land door de Omwenteling was vernietigd. En men kan moeielijk aannemen dat zij dwaalden, daar zij tijdgenooten waren van de omwenteling, kennis hadden genomen van de reclames der belanghebbenden, welke pleitten voor het herstellen van vervallen bevoegdheden, of schadeloosstelling daarvoor verlangden en de rapporten der Departementale Besturen in 1803 kenden.

Nu bewere men niet, dat het Groninger collatierecht en het patronaatrecht niet met elkander moeten worden vereenzelvigd, want de uitdrukking Jus Patronatus ecclesiae paste men ten allen tijde, ook na de omwenteling in 1795, niet alleen toe op de Ommelander collatiën, maar op het recht tot benoeming van predikanten in 't algemeen, aan wie ook toekomende, zelfs op het stemrecht van Floreenplichtigen in Friesland. Voorbeelden daarvan heeft men voor het grijpen. Bij voorbeeld droegen de Ingezetenen van Maarhuizen aan den Bisschop in 1211 over, het aan hunne heerden verknocht stemrecht, als: omne jus patronatus, quod habebant [1]; het convent te Werden verkocht in 1232 aan den Bisschop van Munster landerijen te Winsum, Stitswerd en Feerwerd, cum jure patronatus ecclesiarum et omnibus suis attinenciis [2]; de Bisschop droeg ze weder over aan den Balyer te Steinvord, met het Jus patronatus ecclesiarum omnium dictis prediis, curtibus et possessionibus annexum. [3]

---

[1]) Driessen, Monumenta Groningana. III 541.

[2]) Driessen, III 442.

[3]) H. Suur. Die ehem. Klöster in Ostfriesland. Emd. 1838 s. 177 sqq.

Paus Sixtus IV hechtte in 1475 zijne goedkeuring aan de overdracht van het collatierecht te Beyum aan het St. Geertruids Gasthuis te Groningen, op het verzoek o. a. van de „veri patroni laici parrochialis ecclesiae in Beyem — „existentes tunc in pacifica possessione vel quasi juris „patronatus seu presentandi personam ydoneam ad dictam parrochialem ecclesiam . . . . . [1])

Het Ommelander Landrecht van 1601 noemt ze Jura Patronatus, en eindelijk zegt het Departementaal Bestuur van Friesland in zijne memorie over de heerlijke rechten van 12 September 1803 van de Floreenplichtigen, die het stemrecht hadden gehad bij het benoemen van predikanten: „En door hen wierd het Jus Patronatus Ecclesiae uttgeoefend."

Het voormalig Provinciaal Gerechtshof van Groningen kon dus in het Arrest van 28 April 1863 betrekkelijk het Collatierecht te Niekerk c. a. met volle recht overwegen „dat het recht van collatie is begrepen in het Jus Patronatus, wiens oorsprong moet gezocht worden in de eerste tijden der Christenheid."

Ten vervolge op hetgeen daaromtrent in de vorige hoofdstukken is medegedeeld, dienen wij nog te vergelijken op welke wijze na 1798 in Friesland en Drenthe de predikanten werden benoemd.

Werden, volgens een reeds vermeld Decreet van het Provinciaal Bestuur in Friesland, de voormalige Ordonnantiën op dit onderwerp geacht van geene verbindende kracht meer te zijn „voor zooverre betreft de beschikking,

[1]) Boeles, de finant. rechtsbetrekking tusschen een aantal gemeenten en den Staat. blz. 87.

„welke de Politicque Magt zich dienaangaande heeft toe-„geëigend", uit de boven aangehaalde missive van het Departementaal Bestuur van 12 September 1803 blijkt ook nog, dat de stemgerechtigde Floreenplichtigen daarin hebben berust. Zich gedragende naar het Decreet van het Vertegenwoordigend Lichaam van 8 April 1800, heeft de Friesche kerk zich georganiseerd en 't recht tot predikantsbenoeming geregeld in de zesde afdeeling van een Wetboek en Kerken-Orde enz. voor de Hervormde Kerk in Vriesland, gearresteerd ter Synodale Vergadering, den 17 Juli 1804 en volgende dagen. Daarbij is het stemrecht wederom toegekend „aan de dadelijke Bezitters der Vastigheden, die Floreenpligtig of Schotschietende zijn en van den Hervormden Godsdienst." Van dien tijd af steunde het kerkelijk stemrecht der Hervormde floreenplichtigen dus enkel op die Kerken-Orde, daarmede stond en viel hunne bevoegdheid. Vroeger hadden zij nooit een zakelijk recht, een recht van derden zoogenaamd, aan politieke ordonnantiën kunnen ontleenen, nu verkregen zij het evenmin.

In Drenthe werd geen nieuwe rechtstoestand geboren. Alles bleef louter feitelijk naar usantiën.

De grondbezitters wisten allengs het verloren gezag weer in handen te krijgen en bepaalden hier en daar bij onderlinge, zelden gemeentelijke, statuten het aantal stemmen naar den aanslag in de grondbelasting. De ingezetenen van onderscheidene plaatsen klaagden hierover bij den Landdrost, die de klachten opzond naar den Minister van Binnenlandsche Zaken en Eeredienst. Deze, even verlegen met de zaak als de Landdrost, antwoordde, bij mis-

sive van 26 van Oogstmaand 1809 no. 7: „dat provi-„sioneel en in afwachting der verordeningen welke speciaal „nopens het werk der beroepingen, zoo voor het geheele „rijk, als voor eenige gedeelten van hetzelve, bij of na de „aanstaande organisatie van het Hervormde Kerkgenoot-„schap zullen worden gemaakt, in alles wat deze zaak „betreft zal behooren gehandeld te worden overeenkomstig „de tot hiertoe bestaan hebbende usantiën te dezen op-„zigte, echter zonder eenige consequentie voor het ver-„volg. En dat wijders, voor zooveel ten dezen aanzien „geschillen komen te ontstaan, daarin inmiddels overeen-„komstig plaatselijke omstandigheden behoort voorzien te „worden en wel zooveel mogelijk door vriendelijke schik-„kingen behoudens een ieders regt; wordende mitsdien de „heer Landdrost van Drenthe geauthoriseerd" [1]) etc. etc. ceteris omissis.

Eerst door het Besluit van den Souvereinen Vorst van 26 Maart 1814, Stbl. no. 46, art. 5, nader geregeld door dat van 8 September 1814, Stbl. no. 102, werden de collatoren van voorheen weder in hunne rechten hersteld, en dat besluit is mijns inziens de eenige bron, waaraan de uitoefening van het collatierecht, doch alleen tot het benoemen van predikanten, en niet van kosters, kan worden ontleend. Het desbetreffende artikel luidt aldus:

„Het recht van collatie of beroeping van predikanten, „blijft onbepaald aan de voormalige eigenaren van hetzelve „toegekend, dáár waar de Predikanten uit de Kerkelijke

---

[1]) Mr. W. B. S. Boeles, Stemrecht van Eigenerfden, bl. 131.

„fondsen, zonder subsidie van de Landskasse, kunnen „bezoldigd worden, terwijl in de gemeenten, waar voor„schrevene subsidiën plaats hebben, door de gemeenten of „kerkenraden, een dubbeltal geformeerd en de electie door „den voormaligen geregtigden zal gedaan worden; blijvende „eindelijk daar, waar aan de voormalige Heeren alleen „het recht van medestemmen, in de benoeming der Pre„dikanten, of het regt van approbatie ot aggreatie com„peteerde, al hetzelve in den vorm, zooals zulks te voren „heeft plaats gehad, — alles echter onverminderd Onze „finale approbatie, of zoodanige nadere bepalingen als, „door Ons, bij de Organisatie van den Openbaren Eere„dienst, zouden mogen gemaakt worden."

V.

Jurisprudentie.

Bij verschillende arresten heeft de Hooge Raad beslist dat de Ommelander collatiën in 1795 zijn afgeschaft of vervallen. Eenige dier arresten en de conclusiën van den Procureur-Generaal, benevens de gronden voor de uitspraak wil ik hier vermelden.

Bij arrest van 20 April 1849 overwoog de H. R. o. a. „dat het collatierecht, in of na 1795 met „der daad afgeschaft en vernietigd, bij „Besluit van den Souvereinen Vorst van den 26 Maart „1814, genomen vóór het in werking komen der Grond„wet van dat jaar, in zooverre is hersteld, dat daar, waar „door de predikanten geen subsidie uit 's Lands kas werd „genoten, aan de gerechtigden, die hetzelve vóór en tot „1795 bezeten hadden, dat recht weder volledig en onbe„paald werd toegestaan, terwijl op die plaatsen, waar de „predikant uit 's Lands kas werd gesubsidiëerd, aan de „voormalige geregtigden alleen het regt werd toegekend, „om uit een door de gemeenten of kerkeraden geformeerd „dubbeltal de electie te doen" enz. [1])

De Advocaat-Generaal Mr. Gregory zeide in zijne conclusie o. a.:

[1]) Weekblad van het Recht. (1849) no. 1034.

„Het patronaatschap of regt van collatie is in 1795 „met der daad afgeschaft geworden. Vandaar dat het „(meergenoemd) Besluit van den 1 February 1815 spreekt „van de eigenaars der heerlijkheden en andere wettige „collatoren, welke tot den jare 1795 het volstrekte col- „latieregt tot begeving van predikantsplaatsen hebben ge- „had, en derhalve niet het jaar 1798, het jaar der eerste „Staatsregeling, of eenig ander jaar noemt, waarin de „afschaffing zoude hebben plaats gehad. Van 1795 af „tot in het begin van 1814 is het collatieregt vernietigd „geweest. Artikel 5 van het Souverein Besluit van den „26 Maart 1814 spreekt dan ook uit dien hoofde van de „voormalige eigenaren van het regt van collatie, „van de voormalige geregtigden, van de voor- „malige Heeren" enz. [1])

Den derden Mei 1850 casseerde de Hooge Raad een arrest van het Provinciaal Gerechtshof in Drenthe, bij hetwelk het de vraag gold of het patronaatrecht tot aanstelling van een schoolmeester in en na 1795 afgeschaft is. De Hooge Raad antwoordt bevestigend en wel: „Overwegende dat intusschen onbetwistbaar vaststaat, dat „dergelijk recht van collatie in en na den jare 1795 afge- „schaft zijnde, ook zoo als door den regter a quo mede „is aangenomen, met en na de inlijving in Frankrijk is „afgeschaft en buiten werking gebleven, zoo dat het niet „anders kan herleven dan door wettelijk herstel, en dat, „voor zooverre daartoe vroeger mogt behoord hebben het „regt, niet alleen van beroep of medewerking tot het „beroep van eenen kerkelijken leeraar of predikant, maar

---

[1]) Van den Honert, Gemengde Zaken. VIII, bl. 423.

„ook van schoolmeesters, ook te dien aanzien zoude moe- „ten blijken van zoodanig wettelijk herstel.” [1])

Het hof van Drenthe had in deze zaak overwogen, dat: „zoo men al mogt aannemen, dat dit regt in 1798 (door „art. 24 der grondregels van de Staatsregeling) ware afge- „schaft, het dan toch, voor zooveel de aanstelling van „schoolmeesters betrof, ten gevolge der wet van 3 April „1806 en het huishoudelijk school-reglement van Drenthe, „van 29 Aug. 1806, weder zou zijn hersteld, wel tijdens „de inlijving in Frankrijk door andere verordeningen zou „zijn vervangen, doch door het besluit van 20 Maart „1814 op nieuw in het leven geroepen.” Tot deze overweging had, meende de Advocaat-Generaal, blijkens zijne conclusie, alleen een onvolledige kennis van het gebeurde sedert 1795, aanleiding kunnen geven, immers:

„Aangenomen met den verweerder, dat zijne voorgan- „gers als unici collatores van Eelde vóór 1795 ook be- „voegd waren aldaar een schoolmeester aan te stellen, „dan is volgens den Advocaat-Generaal het geheele col- „latierecht in 1795 met der daad afgeschaft en dus geens- „zins begrepen onder de afschaffing van art. 25 der grond- „regels van 1798.”

In de Jurisprudentie van den Hoogen Raad was sinds langen tijd berust [2]) toen Jhr. G. Alberda van Menkema bij de Arrondissements Rechtbank te Groningen een eisch instelde tegen de Hervormde Gemeente te Usquert, daarbij bewerende dat hij gerechtigd was tot de vrije benoeming van eenen predikant te Usquert en de gedaagde onbe-

---

[1]) Weekblad van het Recht. (1850) no. 1122.

[2]) Zie o. a. het vonnis van de Arrondissements-Rechtbank te Arnhem van 20 Juni 1859, Weekbl. v. h. R. no. 2133.

voegd hem, gelijk zij dit gedaan had, een dubbeltal aan te bieden, om daaruit eene keuze toen, op grond dat de eischer met zijne rechtsvoorgangers sedert onheugelijke tijden in het eigendommelijk bezit was van de overstemmende collatie te Usquert, zijne voorgangers tijdens de beide laatste vacatures in 1820 en 1826 bij geheel vrije keuze in de benoeming van eenen predikant aldaar hebben voorzien, en dit collatierecht, zijnde een geheel privaat, op zich zelf staand eigendomsrecht, tegen het einde der vorige eeuw den toenmaligen eigenaar niet was ontnomen, doch hij veeleer bij de Staatsregeling van 1798 in dezen zijnen eigendom nadrukkelijk was gehandhaafd; dat hetzelfde recht ook later voor den eigenaar steeds is blijven bestaan, zijnde deze tijdens de schorsing (om het tijdperk na 1795 zoo te noemen) wegens niet voorkomende vacature niet geroepen geweest zijn recht uit te oefenen [1]); en dat op dit steeds best aangebleven collatierecht het Souverein Besluit van 26 Maart 1814 naar zijne bedoeling niet kan slaan, dat de eischer dus recht heeft op een vrije benoeming te Usquert, en de gemeente is ongerechtigd hem een dubbeltal ter electie aan te bieden.

De officier van justitie Mr. H. C. A. Thieme, hierin

[1]) Deze bewering is juist voor zoover het Usquert betreft; in de andere plaatsen, waar de heeren Alberda de collatiën bezeten hadden (zie Brucherus Gedenkboek van Stad en Lande) kwamen in dat tijdperk en later wel vacatures voor, die echter alle weder vervuld werden, zooals de Boekzaal het uitdrukt, „naar het Reglement van 1796" of „door de stemgerechtigde leden dezer gemeente." Het zijn

Breede, in 1798 Ds. W. Abresch, in 1802, Ds. M. Woldringh.

Huizinge, in 1797, Ds. H. Blankstein.

Oldenzijl, in 1797, Ds. H. L. Munnekebult, in 1799 Ds. J. G. Oosterbeek, in 1801 Ds. J. F. Viëtor.

Tinallinge, in 1801, Ds. P. Taapkens.

Eenrum, in 1799, Ds. J. A. Uilkens.

conclusie nemende den 10 Februari 1882, zeide o. a. het volgende: „De omwenteling van 1795, geheel van „staatkundigen aard, schafte het eigendomsrecht niet af en „evenmin eischer's collatierecht, van deze onjuiste ver-„onderstelling ging het reglement van 13 Mei 1796 stil-„zwijgend uit, 't welk bovendien slechts een tijdelijk ka-„rakter had. Ook de Staatsregeling van 1798, hoe revo-„lutionair ook in vele opzigten, huldigde toch nog in art. „40 het beginsel, dat niemand van het g e r i n g s t e „gedeelte van zijn eigendom kan worden beroofd, buiten „zijne toestemming, dan a l l e e n wanneer de openbare „noodzakelijkheid, door de vertegenwoordigde magt „erkend, zulks vordert en a l l e e n op voorwaarde eener „billijke schadevergoeding. Bij deze Staatsregeling werd „dus veeleer eischers recht gehandhaafd. Het primair col-„latierecht was dus in 1795 en 1798 niet afgeschaft en „behoefde alzoo later niet te worden hersteld", enz.

De Rechtbank wees den eischer conform de conclusie van den officier van justitie den 31 Maart 1882 zijnen eisch toe, met betrekking tot het vervallen van het collatierecht overwegende:

„Dat dit recht van eigendom nimmer is afgeschaft, „noch door de Omwenteling van 1795, welk het eigen-„domsrecht niet heeft opgeheven, noch door artt. „24 en 25 der Staatsregeling van 1798, daar het „recht van collatie onder het bereik dier artikelen niet „valt, noch door het Decreet van den 8 van Grasmaand „1800, waarbij verklaard werd dat de keus van kerke-„lijke ambtenaren, overeenkomstig met den geest der acte „Staatsregeling, ter dispositie van ieder Kerkgenootschap „in den zijnen was en werd overgelaten, omdat de op-

„heffing van het collatierecht voorzeker niet overeenkom-„stig zou zijn met den geest der acte van Staatsregeling, „welke in art. 40 had voorgeschreven, dat niemand van „het geringste gedeelte van zijn eigendom buiten zijn toe-„stemming kon beroofd worden, dan alleen wanneer de „openbare noodzakelijkheid, door de vertegenwoordigde „magt erkend, zulks vorderde en alleen op voorwaarde eener billijke schadevergoeding enz.

Van dit vonnis kwam de Hervormde Gemeente te Usquert in beroep bij het Gerechtshof te Leeuwarden. Den 27 Juni 1883 werd door den Procureur-Generaal Mr. P. Hofstede geconcludeerd tot vernietiging van het vonnis der Rechtbank en ontzegging van den eisch.

Met betrekking tot ons onderwerp luidde deze conclusie aldus: „Het collatierecht was inderdaad vernietigd door „den aard der revolutie, en dat was in zeker opzicht wel „eene veronderstelling, gelijk de geëerde pleiter voor den „geïntimeerde het aanduidde, maar tevens werd het een „stellig feit.

„Dat het ook zoo in Groningen begrepen werd, blijkt „duidelijk uit het in 1796 verhandelde tusschen de Repre-„sentanten der Ommelanden en die van de Stad. In een „schrijven van die der Ommelanden dd. 29 Augustus 1796, „Hand. d. Repres. IV, wordt o. a. met zoovele woorden „te kennen gegeven, dat de afschaffing der jura „patronatus, aan bijzondere personen in eigendom toebe-„hoorende, terecht mede door die van de stad veron-„dersteld wordt te zijn voorafgegaan aan „het bij dat schrijven behandeld reglement van 1796.

„Reeds in 1795 werd alles vernietigd wat onbestaanbaar „werd beschouwd met de zoogenaamde „geheiligde rechten

„van vrijheid en gelijkheid" en de uitoefening van dat recht „van benoeming in eene zaak van publiek belang streed „met die soms vreemd toegepaste beginselen. Daarom „zeide ook art. 24 St. Reg. 1798 „voor zoover die niet „reeds met de daad zijn afgeschaft", eene bepaling die, „in weerwil der daartegen namens den geïntimeerde ge- „maakte bedenkingen, mijns inziens niet kan worden be- „perkt tot bevoegdheden uit het Leenrecht ontstaan.

„Minder juist ook stelt de Rechtbank het beweerd recht „gelijk met de zuivere privaatrechten, bedoeld in art. 40 „dier St. R.

„Dat recht om een predikant te benoemen, dat kies- „recht, — al kan het gezegd worden uit den eigendom „gesproten te zijn — (anders zou ook de rechterlijke „macht tot kennisneming dezer zaak onbevoegd zijn) be- „hoort toch eerder tot het jus publicum. — Het is wel „misbruikt, maar inderdaad toch geen object van zuiver „privaatrecht.

„Daarom bracht ook reeds het Omm. L.R. van 1601 in „b. IV sub 1°. tot de daar behandelde bevoegdheden „van „politieken of publiekrechtelijken aard" o. a. uitdrukkelijk „lijk „de jura patronatus, dat zijn stemmen van pasto- „rijen" enz.

„Of maakt het eenig verschil dat in dit proces de rede „is van een primair collatierecht?

„De Hooge Raad maakt geen onderscheid en mijns inziens „is er ook geen reden denkbaar, waarom men een minder „zuiver recht, als hoedanig het in casu beweerde toch moet „worden beschouwd, zou hebben willen handhaven, ter- „wijl men veel deugdelijker afschafte.

„Alle collatierechten zonder onderscheid werden mijns

„inziens in 1795 vernietigd en bleven vernietigd tot 1814.
„Het was een feitelijk gevolg der groote omwenteling.

„Zoo begreep het ook het K. B. dd. 1 Februari 1815 (St. „no. 10), in algemeene bewoordingen sprekende van „eigenaars van heerlijkheden e n a n d e r e wettige collatoren, „welke tot den jare 1795 het volstrekte collatierecht tot „begeving van predikantsplaatsen hebben gehad." Al ware „'t alleen omdat de Raad van State er niet op gehoord „is, is dit besluit niet rechtsgeldig, maar niettemin is het „een bewijs, dat men alle eigenaren of bezitters in 1795 „getroffen achtte. Dit is ook overigens uit den loop der „zaak duidelijk, enz."

Bij arrest van 31 October 1883 vernietigde het Hof overeenkomstig de conclusie van den Procureur-Generaal het vonnis der Rechtbank te Groningen, ontzegde den eischer zijn recht en veroordeelde hem in de kosten. Het beantwoordde de vraag: „Is het stem- en collatie„recht in de Ommelanden door de Omwenteling in 1795 „vervallen of afgeschaft en in 1814 door den Souvereinen „Vorst hersteld?" bevestigend, daarbij overwegende:

dat de Omwenteling in 1795 voorshands geen wijziging gebracht hebbende in den constitutioneelen staats- en regeeringsvorm, zoodat de souvereiniteit der afzonderlijke provinciën, van steden en districten, is blijven bestaan, de maatregelen en besluiten, die vóór de Staatsregeling van 1798 zijn genomen, hetzij door het souverein gezag van de geheele provincie, hetzij door dat van de stad Groningen, hetzij door dat van de Ommelanden, ieder binnen haren of zijnen constitutioneelen kring, dus zonder den minsten twijfel uit een staatsrechtelijk oogpunt beschouwd moeten worden a l s w e t t i g e h a n d e l i n g e n;

Overwegende, dat de publicatie der Provisioneele Representanten van 't Volk van Stad en Lande, van 26 Februari 1795, houdende de afkondiging der Volks-Souvereiniteit, en de publicatie van het Commité-Revolutionair der Ommelanden van den 11 April 1795, houdende onder meer, dat de collatiën vervallen zijn, „hare „werking niet hebben gemist, daar toch de benoeming van „een predikant te Ulrum door den primarius collator ge- „daan anterieur aan die publicatiën is gehandhaafd, doch „alle dergelijke benoemingen, die daaraan posterieur waren, „in ieder speciaal geval door de representanten van Stad „en lande zijn geschorst;

„Overwegende, dat de vacant geworden gemeenten, „waar de benoeming tot dusver door de collatoren ge- „schiedde, bij gevolg vacant moesten blijven en ook zijn „gebleven, zoolang er geen nieuwe verordeningen op dit „onderwerp tot stand waren gekomen;

„Overwegende, dat de Representanten van Stad en Lande „verder ter regeling van de predikantsbenoemingen naar „de nieuwe staatsrechtelijke beginselen, in de plaats van „de vervallen collatiën, den 13 Mei 1796 een stemreglement „voor de Hervormde gemeenten in de Ommelanden hebben „tot stand gebracht en provisioneel voor den tijd van zes „maanden ingevoerd, welke termijn herhaaldelijk is verlengd;

„Overwegende, dat die invoering provisioneel ge- „schiedde, eensdeels omdat de Representanten van de Om- „melanden en die van Groningen over enkele bepalingen „van gevoelen verschilden en dus eene herziening wilden „voorbehouden; anderdeels om, in afwachting van de „nieuwe Provinciale Constitutie, waarnaar ge- „streefd werd, de beslissing op de teedere vraag te ver-

„mijden, of de Representanten der Ommelanden bevoegd „waren om alleen dat reglement tot stand te brengen, „dan of die bevoegdheid toekwam aan de Representanten „van de geheele provincie;

„Overwegende, dat dat reglement voortaan bij het be- „noemen van predikanten tot richtsnoer heeft gediend, en „dat het, als zijnde nog voor zes maanden na 13 Novem- „ber 1797 verlengd, dus nog vigeerde toen de souverei- „niteit der provinciën bij de Haagsche Omwenteling van „22 Januari 1798, voor de foederatief gezinde Represen- „tanten van Stad en Lande hoogst onverwacht, is opge- „gaan in de één en ondeelbare republiek, die bij de staats- „regeling van dat jaar is bevestigd;

„Overwegende, dat uit de staatsrechtelijke geschiedenis „mitsdien zonneklaar blijkt, dat de aan het bovenvermeld „landrecht ontleende rechten van collatie reeds vóór 1798 „waren vervallen en door eene nieuwe regeling vervangen, „de staande collatiën zoowel als die, welke nog niet van „het grondbezit waren gescheiden;

„Overwegende, dat men zich derhalve niet behoeft te „verdiepen in de vraag of zij ook zijn getroffen door art. „24 der Staatsregeling, omdat de Jura Patronatus in de „Ommelanden op den dag van hare afkondiging niet meer „bestonden, zoodat de Staatsregeling, wanneer hare begin- „selen verschilden van die, welke door de representanten „van Stad en Lande in toepassing waren gebracht, die „rechten reeds uitdrukkelijk zou hebben moeten herstellen;

„Overwegende, dat nu integendeel die afschaffing van „het Jus Patronatus geheel in overeenstemming was met „de beginselen dier Staatsregeling, gelijk ook uitdrukkelijk „werd verklaard bij Decreet van het vertegenwoordigend

„lichaam, door het uitvoerend bewind bij publicatie van „11 April 1800 afgekondigd, houdende; „dat de keuze „van kerkelijke ambtenaren, overeenkomstig den geest „der akte van staatsregeling, ter dispositie van ieder kerk- „genootschap in den zijnen is en wordt overgelaten;"

„Overwegende, dat het nu gaaf kan worden toegestemd, „dat de Representanten van Stad en Lande door de hier „besprokene collatiën zonder onderscheid te vernietigen ook „private eigendommen hebben getroffen, doch zulks niet „geweten moet worden aan het beginsel dat de represen- „tanten toepasten, maar aan de vroegere miskenning van „de ware rechtsbeginsels, bij het scheiden der stemmen „van het grondbezit;

„Overwegende, dat, hoe men dien maatregel ook moge „beoordeelen, hij als een onomstootbaar staatsrechtelijk „feit vaststaat, en de volgende staatsregelingen daarmede „dan ook rekening hebben gehouden, daar immers reeds „de staatsregeling van 1801, in art. 15, de algemeene „wetten en bepalingen, welke sedert het begin van 1795 „gederogeerd hebben aan de waarde van eigendommen „of wettig verkregen bezittingen, aan herziening heeft „onderworpen;

„Overwegende, dat niettemin het wetsontwerp, dat ter „uitvoering van het voormeld artikel door den raad van „binnenlandsche zaken den 10 Juni 1803 aan het staats- „bewind werd aangeboden, sub 6°. inhield: „dat het jus „patronatus ecclesiae en het regt tot aanstelling van school- „onderwijzers bleef afgeschaft", en dat, terwijl de bepa- „ling van art. 15 der Staatsregeling van 1801 overgenomen „was in art. 8 der Staatsregeling van 1805, eene nieuwe „voordracht van den secretaris van staat en van binnen-

„landsche zaken Hendrik van Stralen aan den Raadpensio-„naris is gedaan, welke voordracht heeft geleid tot de „publicatie van den 9 Juni 1806, waarbij het patronaat-„recht onder zekere voorwaarden werd hersteld;

„Overwegende, dat die voor de gewezene collatoren meer „gunstige bepaling tengevolge van de spoedige regeerings-„verandering geene uitvoering heeft erlangd, zoodat de „kwestie hangende en het patronaatrecht afgeschaft is ge-„bleven, tot dat het besluit van den Souvereinen Vorst „van 26 Maart 1814, Stbl. no. 46, het recht van col-„latie of beroeping van predikanten onder zekere bepalin-„gen weder aan de voormalige eigenaren van hetzelve heeft „toegekend;

„Overwegende, dat dit besluit is algemeen en dus ook „toepasselijk op de jura patronatus of collatiën in de voor-„malige Ommelanden, die, ofschoon zij in oorsprong mogen „verschillen van de zoogenaamde heerlijke rechten in andere „provinciën voorkomende, toch in het statutair recht der „Ommelanden nominatim gerangschikt zijn onder de heer-„lijkheden en gerechtigheden, en in het spraakge-„bruik evenzeer steeds „heerlijke rechten" werden „genoemd, vooral nadat zij, die zich — gelijk artikel 18 „reglement reformatoir van 1749 het uitdrukt — daarvan „sedert vele jaren hebben weten meester te maken, zich „heeren noemden, b.v. in de in dit geding geprodu-„ceerde stukken „heer van Ludema", „heer van „Bierum", enz.

„Overwegende, dat de beschouwing van den eersten „rechter, dat het door den eischer gepretendeerd collatie-„recht niet zou zijn vernietigd en dus ook in 1814 niet „konde worden hersteld, door de staatsrechtelijke geschie-

„denis van het collatierecht alzoo ten eenenmale wordt „gewraakt;” enz.

Jhr. Alberda van Menkema berustte niet in 's Hofs arrest. Hij voorzag zich in cassatie bij den Hoogen Raad, met dit gevolg, dat door den Procureur-Generaal Mr. J. W. Römer geconcludeerd werd tot verwerping der voorziening.

„Het is naar mijne beschouwing” sprak zijn HoogEdel Achtbare, slechts de vraag: „Welke rechten door de Om„wenteling van 1795 zijn getroffen, omdat, welk recht ook „voor de eigenaren uit de registratie van 1749 moge zijn „voortgevloeid, toch de aard van het s t e m r e c h t van „beiden m. i. niet is veranderd. En nu heeft de groote „omwenteling van 1795 al die rechten, welke een privaat„rechtelijk karakter hadden verkregen en als bronnen van „inkomsten werden gebezigd, beschouwd als in strijd met „de burgermaatschappij, dienvolgens als onvervreemdbaar „en in strijd met de Rechten van den Mensch en Burger. „Die afschaffing nu of vervallenverklaring van het colla„tierecht is door het Hof op grond van onderscheidene „publicatiën, decreten en dergelijke, welker inhoud kort „in het arrest wordt opgegeven, breedvoerig gemotiveerd.

„Nu zijn die stukken, waarvan de schending en ver„keerde toepassing bij het cassatiemiddel wordt beweerd, „eigenlijk als wetten of wettelijke verordeningen niet toe„gepast. Bij geene toch van die publicatiën is het colla„tierecht n o m i n a t i m afgeschaft, het is geschied m e t „d e d a a d; die afschaffing en vervallen-verklaring werd „verondersteld te zijn geschied.

„Ik zal al de stukken niet afzonderlijk bespreken, maar „slechts op enkele wijzen. Bij de publicatie van 26 Fe„bruari 1795 is bepaald, dat over de met de Rechten van

„den Mensch en Burger strijdig geachte reglementen en „ordonnantiën, o. a. op dijkrechten, jagt en vis- „scherij en wat meer van dien aard is, „nader zou worden beschikt.”

„Ik geloof met het arrest, dat die publicatie wijst op „de gerechtigheden, waarvan in art. 1, boek IV van het „Landrecht sprake is. In de publicatie van het Committé- „revolutionair van 11 April 1795, in de 15e overweging „van het arrest aangehaald, worden de collatiën „uitdrukkelijk als vervallen met de overige rechten „genoemd, omdat zij strijdig zijn met de beginselen der „Omwenteling; en terecht merkt de heer Procureur-Ge- „neraal op, dat er geene reden denkbaar is, waarom het „collatierecht zou zijn gehandhaafd, terwijl andere „rechten werden afgeschaft. In Friesland waar het recht „tot stemming van predikanten ook samenhing met het „grondbezit en toekwam aan floreenpligtigen, is „het in 1795 gesurcheerd en in 1797 afgeschaft en ge- „geven aan de manshoofden der huisgezinnen. En al is „nu de publicatie van April 1795 afkomstig van een „committé-revolutionair, zoo moet niet uit het oog wor- „den verloren, dat de publicatie niet afschaft maar de „afschaffing constateert, en dat hetzelfde committé kort „te voren in Groningen de oude Regeering had afgeschaft „(vervolg op Wagenaar, dl. 28, blz. 384). De gevolg- „trekkingen uit het stemreglement in de 18e en volgende „overwegingen door het Hof afgeleid, zijn m. i. juist; „maar zeker kan dat reglement nooit behooren tot de „wettelijke verordeningen, welke als verkeerd toegepast „grond geven tot cassatie. Dat nu requesten door colla- „toren ingediend, ter fine van rapport zijn toegezonden

„aan de gecommitteerden tot algemeen redres, en zijn „gesurcheerd en gedeponeerd, levert m. i. geen bewijs op, „dat het collatierecht in stand was gehouden.

„Nu leidt de eischer echter uit de omstandigheid, dat „het collatierecht later steeds is uitgeoefend af, dat alles „wat omtrent dit recht tusschen de jaren 1795 en 1798 „heeft plaats gehad, slechts een provisioneel karakter had; „hij beroept zich daartoe op de publicatie van 1795 en „op het reglement van 1796, volgens welke over die „gerechtigheden nader zou worden beschikt, en op de latere „Staatsregelingen, constitutiën en grondwetten, alsmede op „de overgangswet en op de bepalingen van het burgerlijk „recht over het eigendomsrecht, ten bewijze dat in de „Omwenteling de rechten onder vroegere maatschappelijke „rechtstoestanden als privaatregten verkregen, slechts g e- „s c h o r s t, maar niet afgeschaft zijn. Het komt mij voor „dat de afschaffing dier rechten vaststaat, maar dat over „de regeling later is gehandeld enz." Ceteris omissis.

„Ik geloof, dat het collatierecht in 1795 met de daad „is afgeschaft en dan heeft ook het arrest, door dit ten „opzigte der staande collatiën aan te nemen, noch „art. 40 der Staatsregeling van 1798, noch de latere „constitutiën, grondwetten en burgerlijke wetboeken ge- „schonden. Eenmaal toch afgeschaft of wil men liever „geschorst of gesurcheerd, konden de heerlijke „rechten niet herleven, zonder door de bevoegde magt te „worden hersteld;" Ceteris omissis.

De Hooge Raad deed hierop bij arrest van 13 Februari 1885 uitspraak. Hij vernietigde het arrest door het Gerechtshof te Leeuwarden tusschen partijen gewezen, en het vonnis der Arrondissements Rechtbank te Groningen be-

vestigende, veroordeelde hij de Hervormde Gemeente te Usquert in de kosten van het hooger beroep en van cassatie. De op ons onderwerp betrekking hebbende overwegingen in dat arrest luiden aldus :

„Overwegende, te dien aanzien, dat daargelaten de vraag „of het Groninger collatierecht oorspronkelijk was van publiekrechtelijken aard en of het door de afscheiding der „stemmen van den grond van aard heeft kunnen veranderen, de hoofdvraag in deze is: of dat recht door of ten „gevolge der Staatsomwenteling van 1795 of later is „afgeschaft;

„Overwegende nu, dat bij de Publicatie der Provisioneele Representanten van 't volk van Stad en Lande van „den 26 Februari 1795, houdende afkondiging der Volkssouvereiniteit, is verklaard dat over de Reglementen en „Ordonnantiën op 't stuk van civile en crimineele justitie, „benevens op de schepperijen, zijlvestenijen, dijkrechten, „jagt en visscherij en wat meer van dien aard is door „den wil des volks nader zal worden gedisponeerd;

„Overwegende, dat, daargelaten of onder de woorden „en wat meer van dien aard is", ook moet worden begrepen het collatierecht, zooals in de twaalfde overweging „van het bestreden arrest wordt aangenomen, in allen gevalle de Publicatie niet bevat eene afschaffing van de „wettelijke bepalingen omtrent de daarin genoemde onderwerpen, maar eenvoudig eene nadere regeling daarvan „belooft;

„Overwegende, dat in eene kort daarop gevolgde Publicatie van het Committé revolutionair der Ommelanden van „den 11 April 1795 wordt gezegd, dat „daar door de „inroeping van de rechten van den mensch, gelijkheid en

„vrijheid, en de bepaling dat alle posten en bedieningen, „zullen dezelve wettig zijn, uit den boezem des volks „moeten voortkomen, alle zogenaamde adel en andere uit- „sluitende grond-, geld- of erv-voorrechten tot regeering of „waarneming van de jurisdictiën, zijl- en dijkrechten, col- „latiën, jachtrechten en wat meer van dien aart is van „zelf, als strijdig met die beginselen, vervallen zijn;

„Overwegende, dat, vermits door geene wettelijke bepa- „ling tusschen 26 Februari en 11 April 1795 het collatie- „recht is afgeschaft, de evengenoemde woorden in de „publicatie van den 11 April niet anders kunnen worden „beschouwd, dan als de uitdrukking van het gevoelen van het „Committé revolutionair, dat het collatierecht en de andere „daar genoemde rechten strijdig waren met de rechten van „den mensch, de gelijkheid en de vrijheid, maar dat door „de uitdrukking van dat gevoelen het collatierecht niet „werd afgeschaft;

„Overwegende, dat dit bevestiging vindt in de in de „veertiende overweging van het bestreden arrest medege- „deelde voorbeelden van schorsing van predikantsbenoemin- „gen door collatoren gedurende den loop van het jaar 1795, „omdat, wanneer het collatierecht was afgeschaft, die be- „noemingen zeer zeker niet zouden zijn geschorst, maar, „als strijdig met de wet, zijn vernietigd;

„Overwegende, dat in het stemreglement, vastgesteld „door de Representanten van het volk van Stad en Lande „van den 13 Mei 1796, is bepaald dat tot de nominatie „van een zestal van predikanten zal worden gestemd door „alle manspersonen, die volle 25 jaaren bereikt hebben, „zijnde hoofden des huisgezins, met derzelver meerderjaarige „zoonen in het karspel woonachtig, in de Christelijke Kerk

„gedoopt en de Hervormde religie toegedaan, dat uit dit „zestal een drietal moet werden gevormd, en dat tot deze „vermindering en om vervolgens daaruit de verkiezing van „een predikant te doen, dezelfde personen stemgerechtigd „zullen zijn;

„Overwegende, dat deze regeling van de benoeming van „predikanten zeker niet vereenigbaar is met het collatie-„recht, maar dat het stemreglement, blijkens art. 40 is „geweest een bloote provisioneele maatregel, welke volgens „den aanhef slechts voor den tijd van zes maanden zoude „gelden en later een en andermaal nog voor zes maanden „werd verlengd;

„Overwegende, dat zoodanige provisioneele maatregel, „welke niet langer gold dan gedurende den tijd waarvoor „hij werd genomen, niet kan worden aangemerkt als eene „definitieve afschaffing van het collatierecht;

„Overwegende, dat daarenboven in art. 40 wordt ge-„zegd, dat het reglement zou worden ten uitvoer gelegd: „onverkort een ieders recht, 't welk men daaromtrent zou „kunnen voortbrengen, totdat daarover nader en uitdruk-„kelijk, overeenkomstig den wil des volks, eene bepaling „gemaakt zal zijn;

„Overwegende, dat in de zeventiende overweging van het „bestreden arrest, in overeenstemming met evengenoemde „woorden, dan ook terecht wordt overwogen, dat men de „beslissing der vraag wenschte te vermijden, of de repre-„sentanten der Ommelanden bevoegd waren om alleen het „reglement tot stand te brengen, dan of die bevoegdheid „toekwam aan de representanten van de geheele provincie;

„Overwegende, dat, waar bij den wetgever zelven twij-„fel bestond omtrent de bevoegdheid tot regeling, aan eene

„definitieve afschaffing van het collatierecht kwalijk kan „worden gedacht;

„Overwegende, dat volgens de negentiende overweging „van het bestreden arrest, uit de in de negende tot de „achttiende overweging medegedeelde staatsrechtelijke ge„schiedenis zonneklaar zoude blijken, dat de aan het land„recht van 1601 ontleende rechten van collatie reeds vóór „1798 waren vervallen en door eene nieuwe regeling ver„vangen, de staande collatiën zoowel als die welke nog „niet van het grondbezit waren gescheiden;

„Overwegende evenwel, dat, blijkens het boven over„wogene, door geene der aan het jaar 1798 voorafgegane „wettelijke bepalingen het collatierecht definitief is afge„schaft, en dat, al moge dat recht onvereenigbaar zijn „geweest met de toenmalige begrippen omtrent de rechten „van den mensch en burger en de vrijheid en gelijkheid, „daaruit niet volgt, dat het zonder eene uitdrukkelijke ver„klaring van den wetgever zoude zijn vervallen;

„Overwegende dat, blijkens de twintigste overweging „van het bestreden arrest, het hof het in zijn stelsel „onnoodig heeft geoordeeld te onderzoeken of het collatie„recht ook zoude zijn getroffen door art. 24 der Staats„regeling van 1798;

„Overwegende, dat bij dat artikel „alle eigenlijk gezegde „heerlijke regten en titels, waardoor aan een bijzonder „persoon of lichaam zou worden toegekend eenig gezag „omtrent het bestuur van zaken in eenige stad, dorp of „plaats, of de aanstelling van deze of gene ambtenaren „binnen dezelve, voor zooverre die niet reeds met de daad „zijn afgeschaft, bij de aanneming der staatsregeling, zon„der eenige schadevergoeding, voor altijd worden vernietigd;"

„Overwegende, dat deze bepaling niet van toepassing is „op het Groninger collatierecht; dat toch dat collatierecht, „oorspronkelijk toekomende aan de grondeigenaren, als de „eenige machthebbenden in Staat en Kerk, niet kan worden „gerangschikt onder de elders bekende „eigenlijk gezegde „heerlijke rechten;" dat voorts uit de woorden „eenig „gezag omtrent het bestuur van zaken in eenige stad, dorp „of plaats," duidelijk blijkt dat men daarmede heeft be- „doeld burgerlijke en niet kerkelijke betrekkin- „gen, en dat al moge ook het woord „ambtenaren" in „ruimeren zin kunnen worden gebezigd van predikanten, „het hier, in verband met hetgeen daaraan voorafgaat, „blijkbaar enkel doelt op burgerlijke ambtenaren;

„Overwegende, dat derhalve ook door art. 24 der Staats- „regeling van 1798 het collatierecht niet is afgeschaft;

„Overwegende, dat bij het Decreet van het vertegen- „woordigend Lichaam, door het Uitvoerend Bewind bij pu- „blicatie van den 11 April 1800 afgekondigd, werd bepaald: „dat de keuze van Kerkelijke ambtenaren, overeenkomstig „den geest der acte van Staatsregeling, ter dispositie van ieder „Kerkgenootschap in den zijnen is en wordt overgelaten;

„Overwegende, dat deze bepaling niet anders kan worden „beschouwd dan als eene toepassing van het beginsel van „scheiding van Staat en Kerk en enkel de strekking heeft „om de regeling van de wijze van verkiezing der kerkelijke „ambtenaren aan de kerkgenootschappen over te laten, „maar dat daardoor de rechten van derden tot benoeming „van predikanten, het collatierecht, niet werden vernietigd „en daarenboven uit niets blijkt, dat het Hervormde Kerk- „genootschap, gebruik makende van de hem verleende be- „voegdheid, over die rechten heeft gedisponeerd;

„Overwegende, dat dit bevestiging vindt in de door den „eischer aangevoerde talrijke voorbeelden van benoemingen „van predikanten door collatoren gedurende de jaren 1801 „tot 1811 [1]), terwijl het niet opgaat die benoemingen, zonder „eenige tegenspraak geschied en kerkelijk goedgekeurd, te „beschouwen als bloot feitelijke handelingen van invloedrijke „heeren onder eene toegevende kerken onder eene regee„ring, die herstel in uitzicht stelde, zooals door den ver„weerder wordt beweerd;

„Overwegende, dat nu wel volgens de vier en twintigste „overweging van het bestreden arrest, een wetsontwerp, „den 10 Juni 1803 aan het staatsbewind aangeboden, sub „sexto inhield „dat het jus patronatus ecclesiae en het „recht tot aanstelling van schoolonderwijzers bleef afge„schaft" en dat bij eene publicatie van den 9 Juni 1806 „het patronaatrecht onder zekere voorwaarden werd hersteld;

„Overwegende evenwel, dat het Groninger collatierecht „niet moet worden vereenzelvigd met het patronaatrecht, „en dat, zoo het daaronder al kan worden begrepen, uit „de door het Hof medegedeelde feiten niets anders zou „volgen dan dat de wetsontwerper van 1803 en de wet„gever van 1806 in de meening verkeerden dat het colla„tierecht was afgeschaft, terwijl volgens het boven overwo„gene dit inderdaad niet het geval was;

„Overwegende, dat mitsdien door 's Hofs beslissing, „dat het collatierecht in de Ommelanden door de omwen-

---

[1]) In de Boekzaal trof ik geen enkele benoeming in de Ommelanden door Collatoren gedaan, aan vóór 1804, toen de heer Rengers er mede begon, zie boven, blz. 89, 90 en de noot op blz. 100, doch zeer vele gemeenten, waar vroeger de Collatoren benoemden en die toch het reglement van 1796 bleven volgen. Zie boven, blz. 76 en 81.

„teling in 1795 is vervallen, de in het middel sub littera „*c* tot *g* aangehaalde wetsbepalingen deels zijn geschonden, „deels verkeerd toegepast, zoodat het eerste cassatiemiddel „is gegrond; enz.”

Aan het arrest van den Hoogen Raad ligt stilzwijgend de gedachte ten grondslag, dat een recht of eene ordonnantie de verbindende kracht niet verliest, dan alleen door de uitdrukkelijke afschaffing.

Het geheele betoog toch strekt om aan te toonen, dat een stuk, „de afschaffing” inhoudende, ontbreekt.

Mij komt dit standpunt, 't zij met bescheidenheid gezegd, niet juist voor. Uitdrukkelijke afschaffing is niet de eenige wijze, waarop een statuut zijne verbindende kracht verliest. Wanneer hetzelfde onderwerp bij een statuut van lateren datum op nieuw wordt geregeld, zonder dat de wetgever ook met een woord van het tot dusver bestaande gewag maakt, dan geldt immers het lex posterior abrogat priorem.

Toen de Koning van 1820—1823 bij provinciale Reglementen het beheer der kerkelijke goederen regelde, is in geen dier reglementen een tot dien tijd geldend reglement, en hoevele bestonden er wel niet in den lande, nominatim afgeschaft. Nu zal men toch niet in ernst kunnen beweren, dat de oude reglementen naast de nieuwe van kracht bleven. In het arrest van het Hof te Leeuwarden over de rechten van floreenplichtigen, van 18 Februari 1880 leest men dan ook: „dat dus alle onder„werpen, in de publicatie (van 1804) vervat, in het pro„vinciaal reglement opnieuw, en wel volledig, zij het ook „anders, zijn geregeld, zoodat de bevoegdheden der floreen„pligtigen wel behouden bleven, doch onder een anderen

„reglementairen vorm, waarbij de publicatie wel is waar „niet uitdrukkelijk werd ingetrokken, maar waardoor zij, „omdat de nieuwe regeling eene algemeene en geene „partieele was, hare verbindende kracht stilzwijgend ver- „loor, met andere woorden verviel, naar den regel: „Lex posterior abrogat priorem." En de Hooge Raad beantwoordde bij arrest van 20 Mei 1881, houdende verwerping van de cassatie tegen 's Hofs arrest de vraag „of door de latere regeling, die in voege voor- „schreven heeft plaats gehad, ook de Publicatie kon „worden afgeschaft of wel daardoor als vervallen moest „worden beschouwd," bevestigend. Wanneer nu het in 1795 aangenomene staatsrecht de beteekenis heeft, die ik getracht heb duidelijk te maken, dat alles, wat in strijd met de nieuwe beginselen was, rechtens van zelf verviel; wanneer de afkondiging der scheiding van Kerk en Staat de beteekenis heeft, dat de Staat verder geene wetten voorschrijft aan de Kerk en de bestaande gehouden worden vervallen te zijn, dan moet men m. i. in rechten deze beteekenis erkennen en niet verwerpen. Ook in dit opzicht mag de in het even aangehaald arrest van den Hoogen Raad van 20 Mei 1881 uitgedrukte zienswijze gelden: „Wat betreft het tweede middel van cassatie, „Overwegende dat dit middel in de eerste plaats „daarop is gegrond, dat de Publicatie (van 1804) noch „bij het Reglement van 1823, noch bij het Koninklijk „Besluit van 1866 is afgeschaft en wel niet bij het „Reglement, omdat het geenszins eene uitdrukkelijke „intrekking der Publicatie van 1804 inhoudt, en evenmin „door eene andere regeling der stof die Publicatie stil- „zwijgend afschaft, maar daarentegen in art. 17 ver-

„klaart het van ouds bestaande regt der floreenpligtigen „te eerbiedigen.

„Overwegende, te dien opzigte, dat, in voege dit bij „het bestreden arrest is vermeld, het Reglement „van 1823 zelfstandig heeft „geregeld het beheer van, en het toezigt over de kerke- „goederen in Friesland in het algemeen „en hierdoor de vroegere regelingen, „waaronder de publicatie behoorde, heeft „afgeschaft.

Het is mij niet duidelijk hoe de zienswijze van den Hoogen Raad, neergelegd in zijn arrest van 1885 over het collatierecht, te rijmen is met de zienswijze, die het hoogste rechtscollege aankleefde bij zijn arrest van 1881.

Wat mij aangaat, ondanks de veranderde zienswijze van den Hoogen Raad komt mij nog altijd dat gevoelen het juiste voor, 't welk een zoo gelukkigen vertolker vond in den heer Mr. F. B. Coninck Liefsting, thans Vice-President van den Hoogen Raad, waar hij in zijn werk „De algemeene beginselen van het Bezitrecht enz." het patronaatrecht vermeldende, zegt: „van het patronaatrecht in de „Nederlandsche Hervormde Kerk is toch in ons recht niets „anders overgebleven, dan het recht tot benoeming of „medewerking tot de benoeming van predikanten en ker- „kelijke bedienden. Het recht tot benoeming van voor- „zangers en kosters wordt in sommige gemeenten nog „uitgeoefend door collatoren. Daartegen bestaat echter „bedenking. „In de revolutie afgeschaft zijn. „de collatiën weder herleefd door het „K. B. van 26 Maart 1814, dat echter alleen mel-

„ding maakt van de benoeming van predikanten." [1])

Als het mij geoorloofd is een vermoeden te wagen, dan zal wellicht op de jongste beslissing van den Hoogen Raad, rakend het collatierecht, niet zonder invloed gebleven zijn de omstandigheid, die zich in een ter gelijker tijd bij den Hoogen Raad hangende zaak, het Ommelander Jachtrecht betreffende, voordeed, namelijk de uitdrukkelijke vernietiging van het Jachtgericht bij Publicatie der provisioneele Representanten van den 4 Sept. 1795. Deze maatregel levert m. i. echter geen argument op voor de stelling, dat het collatierecht ook nominatim had moeten zijn afgeschaft. De bedoelde maatregel betrof immers niet de afschaffing van het gepretendeerde Jachtrecht dat reeds vervallen was, maar de opheffing van het Jachtgericht. De proclamatie van de rechten van den Mensch en Burger trof niet de bestaande instellingen en collegiën, maar de bevoegdheden [2]) en erfelijke waardigheden. Van daar dat de zoogenaamde Jachtrechten zijn vervallen maar het Jachtgericht uitdrukkelijk is afgeschaft of opgeheven.

---

[1]) Coninck Liefsting, Bezitrecht t. a. p pag. 384 en 385 en de noot.

[2]) Zie boven, blz. 58, 59 en v.v.

STELLINGEN.

STELLINGEN.

I:

Ten onrechte schrijft Holtius (het Nederl. Faillitenrecht, pag. 405) bij art. 836 W. v. K.: „wanneer de kosten en vorderingen, bij dit artikel „genoemd, blijken de activa van den boedel te „hebben verslonden, moeten de gezamentlijke schuld-„eischers, schoon zij niet komen te beuren, het „ontbrekende bijpassen, want het is alles ten hun-„nen dienste en in hun belang geschied.”

II.

De door het administratief gezag gegeven vergunning tot oprichting van eene inrichting, die gevaar, schade of hinder teweegbrengt, verkort de civiele aansprakelijkheid van den concessionaris voor aan derden door de exploitatie zijner inrichting toegebrachte schade, niet.

III.

De verplichting, den eigenaar van het dienstbaar erf, overeenkomstig art. 736 B. W., bij den titel opgelegd, om de tot gebruik en behoud der erfdienstbaarheid noodzakelijke werken te maken, gaat niet stilzwijgend over op den kooper van dat erf.

IV.

Het pachten van tollen, afsluitboomen, enz. behoort niet beschouwd te worden als een contract van huur en verhuur.

V.

Er bestaat strijd tusschen de artikelen 276 B. W. en 88 W. v. B. R.

Terecht is daarom de afschaffing van het laatste artikel door de Regeering ontworpen.

VI.

De eigenaar van een met hypotheek belast erf blijft de bevoegdheid behouden zijn erf met erfdienstbaarheden te bezwaren, onverminderd de bepalingen van art. 1377 B. W.

VII.

Poging tot tweegevecht diende strafbaar te worden gesteld.

VIII.

Terecht kan, in tegenstelling van den Code Pénal, in het N. W. v. S. valsche zelfbeschuldiging gestraft worden.

IX.

Hechtenis behoorde steeds in afzondering te worden ondergaan.

X.

De zinsnede „of indien tijdens het plegen van het misdrijf het recht tot uitvoering der straf nog niet was verjaard'' past niet in de artt. 421, 422 en 423 N. W. v. Strafr.

XI.

Het ware wenschelijk dat de bepaling van art. 294 N. W. v. S. ook kon worden toegepast indien

de zelfmoord werd verijdeld door omstandigheden, onafhankelijk van den wil van hem, die de poging pleegde of daartoe hulp of middelen verschafte.

XII.

De niet toepasselijkheid van de strafwet op den Koning is geen uitvloeisel van art. 53 der Grondwet.

XIII.

't Verleenen van gratie door vorsten bij feestelijke gelegenheden, strijdt met het beginsel waarop dat recht steunt.

XIV.

Er is geen goede grond voor de uitsluiting van godsdienstleeraars van het lidmaatschap der Rijks, Provinciale of Gemeentelijke vertegenwoordiging.

XV.

Een verordening, waarbij absoluut wordt verboden binnen de gemeente met velocipèdes te rijden, raakt het algemeen belang. Art. 153 der Gemeentewet zal dus toepassing kunnen vinden.

XVI.

In § 1 Inst. lib. I Tit. 13 leze men niet „ius ac potestas", maar „vis ac potestas."

XVII.

Ten onrechte verklaren Puchta e. a. den naam λύται, die aan de studenten van het vierde jaar gegeven werd, (constitutio omnem reipublicae § 5) hieruit, dat zij van het volgen der lessen waren vrijgesteld.

